

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TASAVVUF

Atiye CESUR

YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN:
Doç. Dr. Betül GÜRER

KONYA-2019

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	Atiye CESUR		
	Numarası	148106011054		
	Ana Bilim /Bilim Dalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI TASAVVUF BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TASAVVUF			

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

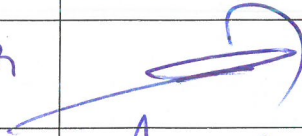
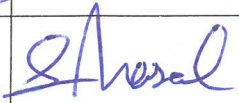

 Atiye CESUR

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Atiye CESUR
	Numarası	148106011054
	Programı	Yüksek Lisans
	TezDanışmanı	Doç. Dr. Betül GÜRER
	Tezin Adı	VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TASAVVUF

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TASAVVUF başlıklı bu çalışma 29/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	BETÜL GÜRER	
2	Prof. Dr.	DİLAVER GÜRER	
3	Dr. Öğr. Üyesi	SÜLEYMAN NAROL	

ÖNSÖZ

Konya, tarih boyunca medeniyet ve kültürleri içinde barındırmış, yaşatmış mühim bir merkezdir. 491/1097 yılından 708/1308 yılına kadar 211 yıl boyunca Anadolu Selçukluların başkenti olmuş, Selçuklular devrinde ihtişamının en üst noktasına ulaşmıştır. Özellikle VI/XII. asrın ilk yarısından Sultan Alâeddin Keykubat (617/1220–635/1237) devri ve sonrasında Dünya'nın ilim ve kültür merkezi olma özelliği kazanmış, VII/XIII. yüzyılda çok zengin bir kültür hayatına sahip olmuştur. Bu sebeple Konya tarihte ve günümüzde daima dikkatleri çekmiştir.

Büyük Selçuklular döneminde Anadolu'ya gelmeye başlayan alperenler, tarikatler kurarak hem İslamiyeti hem de Türk kültür yaşamını bölgede yaymaya çalışmışlardır. Moğol istilasından sonra baskılara maruz kalan halk ümitsizliğe düşmüş, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak amacıyla bir sığınak aramış ve tarikatlere yöneliş artmıştır.

Nitekim V/XI. asırdan itibaren İslam âleminde hüküm süren karışıklıklar, kavgalar ve çekişmeler siyasî, dinî ve ilmî sahalarda aynı şekilde varlıklarını hissettiriyordu. Özellikle siyasî sahadaki bunalım ve sıkıntılı durumlar halkın muhtelif hizip ve zümrelere bölünerek bir arayış içerisine girmelerine yol açıyor ve netice itibariyle tasavvuftan başka sığınacakları bir yerin kalmaması gibi bir durum meydana geliyordu. Bir taraftan siyasî karışıklık, diğer taraftan dinî çekişmeler sûfilere kendi prensiplerini yayma fırsatını hazırlıyor ve mezhep mücadelelerinden uzak durmaları, münzevî hayatları ve nezih tavırları halkın ve devlet adamlarının sûfilere saygı göstermelerinde son derece etkili oluyordu.

Bu durum ise tasavvufun yayılmasına ve mutasavvıflar zümresinin açık bir şekilde ortaya çıkmasına sebep oluyor, sûfiler tarafından ısrarla savunulan tasavvufî fikirlerin yayılabilmesi ve bu şahısların etrafında toplanan insanların barınabilmesi için müesseseleşme zarureti ortaya çıkarıyordu. Böylece sûfiler IV/X. asırdan beri yavaş yavaş yaygınlaşan ve V/XI. asıra gelindiğinde İslâm aleminin her tarafını kaplayacak şekilde yaygınlaşan hankâh ve tekkelere yerleşiyor, çevrelerinde de müridler toplanıyordu. Böylece tasavvuf hareketi kitlesel bir karakter kazanmış ve çeşitli tarikatler şeklinde teşkilatlanarak kitleleri sosyo-dinî açıdan yönlendirerek

gelişmesini sürdürüyordu. O dönemleri ayrıntılı bir şekilde ele aldığımızda görüyoruz ki tarikatlar, VI/XII. asırda organize bir şekilde disiplinli olarak irşad açısından doruk noktasına ulaşmıştır. Bu yüzden VI/XII. asır ve daha sonraki asırlar tasavvufun tarikatlar şeklinde müesseseleştiği çağlar olarak kabul edilir.

İşte bu tarikatlar ise özellikle VII/XIII. yüzyılda mühim görevler üstlenmiş olup, VII/XIII. asırda Anadolu'yu tasavvufun etkisi altında bırakmıştır. Diğer taraftan, Moğolların istila ettikleri ülkelerde sebep olduğu huzursuzluk ve bu huzursuzluğu artıran din ve mezhep kavgaları geniş alanlara yayılmış, âlim ve mutasavvıfların Konya'da toplanmalarına sebep olmuştur.

Tasavvufî kültürün geniş kitlelere yayılmasında, Moğol baskısından kurtulmak; tasavvufî, fikri ve ilmi bir ortamda bulunmak, Konya Kütüphanelerinde ki değerli eserlerden istifade etmek gibi birçok sebeple Konya'ya gelen VII/XIII. asırda ki kültür faaliyetlerine katkıda bulunan seçkin ilim adamları ve sufilerin yanısıra Selçuklu sultan ve vezirlerinin büyük ilgi ve destekleri de büyük önem arz etmektedir.

Buna rağmen bu alanda, IV/X. yüzyılda Kelâbâzî ve tasavvuf anlayışı, VI/XI. yüzyılın son yarısı ile VI/XII. yüzyılın başlarına damgasını vuran büyük mutasavvıf İmam Gazali'nin tasavvufu, Anadolu'da VI/XII-X/XVI yüzyıllardaki tarikat ve tekke sanatı, VII/XIII. yüzyılda dinî-tasavvufî Türk edebiyatı ve temsilcileri, VIII/XIV. ve IX/XV. yüzyıl Divanlarında tasavvuf, IX/XV. ve X/XVI. yüzyıllarda Osmanlı'da tasavvufî düşünce, X/XVI. yüzyılda Bursa'da tasavvuf kültürü gibi çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, tasavvufî hayatın geniş alanlara yayılmasında basamak olan VII/XIII. yüzyıl Konya'sıyla ilgili bir çalışmanın yapılmamış olması bize yön verdi. Çünkü bu devirde Konya fikri hareketler bakımından da çok renkli idi. İran, Türk ve Arap diyarlarından gelen çeşitli tarikatlere, dinî ve fikrî mezheplere mensup şeyhler, dervişler ve âlimler tarikatlerini ve fikirlerini yaymak için Konya'yı çok müsait bulmuşlardı. Hatta VII/XIII. asrın ikinci yarısından itibaren Moğol faaliyet ve zulmü ile çeşitli siyasi, iktisadi ve sosyal çalkantılar baş göstermesine rağmen Konya ve çevresinde kültür ve ilmî faaliyetler devam etmiştir.

Biz de, “Yüksek Lisans Tezi” olarak hazırladığımız bu çalışmamızda, “VII/XIII. Yüzyılda Konya’da Tasavvuf” başlığı çerçevesinde VII/XIII. asrın Konya’sında tasavvufî kültürün insan hayatına etkisini ortaya koymayı amaçladık. Çalışmamızı VII/XIII. yüzyıl Konya’sında doğrudan ve dolaylı olarak etkide bulunan mutasavvıflarla, tarikatlarla ve zümrelerle sınırlı tuttuk. Çalışmamızı hazırlarken “literatür taraması” ve “dökümantasyon” metodunu kullandık. Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde VII/XIII. asır Konya’sının siyasi, ilmi ve tasavvufî durumuna genel hatlarıyla yer verilmiştir. Birinci bölümünde Konya’da tasavvufî kültürün gelişmesine katkı sağlayan tarikatler ve tasavvufî zümreler ele alınmıştır. İkinci bölümünde VII/XIII. asırda Anadolu ve Konya’da tasavvufun yaygınlaşmasında büyük rol oynayan sufi ve ilim adamları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Konya’da hatta Anadolu’da tasavvufun en önde gelen temsilcilerinden biri olan Mevlânâ Celâleddin Rumî’nin genel hatlarıyla hayatı, tasavuf ve kültür hayatımızdaki yeri ve ona nisbet edilen Mevlevîlik Tarîkatı ele alınmıştır. Yine üçüncü bölümümüze ek olarak tasavvufî anlayışın insan hayatındaki asırlar boyunca süren etkisini göstermek adına Mevlevîlik Tarîkatı’nın VII/XIII. asırdan günümüze kadar olan temsilcilerine yer verilmiştir.

Bununla beraber çalışmamızda;

1. VII/XIII. asırda Konya’da, tasavvufî hayatın insanların kültür ve medeniyetlerine etkisi var mıdır?
2. VII/XIII. asırda Konya’da tasavvufî hayatın yaygınlaşmasında etkisi olan mutasavvıf ilim adamları kimlerdir?
3. Mevlânâ Celâleddin Rumî’nin tasavvuf ve kültür tarihimizdeki yeri nedir?
4. Mevlevîlik, Sünni tarikatler içerisinde nasıl en yaygınlarından biri olmuştur? gibi soruların cevabı aranmıştır.

Netice itibariyle çalışmamızda dönemin siyasi ve askeri çalkantılarına rağmen hala gelişmesini devam ettiren toplumsal dinamiklerinden tasavvufî hayatın Konya merkezli olmak üzere çeşitli açılardan ortaya koymak istedik.

Bu çalışmamızı hazırlama sırasında, sabrını ve bilgisini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Betül Gürer Hocam'a; değerli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici olan, kendilerine her zaman ulaşabilme firsatı tanıyan ve desteğini esirgemeyen, Prof. Dr. Dilaver Gürer Hocam'a, değerli fikirlerini bizimle paylaşan Dr. Öğrt. Üyesi Süleyman Narol Hocam'a, *Menakıbnamelere Göre VII/XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Yaşamış Bazı Müderris ve âlimler* isimli araştırması ile çalışmamıza katkı sağlayan Dr. Rauf Kahraman rkmez Hoca'ya ve tarihi bilgisi ile çalışmamıza yön veren İrfan Medeniyeti Kültür Merkezi İdari sorumlusu Muhammed Ali Orak Bey'e teşekkürü borç bilirim.

Atiye CESUR

KONYA - 2019

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	Atiye CESUR		
	Numarası	148106011054		
	Ana Bilim /BilimDalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI TASAVVUF BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TASAVVUF			

ÖZET

Bazı kadîm kentler beraberinde farklı rûhlar taşır. Târihî süreç içerisinde şâhitlik ettiği medeniyetler bir şekilde kentlere yansır. Konya köklü mazisiyle ve içerisinde barındırdığı âlim ve sufilerle, geçmişte ve günümüzde dikkatleri hep üzerine çekmiştir. Özellikle Mevlânâ'nın yaşadığı asırda, bünyesinde var olan zengin tarihi kültürün, İslam kültürü ile kaynaşması önemini daha da artırmış, devrin en mühim ilim, kültür ve tasavvuf merkezlerinden biri olmuştur. Mevlânâ'nın Türk kültürü ve düşünce hayatındaki etkin yerini, onu çağdaşlarıyla birlikte ve yaşadığı ortamın olaylarıyla ele alınırsa daha iyi anlaşılacağından, biz bu çalışmamızda VII/XIII. yüzyılda Konya'ya doğrudan veya dolaylı olarak ulaşmış tarikatler, tasavvufî zümreler ve mutasavvıflardan bahsederek şehrin, tasavvuf kültürünü tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: VII/XIII. yüzyıl, Konya, Tasavvuf, Tarikat, Kültür, Mevlânâ, Şems

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Author's	Name and Surname	Atiye CESUR		
	Student Number	148106011054		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES DIVISION SUFISM		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
Title of the Thesis/Dissertation	TASAWWUF IN KONYA IN THE VII/XIII. CENTURY			

ABSTRACT

Some ancient cities carry different souls. The civilizations that these cities witnessed in the historical process are somehow reflected in those cities. Konya has always attracted attention in the past and now with its deep-rooted history and the scholars and the Sufis it contains. Especially, the mixture of the rich historical culture that existed within Mevlânâ's century with Islamic culture increased the importance of the city and became one of the most important science, culture and mysticism centers of the period. Since Mevlânâ's important place in Turkish culture and its thought life can be understood better with his contemporaries and the events of his environment; in this study, we are going to talk about the Sufis who were born in the city and who came to this city somehow and we are going to talk about the sects, the sufistic groups and the sufis who came to Konya directly or indirectly in 13th century and we are also going to try to introduce the mysticism culture of the city.

Key Words: 13th century, Konya, Sufism, Sect, Culture, Mawlânâ, Shams.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Tez Kabul Formu	ii
Önsöz ve Teşekkür.....	iii
Özet.....	vii
Abstract.....	vii
Kısaltmalar.....	xviii

GİRİŞ

VII/XIII. Yüzyılda Konya'da Siyasi, İlmî ve Tasavvufî Durum.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TARİKATLER VE TASAVVUFÎ ZÜMRELER

1. 1. VII/XIII. Yüzyılda Konya'da Tarikatlar.....	10
1.1.1. Yesevîlik	10
1.1.2. Bektaşîlik	11
1.1.3. Ekberîyye	13
1.1.4. Sühreverdiyye	14
1.1.5. Kübrevîyye - Mevlevîlik.....	15
1.1.6. Rifâiyye	16
1.1.7. Evhâdiler	18
1.1.8. Kâzerûnîler.....	19
1.1.9. Melâmiyye	21
1.1.10. Haydariyye	22
1.2. VII/XIII. Yüzyılda Konya'da Tasavvufî Zümreler	23
1.2.1. Babaîler	23
1.2.2. Kalenderîlik.....	24

1.2.3. Ahîler	25
1.2.4. Abdallar.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DAKİ MUTASAVVIFLAR

2.1. Seyyid Burhâneddîn Hüseyin Muhakkık Tirmizî.....	29
2.2. Şems-i Tebrîzî.....	31
2.3. Selâhaddîn-i Zerkûb Ferîdûn el-Konevî	37
2.4. Sadreddin Konevî	39
2.5. Evhadüddîn Kirmânî.....	41
2.6. Ahmed Fakîh.....	42
2.7. Sirâceddin el-Urmevî	44
2.8. Fahreddîn Irâkî.....	45
2.9. Saîdüddîn Ferganî	47
2.10. Necmeddîn Dâye.....	49
2.11. Şemseddin Malatî	51
2.12. Şeyh Nâsıreddin	51
2.13. Ekmeleddin Nahcuvânî.....	53
2.14. Bedreddin Tebrizî	55
2.15. Cemâleddin Kamerî	56
2.16. Zeynedin Râzî	57
2.17. Selâhaddin Malatî	58
2.18. Fahreddin Sivasî	59
2.19. Alâeddin Siryanus.....	59
2.20. Taceddin Mutasaddır	59
2.21. Sadreddin Merendî.....	60
2.22. Hacı Bektaş Velî	60
2.23. Yunus Emre	61

2.24. Seyyid Mahmûd Hayrânî	62
2.25. İbnü'l Arabî	63
2.26. Nasreddin Hoca.....	64
2.27. Şeyyad Hamza	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA HZ. MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK

3.1. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı	67
3.2. Hz. Mevlânâ'nın Tasavvuf ve Kültür Hayatımızdaki Yeri.....	78
3.2.1. Hz. Mevlânâ'nın Dış Görünüşü.....	78
3.2.2. Hz. Mevlânâ'nın Tasavvufu	79
3.2.3. Hz. Mevlânâ'nın Kültür Hayatımızdaki Yeri	82
3.3. Mevlevîlik ve Mevlevîliğin Dönemleri.....	83
3.3.1. I. Dönem.....	84
3.3.1.1. Çelebi Hüsâmedin.....	84
3.3.1.2. Sultan Veled.....	86
3.3.2. II. Dönem	88
3.3.2.1. Ulu Ârif Çelebi	88
3.3.2.2. Şemseddin Âbid Çelebi	90
3.3.2.3. Hüsâmedin Vâcid Çelebi	91
3.3.2.4. Emir Âdil Çelebi	91
3.3.2.5. Emir Âlim Çelebi	92
3.3.2.6. Ârif Çelebi II.....	92
3.3.2.7. Pîr Âdil Çelebi	93
3.3.3. III. Dönem.....	94
3.3.3.1. Cemâleddin Çelebi.....	94
3.3.3.2. Hüsrev Çelebi	94

3.3.3.3. Ferruh Çelebi	95
3.3.3.4. Bostan Çelebi.....	95
3.3.3.5. Ebûbekir Çelebi	96
3.3.3.6. Küçük Ârif Çelebi.....	97
3.3.3.7. Hüseyin Çelebî.....	98
3.3.3.8. Abdülhalim Çelebi	99
3.3.3.9. Kara Mustafa Çelebi	99
3.3.3.10. Sadreddin Çelebi.....	101
3.3.3.11. Mehmed Arif Çelebi	102
3.3.3.12. Ebubekir Çelebi II.....	102
3.3.3.13. Hacı Mehmed Çelebi	103
3.3.3.14. Mehmed Sâid Hemdem Çelebi	104
3.3.3.15. Sadreddin Çelebi	105
3.3.3.16. Fahreddin Çelebi	106
3.3.3.17. Mustafa Safvet Çelebi.....	106
3.3.3.18. Abdülvâhid Çelebi	106
3.3.3.19. Abdülhalim Çelebi(I.Defa)	107
3.3.3.20. Veled Çelebi (İzbudak).....	107
3.3.3.21. Abdülhalim Çelebi (II. Defa).....	108
3.3.3.22. Âmil Çelebi	108
3.3.3.23. Abdülhalim Çelebi (III. Defa).....	108
3.3.3.24. Mehmed (Muhammed) Bakır Çelebi	109
3.3.4. IV. Dönem.....	110
3.3.4.1. Celâleddin Bakır Çelebi	110
3.3.4.2. Faruk Hemdem Çelebi	110
Sonuç.....	113
Kaynakça	116

KISALTMALAR

- a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
a.g.md. : adı geçen madde
AÜ : Ankara Üniversitesi
bas. : baskı/basımevi
bel. : belediye
bkz. : bakınız
byy. : basım yeri yok
b. : bin
c. : cilt
DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Fak. : Fakülte
haz. : hazırlayan
Hz. : hazreti
KBYK. : Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
KTOY. : Konya Ticaret Odası Yayınları
İ.A. : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Anksilopedisi
İÜ : İstanbul Üniversitesi
k.s. : Kuddise sirruhu
mat. : matbaası
M.E.Y. : Milli Eğitim Yayınevi
M.E.B. : Milli Eğitim Basımevi
mec. : Mecmua
neş. : neşriyat
sad. : sadeleştiren
SÜ : Selçuk Üniversitesi
SÜB. : Selçuk Üniversitesi Basımevi
s. : sayfa
S. : sayı

s.a.v. : sallallahü aleyhi vesellem

terc. : Tercüme eden

ts. : tarihsiz

TDV Yay. : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

T.İ.A.A.D. : Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

ö. : ölümü

vs. : vesaire

yay. : yayınları

y.y. : yüzyıl

GİRİŞ

VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA SİYASİ, İLMİ VE TASAVVUFİ DURUM

VI/XII. ve VII/XIII. yüzyıl Batıdan gelen Haçlılarla, doğudan gelen Moğolların tüm Türk ve İslâm alemini kasıp kavurduğu dönemde yer almaktadır. Bir yüzyıla mal olan Haçlı Seferleri ile yıpranan Anadolu, henüz kurulmuş olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin devlet sisteminin kurulmasını da geçiktirmiştir. VII/XIII. yüzyılda başlayan büyük Moğol istilası, doğrudan Türk-İslam dünyasını etkilemiş, özellikle Yassı Çemen Savaşı'nın ardından, Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında kalan Harzem ülkesinin yok olmasıyla da Moğol tehlikesi direkt olarak Anadolu üzerinde hissedilmiştir. Bununla beraber Moğollardan kaçan birçok âlim, ârif, bilim adamı, sanatkâr İslam Dünyasının en güvenilir ülkesi olan Anadolu Selçuklu Devleti'ne gelmişlerdir.¹

VII/XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Selçuklu Devleti, siyasi, askeri, sosyal, kültürel, fikri ve ekonomik konularda ilerleme kaydetmiş, özellikle I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı sırasında (617/1220-635/1237), bu ilerleme en yüksek seviyeye ulaşmıştı. Keykubâd'ın ölümünün ardından yerine geçen, şahsî yetenekleri bulunmayan II. Gıyâseddin Keyhûsrev'in Anadolu Selçuklu tahtına (635/1237-645/1247) oturması ile durum aniden değişmiş, ilerleme devri duraklamaya devrine dönmüştür. Bu devir sırasında yaşanan olaylar, Moğol akınları, iç karışıklıklar, saltanat kavgaları, Selçuklu saltanatını zedelemekle kalmamış, Anadolu'nun siyasi, kültürel ve fikri yapısı üzerinde derin izlere sebep olmuştur.²

¹ Türker, Özgür, Haçlılar, Moğollar ve Ortadoğu'da Haçlı Moğol Münasebetleri, AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, S. 54, Ankara, 2014, s. 319-314.

² İbn Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, (Farsça Muhtasar Selçuknâme)*, (terc.: M. Nuri Gençosman), Uzluk Bas., Ankara, 1941, s.186; Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neş. Yurdu, 1971, s. 382-402.

Selçuklu ordusunun Moğollar tarafından 641/1243 tarihinde Köseadağı bölgesinde yenilgi yaşaması Selçukluların merkezilik siyasetini etkileyip, Moğollara bağlı, haraca tabi beylik olmuştur.³ Halk bu devirde Moğol işkence ve zulmünden, yokluk ve ağır vergilerden dolayı korku ve hüsrana yaşamış, korunacak yer aramış, bu sebeple de tasavvuf şeyhlerine ve bilginlere bağlılık göstermiştir. Hükümdarlar da halkın arayış içinde olduklarını bildiklerinden onlar da, şeyhlere büyük saygı ve yakınlık gösterip böylelikle halkın takdirlerini kazanmaya çalışmışlardır.⁴

Moğol istilasından kaçan Türkistanlı, İranlı ve diğer milletlerden olan birçok âlim, şair, mutasavvıf ve sanatkâr Anadolu'ya gelip, ülkenin ilmi, kültürel ve sanat açısından yükselmesini sağlamışlardır.⁵ Anadolu Selçuklular döneminde düşünce özgürlüğü bulunup, Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan (509/1115-588/1192)'nin huzurunda Müslüman ve Hristiyan âlimleri özgür düşünce tartışmaları yapılabilmektedir.⁶ Başka ülkelerde tekfir edilen Muhyiddin Arabî, Konya'da fikir özgürlüğüne sahip olarak layık olduğu saygıyı görüyordu. Evlatlığı olan Sadreddin Konevî de, onun eserlerini şerh ederek, düşüncelerini yayıp birçok taraftar topluyordu.⁷ Mevlânâ, Yunus Emre ve halefleri çeşitli din ve mezheplere mensup insanları çevrelerine toplayıp birleştirerek, müşterek sevgi ve dostluk bağları kurmuşlardır.⁸ Türkler Anadolu'da bulunmadan bir asır önce İslâmiyeti kabul etmişler, birçoğu göçebe olduğu için birçok eski örf, adet ve inançlarından bazısını korumuşlardır.⁹

Göçler neticesinde, Anadolu'da Türkler üzerinde İran örf ve adetlerinin arttığı görülmektedir. Selçuklu sultanları, Keykubâd, Keyhüsrev, Keykâvus gibi eski İran mitolojisinden alınan ünvanları kullanmaktadır. Hükümdarlar ve devlet ricali İran şairlerine ve edebiyatına fazla alâka gösterdiklerinden, İran dili ve edebiyatı aydınları arasında ve saray muhitinde yayılıp, taklit ediliyordu. Diğer taraftan sarayda, idari

³ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, s. 214-219.

⁴ Gölpınarlı, Abdülkâdir, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılab Kitabevi, İstanbul, 1953, s. 13.

⁵ Togan, Zeki Velidî, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İsmail Akgün Mat., İstanbul, 1946, s.197-212; Devletşâh, *Tezkire-i Devletşâh*, (terc.: Necati Lugal), MEB Yay., Ankara, 1967, c. I, s. 31.

⁶ Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 196.

⁷ Keklik, Nihat, *Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah-Kainat ve İnsan*, İÜ Edebiyat Fak., 1967, s. 14-19.

⁸ Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neş. Yurdu, İstanbul, 1971, s. 63.

⁹ İnan, Abdülkâdir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954, s. 204-207.

işlerden sorumlu olanların birçoğunun İran asıllı kimselerden olması, uç bölgelerde bulunan Türkmenleri gücendiriyordu.¹⁰

İslâmlaşan Anadolu, yalnızca Türk tarihi açısından değil, İslâm tarihi açısından da çok önemli bir hadisedir. İslâmlaşma süreci Anadolu'nun, yalnızca bir döneminde ortaya çıkan ve kısa bir zaman içerisinde sona eren bir durum değildir. Bu hadiseye, Emevî ve Abbasîler devrinde Anadolu'nun İslâmiyet'le kısmen tanışmasını bir kenara bırakırsak, V/XI. yüzyılda akınlar ve ilk yerleşmelerle başlayan ve daha sonraki asırlara kadar devam eden dinî, etnik, siyasî, iktisadî, içtimaî ve kültürel bir zaman dilimi olarak bakılması gerekmektedir. V/XI. yüzyılın son diliminde Süleyman Şah'ın Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurması ve yapılan muvaffakiyet dolu fetihler, aynı zamanda bu devirde Anadolu'nun fethinde katkısı bulunan önemli Türkmen beyleri ile Orta ve Doğu Anadolu yörelerinde Dânişmendliler, Saltuklular, Mengüçükler ve Artuklular gibi devletlerin kurulmasında sonra Anadolu'ya Türklerin yerleşmeleri tamamen başlamıştır. Çeşitli Oğuz boylarından kalabalık Türkmen kitleleri Türkistan, Horasan ve Azerbaycan taraflarından gelip Anadolu'ya yerleşmişler, bu sayede Türk nüfusunun, zaten azalmış olan yerlilere göre hızla artmasına neden olarak, Anadolu'nun Türk vatanı olmasında mühim rol oynamışlardır. Anadolu'ya gelen bütün bu Türkmen toplulukları Müslüman oldukları için yerleştikleri yörelerde İslâmiyeti yaymışlardır.¹¹

Anadolu'ya gelen Türkmen toplulukları arasında tüccarlar, sanatkârlar ve âlimlerle birlikte şüphesiz sûfiler de bulunmaktadır. Fakat sûfî göçlerin yoğun bir şekilde yaşandığı dönemin Moğol istilası yılları olduğu gerçeğini söylemekte fayda vardır ki; Moğolların istila ettiği Türkistan, Maverâünnehir ve Horasan bölgeleri o dönemde tasavvufî hayatın merkezi olmaktadır. Söz konusu istilanın neden olduğu göçler, yoğun sûfî kitlelerin Anadolu'ya akın etmesine sebep olmuştur. Anadolu Selçukluları da Büyük Selçuklular gibi sufilere değer verme geleneğini sürdürerek,

¹⁰ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 74.

¹¹ Gibbons, Herbert Adams, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (terc.: Ragıp Hulûsi Özdem, Hüseyin Dağ), 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 1998, s. 13.

Anadolu Selçuklu sultanları şeyhlere saraylarının kapılarını açmışlar, şöenlerde âlimlerle, kadırlarla, müftülerle oturmayı alışkanlık haline getirmişlerdir.¹²

V/XI. ve VII/XIII. yüzyıllar arasında, Selçuklular devrinde İslâm dünyasında tasavvuf ve tarikat akımlarının en yoğun olduğu dönemlerdir ki, bu yoğunluk şüphesiz Selçukluların bu akımlara karşı müspet ve koruyucu bir tavır takınmalarıyla yakından ilişkili olmuştur. Selçukluların bu düşünce ve bu düşüncenin temsilcileri olan mutasavvıf şeyhlere kol kanat germelerinde şüphesiz tasavvufun, birer Eş'arî üyeleri olan Kuşeyrî ve Gazâlî tarafından, Sünniliğe uygun bir yapıya kavuşturulması mühim bir faktör olmuştur.¹³ Anadolu'ya gelen büyük sufilere Selçuklu sultanlarının kucak açmasıyla, Moğollardan kaçarak Türkistan, Buhâra, Harezm, Irak ve İran'dan Anadolu'ya gelen mühim sufiler, burada kendi tasavvufi deneyimlerini ortaya koyma olanağı bulmuşlardır.¹⁴ Maveraünnehir ve Horasan yörelerinden gelenler içerisinde Bahâeddin Veled, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Şems-i Tebrizî, Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Fahreddin Irâkî gibi mühim isimler mevcuttu. Anadolu'ya yapılan sufi göçlerini Eflâkî, biraz da yanlı bir yaklaşımla şöyle anlatmaktadır: "Mevlânâ'nın şöhreti her tarafa yayılınca Buhâra ve Deşt'in bilginleri ve şeyhleri ardı arkası kesilmeksizin Anadolu'ya geliyor, onun ziyaretinde bulunuyor, o manalar denizinden inciler elde ediyorlardı. Bir günde yirmi kişinin gelerek onun müridi olduğu ve Konya'ya yerleştiği söylenmektedir."¹⁵

Anadolu Selçuklular Dönemi'nin meşhur tarihçisi Aksarâyî, tasavvufun insanlara feyz vermede ne kadar mühim olduğuna vurgu yaparak, kendi dönemindeki hakîki mutsavvıflardan söz etmiş olup bu mutasavvıflar içerisinde Saîd Fergânî, Fahreddin Irâkî, Evhadüddin Kirmânî gibi önemli isimlerin olduğunu söylemiştir ki, bütün bu sufiler Anadolu'ya dışarıdan gelen kimselerdi. Necmeddin Dâye olarak bilinmekte olan Necmeddin Râzî ve Nâsirüddin Tûsî, farklı yörelerden gelen farklı görüşlerin üyesi olan iki farklı tasavvufî kişiliktir. Birincisi Sünni, diğeri Şii olan bu

¹² Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, (terc.: Azer Yaran), Onur Yay., Ankara, 1988, s. 318.

¹³ Bausani, A., "Religion in the Saljuq Period", *The Cambridge History of Iran* (edit. J. A. Boyle), Cambridge at the University Press, 1968, Volume 5, s. 296.

¹⁴ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "XII ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseselere Bir Bakış", *III. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, Ankara, 1948, s. 294.

¹⁵ Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, (terc.: Tahsin Yazıcı), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1989, s. 294.

iki kişi, kendilerinden sonra gelenler üzerinde deruni etkiler bırakan kişiler olup, aynı devirde Anadolu'ya gelip burada yaşamışlardır. Bütün bu sufilere Evhadüddin Kirmânî, Hacı Bektaş Veli, Sadreddin Konevî, Yunus Emre gibi önemli tasavvufi şahsiyetler eklendiğinde Anadolu'ya tasavvufun ne şekilde ve nasıl girip yerleştiği daha iyi anlaşılmış olacaktır.¹⁶

Mutasavvıflar Anadolu'ya yalnız doğudan değil aynı zamanda batıdan da gelmişlerdir. İşlam düşünce tarihinin en büyük düşünürlerinden birisi olan Muhyiddin İbnü'l Arabî, Endülüs'ten yola çıkmış, çeşitli ülkeler ziyaret etmiş ve yıllarca Anadolu'da kalmıştır. O, bu zaman içinde hem Anadolu Sultanı I. İzzeddin Keykâvüs ile mektuplaşarak ona nasihatler etmiş, hem de mühim şehirlerde öğrenciler yetiştirme yoluyla kendi düşüncesinin etki alanını genişletecek şekilde çalışmalarda bulunmuştur. Abdurrahim Konevî batıdan Mekke'ye gelen ve yedi yıl burada kaldıktan sonra Konya'ya yerleşen sufilere bir diğeridir.¹⁷ Anadolu'ya gelen bir başka mutasavvıf isim ise Ebü Abdullah Ömer b. Muhammed Sühreverdî'dir. Bu mühim mutasavvıf, I. Alâeddin Keykubat'ın tahta geçişini kutlamak üzere Halife en-Nâsır Lidinillah cihetinden elçi olarak Anadolu'ya sevk edilmiştir. Bu büyük mutasavvıfı karşılamak amacıyla devletin bütün erkânı ve nüfuzlu kişileri harekete geçmişlerdir. Ünlü Selçuklu tarihçisi olan İbn Bîbî, sahip olduğu kabiliyete göre herkesin bu şeyhin himmetinden nasiplendiğini, o gündən bugüne (679/1280'li yıllar) kadar da bu şeyhin tasarrufunun Anadolu'da devam ettiğini söylemektedir.¹⁸

Hatta şeyhlerin kendileri Anadolu'ya gelmemelerine rağmen, halife ya da müridlerinin buraya gelmeleriyle, bahsi geçen topraklarda tarikatların yayılmasında ve tasavvufun Anadolu'ya girişi ačířından dikkate alınması gerekir. Bu konuda en çok göze çarpan tarikat Yeseviyye tarikatıdır ki, konunun uzmanlarından olan Irene Melikoff, Anadolu sufiliğinin kaynaklarından bahsederken, bu kaynağın kök itibariyle Orta Asya merkezli ve Ahmed Yesevî çıkışlı olduğunu belirtmektedir.

¹⁶ Aksarâyî, Kerimeddin Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi (Müsâmeretü'l Ahbâr)*, (terc.: M. Nuri Gençosman), Receb Ulusoğlu Bas., Ankara, 1943, s. 174-175.

¹⁷ Uzunçarşılı, "XII. ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseselere Bir Bakış", s. 296-297; Tahralı, Mustafa, *Endülüs'ten İspanya'ya*, (Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye'ye tesirleri), TDV Yay., Ankara, 1996, s. 70.

¹⁸ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l Alâiye fi'l-Umûri'l Alâiye (selçukname)*, (terc.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s. 251-251.

Melikoff, tamamen bu konuya ayırmış olduğu makalesinde, Ahmed Yesevî ekolünün Anadolu'da Hacı Bektaş'la devam ettirildiğini, bu ekolün devamında Türkistan Erenleri, Horasan Erenleri ve Rum Erenleri gibi adlarla anılan sufilerin rollerinin de bulunduğunu haklı olarak ifade etmektedir.¹⁹ Yalnız Anadolu'da mevcut olan bütün bir tasavvufi oluşumu ve kültürü sadece Yesevî tarikatına bağlamamak gerekir. Çünkü Anadolu'daki tasavvuf kültürünün İran kaynaklı boyutu da vardır ki, bu boyutun en büyük mümessilinin Mevlânâ Celaleddin Rûmî olduğu bilinmektedir. Nitekim Cahen de, Anadolu'daki tasavvufi hayatın öncelikle Mevlânâ'nın etrafında oluşmuş olduğunu ifade ederek, bu noktaya dikkat çekmektedir.²⁰ Bundan dolayı, Anadolu'da Yesevî ekolünün etkisi inkar edilemeyeceği gibi, Mevlevî ekolünün oynadığı görev de göz ardı edilmemelidir. Esasen sufiler Anadolu'ya yalnızca Orta Asya'dan gelmemişlerdir. Mutasavvıflar arasında İran, Irak yörelerinden gelenler olduğu gibi, Mısır'dan hatta Endülüs ve Mağrip yörelerinde gelenler de vardır. Bu açıdan, Anadolu'nun çok farklı tasavvufi anlayışlar için adeta bir kesişme noktası olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Anadolu'da yayılan tarikatlar hakikat itibarıyla Orta Asya ile birlikte İran, Irak ve Horasan bölgeleri ile bağlantılıdır.²¹

Anadolu'da etkin olan mutasavvıflardan biri de, Seyyid Ahmed Rifâî'dir. Anadolu'ya gelmemiş olsa bile, mühim halife ve temsilcileriyle buradaki dini hayatın aktif tutulması açısından mühim roller oynamıştır. Onun temsilcilerinin Anadolu'ya geldiği, seyyahlarımızın buradaki Rifâî zaviye ve dervişlerine dair verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır.²² Evliya Çelebi, Anadolu'da birtakım Kâdirî tekkelerinden söz eder ki, bunların Selçukluların son dönemleriyle beylikler döneminde inşa edilmiş olmaları ihtimali vardır. Kâdirî üyeleri için yapılmış olan bu

¹⁹ Melikoff, Irene, "Les Origines Centre-Asiatiques du Sufisme Anatolian", <http://hakyolu.free.fr/mak-origine.htm>, 15.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

²⁰ Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (terc.: Yıldız Moran), E Yay., İstanbul, 1994, s. 250.

²¹ Balcıoğlu, Tahir Harîmî, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, (Hilmi Ziya Ülken'in mukaddime yazısıyla birlikte), Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 83.

²² Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Dersâdet Mat., İstanbul, 1314, c. II, s. 18.

tekkelerde yüzlerce, hatta bazen binlerle ifade edilen Kâdirî dervişleri ikame etmişlerdir.²³

Anadolu'da dini hayatın canlı tutulması açısından mühim rolü bulunan bir başka tarikat ise Kübrevîlerdir. Moğolların bütün Orta Asya'yı istila etmeleri, bölgedeki diğer bütün sufiler gibi, Orta Asya'da inkar edilemeyecek etkiye sahip olan Necmeddin Kübra'nın pîri olduğu tarıkata mensup Kübrevîleri de etkilemiştir. Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen birçok Kübrevî sufi, tek başlarına gelmemişler, ailelerini de birlikte getirmişlerdir.²⁴ Kübrevî sufiler arasında Bahâeddin Veled²⁵, Necmeddin Dâye²⁶ gibi oldukça mühim isimler de vardır.

Bütün bu tarikatlara Kalenderîler, Haydarîler, Babaîler, Camiîler, Abdallar gibi heterodoks görünüm içinde yer alan sufileri de ilave etmemiz gerekir. Gerçekten Türkmen boyları içerisinde eski kam-ozanları andıran ve Baba, Dede ve Ata gibi isimlerle anılan çok sayıda sufi kitleler Anadolu'ya gelerek burada etkili olmuşlardır. Farklı kıyafetleri, ağızlarda dolaşan kerametleri ve meczubane yaşayışlarıyla bu Türkmen babaları, Oğuz boylarına anlayacakları bir dille, eski Türk gelenekleriyle karışık bir şekilde İslâmiyeti anlatıyorlar, Türkmen halk kitleleri de onların vaazlarını heyecanla dinleyip, söylediklerini uyguluyorlardı.²⁷ Bu durum, kırsal kesimlerde dini hayatın canlı kalmasının temel faktörü olmuştur.

Kendilerine Anadolu'da sığınak bulan bu heterodoks sufilerin faaliyet alanı sadece Türkmen kitlelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda gayrimüslimler arasında da faaliyet gösterme imkanı bulmuşlardır. Bu sufiler, gayrimüslimler arasında gösterdikleri faaliyetlerde başarı da sağlamışlar, müslüman olmalarında önemli roller oynamışlardır.²⁸

²³ Lambton, A. K., "Changing Concepts of Justice and Injustice from the 5th/11th Century to the 8th/14th Century in Persia: The Saljuk Empire and the Ilkhanete", *Studia Islamica*, LXVIII (1988), s. 46.

²⁴ Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, s. 88; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 317.

²⁵ Nureddin Abdurrahman Câmî, *Nefahatü'l üns* (terc.: Lamii Çelebi; Hz.: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), Marifet Yay., İstanbul, 1995, s. 513-514.

²⁶ Lambton, "Changing Concepts of Justice and Injustice from the 5th/11th Century to the 8th/14th Century in Persia: The Saljuk Empire and the Ilkhanete"., s. 491.

²⁷ Ocak, Ahmet Yaşar, *Babâiler İsyanı*, s. 63-64.

²⁸ Ocak, Ahmet Yaşar, *Bazı Menâkıbnamelere Göre XIII-XIV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü*, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S. 2, İstanbul, 1981, s. 31-42.

Bütün bunlardan hareketle, Anadolu'da VII/XIII. asırda yoğun bir tasavvufî hareketliliğin varlığını görmekteyiz. "*Nefehâtü'l Üns*"de geçen "Nice ehlüllah gayri diyardan Rûm'a gelmiştir. Hatta ashabın Diyar-ı Rûm'a nüzulü sabittir. Ve Rûm'da dahi meşayihden çok kimse hâsıl olmuştur"²⁹ ifadesiyle, bu hareketliliğe dikkat çekilmiştir. Evliya Çelebi de, sadece Aksaray sancağında yedi binden fazla büyük evliyanın kabirinin bulunduğu ile sabit olduğunu söyleyerek,³⁰ Anadolu'daki tasavvuf erbabının yoğunluğuna işaret etmek suretiyle Câmî'nin yukarıdaki ifadelerini desteklemektedir.

Anadolu'ya tasavvufun girişini ve mutasavvıfların buradaki çalışmalarını söylerken esasen tasavvufun prensipleriyle Anadolu insanının içinde bulunduğu durum, bu akımın kolaylıkla Anadolu'da yayılabileceği bir ortamı da beraberinde getirmiştir. Yani Anadolu'ya akın akın gelen sufiler kendi görüşlerinin burada tutabilmesi için gerekli zemini ve koşulları kendiliğinden bulmuşlardı. Zira Anadolu coğrafyası tasavvufun gelişebileceği bütün şartları taşımaktaydı. Özellikle Moğol istilası sebebiyle halk kitlelerinin derin bir buhran yaşamakta oluşu, haçlı savaşlarının verdiği bezginlikle birleşmişti. Bunlara ilave olarak I. Alâeddin Keykubat'tan sonra siyasi yapının tamamen bozulması ve Anadolu Selçuklu tahtını ele geçirme kavgaları, Moğolların sebep olduğu bozuk mali yapının bütün çıplaklığıyla halka yansması gibi hususlar insanlardaki huzursuzlukları had safhaya çıkarmıştı. Bu huzursuzlukları dindirebilecek, onları ruhen bunalımlı dünyanın dışına çıkararak manevi bakımdan tatmin olabilecekleri bir şekilde eğitmek için devreye tasavvufî öğretileri kitlelere yerleştirecek insanlar girmişlerdir. İşte bu kişiler mutasavvıflardan başkası değildi. Hakikaten bu mutasavvıflar, dünyadan ümidini kesmiş insanlara ahiret hayatını gösteriyorlar ve bu karmaşık hayattan onları sıyrarak, daha sade bir yaşam gösteriyorlardı. İnsanların yozlaşmalarına karşı tasavvufun ahlaki ilkelerini ortaya koyarak kitlelerin ruhunda ortaya çıkan fırtınaları dindiriyorlar, onları ruhi ve manevi sükûna kavuşmalarını sağlıyorlardı. Dolayısıyla sosyal düzenin bozukluğunu gören, devamlı karışıklıklardan bıkmış ve ezilmiş olan halk kendilerine bu dünyada nasip olmayan saadeti, hiç olmazsa ahirette temin

²⁹ Câmî, *Nefahâtü'l üns*, s. 484-485.

³⁰ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. III, s. 194.

edebilmek için tekkelere, şeyhlere koşarak tarikatlar dünyasına giriyorlardı. Mahalli beyler, hatta sultanlar bile kitlelerin bu temayüllerine uyarak kendileri de tarikatlara intisap ediyorlar, her yerde tekkeler ve zaviyeler yaptırarak oralara zengin vakıflar bağlıyorlardı. İşte bütün bu sosyal sebepler Anadolu'yu şeyhler ve tarikatlar diyarı yapmaya yetmişti.³¹ Babinger'in ifadesiyle, birçok tarikat bu topraklar üzerinde mantar gibi bitmekteydi.³²

Anadolu'ya çeşitli sebeplerle gelerek yerleşen şeyh ve dervişler, burada çok amaçlı faaliyetlerde bulunarak, hem Anadolu'nun İslamlaşmasına katkıda bulunmuşlar hem de halkın dini duygularının devamlı canlı tutulmasını sağlayarak onların iyi, dürüst ve ahlak sahibi birer vatandaş olmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu mutasavvıf şeyhler Anadolu'da, bazen tarikatlarını yaymak, bazen medreselerde ders vermek, kimi zaman camilerde vaazlar vermek ve sohbet halkaları oluşturmak, kimi zaman da kendi bağlılarıyla birlikte yeni yerleşim birimleri oluşturmak suretiyle, ama her durumda bu faaliyetlerini icra ederek halk arasında son derece etkili olmuşlardır. Bütün bu sufilere ilave olarak, tasavvufî yönleri de olan, fakat her biri Anadolu'daki sosyal bir teşekkülü temsil eden kitleleri de göz önünde tutmak gerekir. Âşıkpaşazâde'nin "*Tevârih*"inde "Ahiyân-ı Rûm (Anadolu Ahileri)", "Gâziyân-ı Rûm (Anadolu Gazileri)", "Abdalân-ı Rûm (Anadolu Abdalları)" ve "Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları)" şeklinde, dört topluluk halinde geçen bu topluluklar da, Anadolu'nun siyasi, askeri iktisadi ve sosyal hayatında son derece etkili olmuşlardır.³³

³¹ Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet Yay., Ankara, 1976, s. 196-204.

³² Babinger, Franz, *Anadolu'da İslamiyet*, (terc.: Ragıp Hulusi), İnsan Yay., İstanbul, 1996, s. 17.

³³ Derviş Ahmed Aşıkî, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Tevârih-i Âli Osman)*, (haz.: Hümayun Hafız-ı Kütübü Muavini Ali Bey), Matba'i Amire, İstanbul, 1332, s. 205.

BİRİNCİ BÖLÜM

VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TARİKATLER VE TASAVVUFİ ZÜMRELER

VI/XII. ve VII/XIII. yüzyıllar Anadolu'da Türkleşme ve İslâmlaşmanın gerçekleştiği dönemlerdir. Anadolu'nun Türk ve İslâm yurdu haline gelmesinde pekçok etken vardır. Şüphesiz bu etkenler arasında tasavvufun dinî ve sosyal hayata etkisi, dolayısıyla tarikatler ve tasavvufî zümrelerde yer almaktadır ki; Yeseviyye, Mevlevîyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye gibi tarikatlar zaviyeleri ile Anadolu'nun mamur hale gelmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Anadolu Müslümanları genelde tasavvufa meyyal zümrelerdir, bu sebeple zaviyeler Anadolu insanının buhranlı anlarında sığındığı liman haline gelmiştir. Bu doğrultuda, bu bölümümüzde Konya ile doğrudan veya dolaylı bağlantısı olan tarikatlere ve tasavvufî zümrelere anahatları ile yer verdik.

1.1. VII/XIII. Yüzyılda Konya'da Tarikatler

1.1.1. Yesevilik

Büyük Türk ve İslâm velîsi Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) tarafından kurulmuştur. Sayram kasabasında doğdu. İspîcâb (İsficâb) veya Akşehir adıyla da anılan Sayram kasabası eskiden beri mühim bir yerleşme merkeziydi. Bu yer Batı Türkistan'daki Çimkent şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım ırmağına dökülen Şâhyâr nehrinin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki bir yerdir. Bazı kaynaklarda onun Yesi'de, bugünkü ismiyle Türkistan'da doğduğu kaydedilmektedir.³⁴

Yûsuf el-Hemedânî'nin (ö. 535/1140-41) halifesi olan Ahmed Yesevî, onun ölümünden sonra, onun irşad makamına geçmiştir.³⁵ Ahmed Yesevî'nin şöhreti daha çok Türkistan bölgesinde Müslüman Türk toplumları içerisinde yayılmıştır. Onun en belirgin özelliği ise halkın kolay anlayabileceği dilde tasavvufî düşüncelerini sade ve veciz manzûmeler biçiminde söylemesi, bundan dolayı da halkın seviyesine kolayca

³⁴ Eraslan, Kemal, "Ahmet Yesevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. 2, s. 159.

³⁵ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay. İstanbul, 1985, s. 300.

inebilmeyi başarmasıdır.³⁶ Ahmed Yesevî tarikatının ilkelerinin Türkler arasında yayılmasının başka bir nedeni ise, Türk asıllı olmasında dolayı Türk ırkının duygu, düşünce, inanç ve mistik yapısına uygun bir şekil içerisinde bulunması ve Türkçeyi rahat ve etkili bir şekilde kullanmasının payı büyüktür.³⁷

Ahmed Yesevî'nin müridlerinden olup Anadolu'da İslâmiyet'in yayılmasına katkı sağlayan, Yatağan Ahmed Mürsel, Seyyid Harun Velî, Dediği Sultan, Seyyid Mahmud Hayranî, Hacı Bektaş Velî gibi şahsiyetler Yesevîlik ekolünün önemli temsilcileri olarak gösterilmektedir. Yatağan Ahmed Mürsel, Konya'nın Yatağan Köyü'ne, Dediği Sultan Konya'nın Ilgın ilçesinin Mahmut Hisar (Beykonak) Köyü'ne, Seyyid Mahmud Hayrani Konya'nın Akşehir ilçesine, Seyyid Harunî Velî Konya'nın Seydişehir ilçesine, Hacı Bektaş Velî Kırşehir'e yerleşmişlerdir. Bu zatlar Mevlânâ ile çağdaş olup Konya ve çevresinde Yesevîlik ekolünün yayılmasını sağlamışlardır. Bu mutasavvıflar hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte, hayatları hakkındaki bilgilerin daha çok menkıbelere dayanmakta olduğunu görülmektedir.³⁸

1.1.2. Bektaşîlik

Selçuklu Anadolu'sunda VII/XIII. yüzyıldaki Babaî hareketinin lideri Baba İlyâs-ı Horasânî'nin etrafına, VIII/XIV. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna, X/XVI. yüzyılda kendi ismini alacak olan Bektaşîlik tarikatının kuruluşuna ismi karışan Hacı Bektaş Velî'nin, döneminin kaynaklarında hemen hemen hiçbir iz bırakmadığına bakılırsa yaşadığı zamanda yaygın bir üne sahip olmadığı söylenebilir. Öte yandan Yeniçeri Ocağı'nın ve Bektaşîliğin pîri kabul edilmesi ve Alevî-Bektaşî kesiminde bir iman esası olan güçlü konumu onu çözümlenmesi gereken tarihî bir problem haline dönüştürmektedir.³⁹

³⁶ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 21-24.

³⁷ Küçük, Hasan, *Tarikatlar*, TÜRDAB Basım Yayım, İstanbul, 1976, s. 74-76.

³⁸ Öztürk, Rıdvan, *Dediği Sultan Adı ve Bir Yerelleştirme Örneği*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Ankara, 2015, S. 74, s. 119-130; Cebecioğlu, Ethem, "Mahmûd-ı Hayrânî", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. 27, s. 367-368; <https://evliyaikiram.wordpress.com/s/seyyid-harun-veli/>, 05.01.2019 tarihinde erişilmiştir; <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/seyh-ahmet-mursel-yatagan/>, 05.01.2019 tarihinde erişilmiştir; Ocak, Ahmet, Yaşar, "Hacı Bektaş Velî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996, c. 14, s. 455.

³⁹ Ocak, "Hacı Bektaş Velî", c. 14, s. 455.

Hacı Bektaş Velî'den uzun bir zaman sonra, Bektaşî tarîkatı âdâb ve erkânlarıyla teşekkül etmiştir. Bundan dolayı tarîkatın esasları her zaman Hacı Bektaş Velî'nin fikirleriyle paralellik arz etmemektedir. Sünnî bir şeyh olan Hacı Bektaş Velî'ye atfedilen Bektaşîye zamanla Batınîye, Hurûfiye, Alevîlik, hatta Hıristiyanlık ve Şamanizmin karışımı bir mistik cereyan haline gelmiştir.⁴⁰

Bektaşîlik dinî bir yapı oluşunun yanında, coğrafi yörelere göre aynı zamanda siyasî bir yapı olma özelliğide göstermektedir.⁴¹ Bektaşîliğin ilk önce Anadolu'daki kızılbâş ve şîî müslümanların yaşadıkları yörelerde teşkilatlanma imkanı bulunduğu görülmektedir. Özellikle Ankara, Sivas, Konya ilk devirlerde Bektaşîliğin en mühim merkezlerinden olmuşlardır. Bektaşîlerin kızılbâşlar ve şîîlerle olan yakınlıklarının nereden geldiği bilinmemekle birlikte, şîî toplumlarının ise Bektaşî dedelerinin nüfuzları altına girdikleri görülmektedir. Bektaşîliğin yayılma ve teşkilatlanma propagandaları genellikle ciddi ve oldukça planlı bir şekilde yürütülmüştür. Müridler ve evliyalar genellikle halk arasında isim yapmış ve büyük nüfuz sahibi olmuş kimselerden seçiliyor olması Bektaşîliği diğer tarîkatlardan ayırmaktadır. Diğer tarîkatlarda yükselmek ancak taliplilik ve müridlik aşamalarıyla başlamaktadır.⁴²

Bektaşîliğin diğer tarîkatlara göre daha çok yayılma imkânı bulmasının sosyal sebeplerinden birisi de Bektaşî tekkelerinin kurulacağı yerlerin diğer tarîkatlarda olduğu gibi bir takım zorluk ve külfetlere sebep olmayışdır. Nitekim diğer tarîkatlar genellikle şehirlerde veya şehir içlerindeki bir takım ayrıcalıklı yerleri seçmede çok fazla titizlik göstermişlerken, Bektaşî tekkeleri tam aksine تنها, terk edilmiş yerlere, köy ve kasabaların dış kenarlarına kurulmaktadır. Bu husus saf ve mistik duygu ve inançlara sahip geniş halk kitleleriyle teması daha da kolaylaştırmıştır. Bektaşîliğin Konya ve dolaylarında da teşkilatlandığını görülmekle beraber, yöredeki durumu kuvvetli değildir. Bu durumun sebebi, Konya'da başka tarîkatların da var oluşu ile izah edilebilir. Konya her şeyden önce Mevlevîliğin merkezi olmuştur. Anadolu'da manevî hayatın ve mistik yaşantıların görüldüğü bir yöre olarak tarih boyunca bilinen Konya'nın bu bilinirliği, Bektaşîlikten değil de Mevlevîlikten gelmektedir. Esasen

⁴⁰ Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 282-283.

⁴¹ Hasluck, F. W., *Bektaşîlik Tetkikleri*, (terc.: Ragıb Hulûsi), Devlet Mat., İstanbul, 1928, s. 5-27.

⁴² Küçük, *Tarîkatlar*, s. 85-96

Konya'nın dışında Ankara, İstanbul, Edirne, Bursa, İzmir, Kastamonu, Çorum, Sivas, Erzurum ve Erzincan dolayları Bektaşîğin mühim merkezlerinden olmuştur.⁴³

1.1.3. Ekberîyye

Piri olan Muhyiddin İbnü'l Arabî (ö. 638/1240) Endülüs'te doğmuştur. İlk tahsilini Endülüs'te tamamlayan Muhyiddin İbnü'l Arabî gittiği yerlerde pekçok şeyhle görüşme imkanı bulup, onların telkin ve tavsiyelerinden istifâde etmiş, hatta bazı şeyhlerin kendilerinden hırka giymiş, bunları üstadları ve şeyhleri olarak saygıyla anmış olmasına rağmen bir şeyhe intisap edip sülûkünü tamamlayan bir mutasavvıf değildir. Bu durum, doğuştan sahip olduğu mânevî istidâdın ve kendi ifadesiyle “hâtemü'l-velâye” (velîliğin mührü) oluşunun ona verdiği bir istiğnâ hali olarak değerlendirilebilir. Sağlığında çevresinde toplanan Sadreddin Konevî ve Abdullah Bedr el-Habeşî gibi öğrencileri onun sohbetlerinde devamlı bulunmuşlar ve eserlerinden istifade etmişlerdir.⁴⁴

Konya'ya gelen İbnü'l Arabî'nin hırka giydirdiği mânevî oğlu Sadreddin Konevî'den ayrılarak, Şam'a göç etmiştir. Son meşhur eseri *Fusûsu'l Hikem*'i Şam'da kaleme aldı ve burada vefat etti. Sadreddin Konevî şeyhinin ölümünün ardından bir anlamda onun irşad postuna geçerek ve onun fikirlerini istidadı olan tâliplilerine aktarmıştır. Onun irşad tarzı ilim ve irfan yolu olduğundan kitaplarındaki sırlar da takipçileri için çok büyük önem taşımıştır. Müridlerine, kendisinin ve İbnü'l Arabî'nin eserlerindeki derin ve kapalı yerlerin üzerinde fazla durmamalarını, Kur'an ve Sünnet'e sarılıp “zîkr-i dâimî”ye riayet etmelerini tavsiye eden Sadreddin Konevî kitaplarının Afîfüddin et-Tilimsânî'ye verilmesini vasiyet etmiştir. İbnü'l Arabî'nin bugüne ulaşan eserlerinin birçoğunda görülen sema kayıtları, bunların birer mânevî emanet gibi elden ele geçerek günümüze ulaştığını göstermektedir. Mühim bir husus da ruhanî irtibat yoluyla kendisinden feyiz alınması, onun da eserlerinde yer alan kapalı hususları açıklaması Muhyiddin İbnü'l Arabî'ye “Şeyh-i Ekber” unvanı dolayısıyla Ekberîyye, soy nisbetinden ötürü Hâtemîyye ve Arabîyye, mahlası Muhyiddin'e nisbetle de Muhyîyye adlarıyla anılan bir tarikat nisbet edilmiştir. Ancak böyle bir tarikatın varlığı ve mahiyeti konusunda gerek tasavvuf ehli gerekse

⁴³ Küçük, *Tarikatlar*, s. 90

⁴⁴ Kılıç, Mahmud, Erol, "Ekberîyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, c. 10, s. 544.

tasavvuf tarihçileri değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. İbnü'l Arabî'nin öğrencileriyle ilişkilerine ve bu öğrencilerin ifadelerine bakılarak ortada adı konulmamış bir irşad faaliyetinin mevcut olduğu düşünülebilirse de bu faaliyetin diğer tarikatlardaki gibi zincirleme olarak nereye kadar devam ettiği bilinmemektedir.⁴⁵

1.1.4. Sühreverdiyye

Kaynaklarda genellikle, Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî'ye (ö. 632/1234) nisbet edilen bir tarîkattır. Bununla beraber yetişmesinde amcası ve şeyhi Ebü'n Necîb es-Sühreverdî'nin büyük rolü olması nedeniyle tarîkatın kuruluşunu Ebü'n Necîb'e kadar götürenler de olmuştur. Nitekim Abdurrahman Ebü'l-Ferec el-Vâsîfî, Sühreverdiyye'yi Ebü'n Necîb'e nisbet etmiş ve adını Sühreverdiyye'nin yanı sıra en-Necîbiyye es-Sühreverdiyye şeklinde de kaydetmiştir Murtazâ ez-Zebîdî de tarîkatı Ebü'n Necîb'e izâfe etmiş, Ebû Hafs Şehâbeddin'e nisbet ettiği Şihâbiyye'yi Sühreverdiyye'nin bir kolu olarak göstermiştir. Diğer yandan Zebîdî, Ebü'n Necîb'in icazet aldığı şeyhlerden birinin Abdülkâdir Geylânî olduğunu ileri sürerek Sühreverdiyye'yi Kâdiriyye'nin büyük kollarından biri olarak zikretmiştir. Ebü'n Necîb, Sühreverdiyye'nin kurucusu kabul edildiği takdirde Ebheriyye ve Kübreviyye tarikatlarının Sühreverdiyye'nin birer kolu olarak olması gerekir. Ancak Ebheriyye'nin kurucusu Kutbüddin el-Ebherî, Ebü'n Necîb'in halifesi olduğu gibi, Kübreviyye'nin kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ'nın şeyhleri Ammâr Yâsir el-Bitlisî ile İsmâil Kasrî de onun halifeleri içerisinde yer almaktadır.⁴⁶

Anadolu'ya Selçuklular döneminde girdiği anlaşılan Sühreverdiyye tarikatının, VII/XIII. yüzyılda Anadolu'da Bahâeddin Zekeriyâ'nın kalendermeşrep halifesi Fahreddîn Irâkî aracılığıyla yayıldığı, Bahâeddin Zekeriyâ'ya yirmi beş yıl hizmetinde bulunan ve ona damat olan Irâkî, şeyhinin ölümünün ardından diğer müridlerin meşrep farklılığından kaynaklanan kendisine düşmanlıkları nedeniyle Mültan'dan gitmek zorunda kalmıştır. Anadolu'ya gittiğinde Konya'da Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Mevlevî çevreleriyle yakın dostluklar kurmuş ve Sadreddin Konevî'nin *Fusûsü'l Hikem* ve *Fütûhâtü'l Mekkiyye* derslerine katılmıştır.

⁴⁵ Kılıç, "Ekberiyye", c.10, s. 544-545.

⁴⁶ Öngören, Reşat, "Sühreverdiyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 38, s. 42; Câmî, *Nefahatü'l üns*, s. 417-418.

Müridlerinden Emîr Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Tokat'ta kendisinin ismine yaptırdığı hankâhta faaliyetlerini sürdüren Fahreddîn Irâkî'nin Konya, Kayseri, Tokat civarında geniş bir mürid çevresi oluşturduğu düşünülmektedir. Pervâne'nin Mısır Hükümdarı Baybars'ın elinde esir bulunan oğlu Mühezzebüddin Ali'yi kurtarmak için gittiği Mısır'da kaldığı süre içinde iyi ilişkiler kurduğu sultan kendisine mürid olmuş ve ona "şeyhüşşüyûh" unvanını vermiştir. Fahreddîn Irâkî'nin halifesi Şeyh Abdüsselâm ile devam eden tarîkat silsilesi, IX/XV. yüzyılda Sühreverdiyye'nin Pîrcemâliyye şubesini kuran İsfahanlı Pîr Cemâleddin Ahmed Erdistânî'ye ulaşmaktadır.⁴⁷

1.1.5. Kübreviyye-Mevlevîlik

Lakabı Kübra, künyeleri Ebu'l Cenab olarak bilinen Ahmed Necmeddin Kübrevî İbn-i Ömer el-Huyûkî (ö. 618/1221) Kübreviyye tarîkatının kurucusudur.⁴⁸ XII.-XIII. yüzyılın İran sûfilerinin en mühim şahsiyetlerinden olan bu zatın, hayatı hakkındaki bilgiler tartışmalıdır. Bir tarîkat pîri olmakla beraber aynı zamanda bir müellif de olan Necmeddin Kübra, irşadlarını daha çok yazılı eserler halinde yapmıştır. Kübreviyye tarîkatı daha çok tasavvuf çevrelerinde kalmış olup, pratikte çok geniş halk tabakaları içerisine yayılamamıştır.⁴⁹

Kübreviyye tarîkatı Anadolu'dan çok Orta Asya, İran, Rusya bölgesinde yaygındır. Kübrevîlik Anadolu'ya Moğol akınlarıyla birlikte girmiştir. Necmeddin Kübra'nın melâmi ve üveysi meşrebe sahip olduğu da kabul edilir. Necmeddin Kübra'nın müridlerinden olan Necmeddin Daye'nin (ö. 645/1250) *Mirsadu'l İbad* isimli eserini Sivas'ta bulunurken yazdığı, Kübreviyye, Nakşibendiyye ve Mevlevîyye tarîkatlarından etkilendiği anlaşılmaktadır. Necmeddin Kübra'nın Mecdüddin Bağdâdî, Necmeddîn Dâye, Radyyyüddin Ali Lâla, Sa'deddîn Hammûye, Cemâleddîn Cîlî, Baba Kemâl Cendî ve Seyfeddin Bâharzî önde gelen müridleri içerisinde zikredilir. Aralarında özellikle, Şeyh Necmeddin Râzî (Dâye) ile, Mevlânâ Celâleddin'nin babası Bahâeddin Veled'i ayrıca anmak gerekir. Zira Anadolu'da Kübrevîlik asıl bu zâtlar vasıtasıyla yayılmıştır.⁵⁰

⁴⁷ Öngören, "Sühreverdiyye", c. 38, s. 42-45.

⁴⁸ Algar, Hamid, "Necmeddin-i Kübra", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. 32, s. 500.

⁴⁹ Küçük, *Tarîkatlar*, s. 80-81.

⁵⁰ Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 291; Câmî, *Nefhatü'l üns*, s. 459.

Bahâeddin Veled önceleri Karaman'a, oradan Konya'ya gelmiş ve ömrünün sonuna kadar burada ikamet etmiştir. Aynı zamanda hatırı sayılır bir âlim olan Bahâeddin Veled, burada bir hayli ilgi görmüş ve çok fazla mürid edinmiştir. Bahâeddin Veled'in, oğlu Celâleddin Muhammed'in bilhassa tasavvufî terbiyesi üzerinde oldukça etkili olduğunu belirtmek gerekir. Mevlânâ Celâleddin'in, vefatına kadar babasının kitabı Maârifi elinden bırakmadığını biliyoruz. Bu durum ise, Mevlânâ Celâleddin'nin tasavvuf metodunda, bilindiği gibi sadece Şems-i Tebrizî'nin değil, babası ve onun halifesi yoluyla da Kübrevîliğin etkisi olduğu için son derece mühimdir. Mevlevî kaynaklarında da bu hususu ortaya koyan ifadeler yer alır. Onun vefatında sonra ise, kendisiyle beraber Belh'ten Anadolu'ya gelen halifesi Burhâneddin Muhakkık Tirmizî de, Mevlânâ Celâleddin'in yetişmesinde en az Mevlânâ Celâleddin'in babası kadar pay sahibidir. Burhâneddin Muhakkık Tirmizî, geniş bir çevre edindiği gibi kendisinin tasavvufî fikirleri, *Makalâtı Seyyid Burhâneddin* adlı eserinde toplanmıştır. Kübrevîlik, Anadolu'nun mühim merkezlerinde etkili olmuş, büyük şehirlerde açılan zaviyeler senelerce faaliyet göstermişlerdir.⁵¹

Mevlevîye, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye (ö. 672/1273) nisbet edilen tarîkattir. VII/XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklular dönemindeki "Sünnî Tasavvufî Hareketlere" bakıldığında, Anadolu sahasında doğup yine burada gelişen ve geniş çevrelere hatta devlet yöneticilerine kadar ulaşip onları etkileyebilen ilk ve en büyük tarîkattir. Mevlânâ 'nın ölümünden sonra onun yaşayışı ve düsturları çerçevesinde kurumlaşan Mevlevîlik'e çalışmamızın üçüncü bölümünde geniş yer verilecektir.

1.1.6. Rifâiyye

İslâm dünyasının ilk tarîkatlarından biri olan kurucusu Ahmed Rifâî'ye (ö. 578/1182) nisbet edilen Rifâiyye diye bilindiği gibi ismine izâfetle Ahmediyye, kurulduğu bölge olan Batâih'e nisbetle Batâihiyye isimleriyle de anılır. Ancak sonraki yıllarda muhtemelen Batâihiyye isminin fazla kullanılmaması ve VII/XIII. yüzyılda Ahmediyye ismiyle ortaya çıkan Bedeviyye ile karıştırılmaması için daha çok Rifâiyye ismi yaygınlaşmıştır. Tarîkat günümüzde Türkiye'de Rufâiyye şeklinde de söylenmektedir. Rifâiyye'nin Kazerûnî VI/XII. yüzyılda kurulan tarîkatlar

⁵¹ Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 291.

arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarîkat olduğunu söylemek mümkündür. Ahmed Rifâî'nin genç yaşta devrin meşhur sûfilerinden olan dayısı Mansûr el-Batâihî'den kalabalık bir mürid topluluğu devralmış olması bu teşkilâtlanmanın en mühim sebebi olarak görülebilir.⁵²

Ahmed Rifâî'nin ölümünün ardından tarîkatı, Anadolu, Rumeli ve Ortadoğu'da birçok kola bölünerek yayılmıştır.⁵³ VII/XIII. asırda Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Rifâiyye tarîkatı, Moğol istilâsının ardından o dönemlerde fazla yayılmış olduğu Irak bölgesinde, Türk Moğol şamanlığı etkisi altında kalmıştır. Sâlikleri daha ziyade şehirlerin fakir sınıfından olan Rifâîlik, Irak, Azerbaycan, Anadolu ve hatta Altun-Ordu'nun bazı merkezlerinde yaygınlık göstermiş, genel yapı itibarıyla Sünnî kimliğini korumuştur.⁵⁴

Eflâkî ve İbn Batuta'nın haberleri, namaz niyazlarının yanı sıra bazı tesirlerini de devam ettiren Rifâîliğin, Mevlânâ döneminde Konya'ya kadar geldiğini göstermektedir.⁵⁵ Rifâîler, halk tarafından tanınmakta ve sevilmeğe olup, Kira Hatun dahi diğer kadınlar onları görmeye gitmektedir. Gelen bu dervişler, Karatay Medresesi'nde misafir edilmekte, şehrin emirleri ve ileri gelenleri hüsnü kabul göstermektedirler. Mevlânâ'nın, eşi Kira Hatun'a kızması, Rifâîlerin yaptıklarından hoşlanmadığını göstermekte ise de, iki şeyh arasında hediyeleşecek kadar iyi bir ilişki görülmektedir. Mevlevîler ile Rifâîlerin, münasebetlerinde dikkat, hassasiyet ve rıfk göze çarpmaktadır.⁵⁶ Bu durumda da haliyle her ikisinin de sünnî karakterlerini korumalarının etkisi olmalıdır.

Rifâîlerin, psikolojinin kurallarına göre açıklanamayan fakat o günlerde halk tarafından kabul edilen hatta ilgiyle karşılaşılan hallerine şahit olan I. Alâeddin Keykubâd da Erzincan ve Bağın kasabalarını teftişe gittiği bir zamanda, buradaki şeyhlerin kerametlerini şecerede belirleyip silsilerini onaylayarak, on iki Türk aşiretinin pirlük ve mürşitlik görevini vermiştir.⁵⁷ Anadolu'da Rifâîlik, Sultan Veled gibi teşkilatçı ve Arif Çelebi gibi coşkun erlerle hızla yayılan Mevlevîlikle hiçbir

⁵² Tahralı, Mustafa, "Rifâiyye", *DİA, TDV Yay.*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 99.

⁵³ Hocazâde, Ahmet, Hilmi, *Hadikatü'l-Evliya*, Osmanlı Yay., İstanbul, 1979, VI. Bölüm, s. 18-40.

⁵⁴ Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1988, s. 96.

⁵⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 112; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 19, 229.

⁵⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 215.

⁵⁷ Fırat, M.Ş., *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, M.E.B., Ankara, 1961, s. 104.

zaman rekabet edecek nitelikte olmamışsa da çok pasif bir vaziyette olmadığı da bir gerçektir.⁵⁸

VII/XIII. asırdan itibaren Türkiye'nin birçok şehrine yayılmış olan Rifâiler, o dönemler itibariyle siyasî, sosyal ve tasavvufî sahalarda çok derin etkiler bırakamamış olmalarına rağmen en azından varlıklarını daha fazla kimseye ve zümreye hissettirebilmişlerdir. Nitekim Ahmed Rifâî döneminde olmayan âdetlerini ve marifetlerini asırlarca devam ettirebilmelerinden ötürü, İstanbul'u ziyarete gelen Avrupalı kimselerce en çok bilinen, ayinleri ve çeşitli gösterileri hayretle izlenen bir tarîkat olmuşlardır.⁵⁹

1.1.7. Evhâdiyye

Anadolu Selçukluları devrinin en şöhretli şair-mutasavvıflarından olan, Türkmen kökenli Şeyh Evhâdüddin Hâmid el-Kirmânî'nin başlattığı Evhâdiyye oluşumu da VII/XIII. yüzyılın başında Kayseri'de doğmuş, en güçlü siyasî-fikrî ve tasavvufî bir nitelikte belirmiştir. Bilhassa I. Gıyaseddin Keyhûsrev ve oğlu I. Alâeddin Keykubad döneminde iktidarın desteğini ve himayesini kazanmıştır. Bu hareket aslında, 34. Abbasî halifesi Nâsır Lidînillah'ın organize ettiği ve yönettiği "Fütüvvet Teşkilâtı"na bağlı olarak kurulmuştur. Şeyh Evhâdüddin Kirmânî Abbasî Halifeliği tarafından, Anadolu'ya Şeyhu's-şuyûhi'r-Rum (Anadolu'daki şeylerin şeyhi) olarak gönderilmiştir. Bu bakımdan Evhâdüddin Fütüvvet Teşkilâtı'nı Anadolu'da kadrolaştıran ve yöneten kişidir. Bu yönü ile O, Anadolu Ahi Teşkilâtı'nın (Ahiyân-ı Rum) ve bu teşkilâtın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları Teşkilâtı'nın (Bacıyân-ı Rum) teşekkülünde de büyük rol oynamıştır. Evhâdüddin'in Ahi Teşkilâtı'nın baş mimarı olan ve "Ahi Evran" diye bilinen Şeyh Nâsîrüddin Mahmud el-Hoyî'nin kayınpederi ve Bacılar Teşkilâtı'nın lideri Fatma Bacı'nın babası olduğunun hatırlanması, onun Anadolu'ya has olan bu iki tarihî kuruluş içindeki yeri ve önemini açıklamaya yeterlidir. Ahi Teşkilâtı ve bu teşkilatın kadınlar kolu olan Bacılar Teşkilâtı (Bacıyân-ı Rum) da, ilk olarak Kayseri'de kurulan ve buradan da Anadolu'ya yayılan bir teşkilattir. Evhâdüddin Kirmânî çevresindekilerle Türkçe olarak konuştuğu için, Türkmenler arasında büyük bir şöhrete sahip olmuş ve

⁵⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 12.

⁵⁹ Hammer, V., *Osmanlı Tarihi I*, (haz.: M. Çevik - E. Kılıç), Çevik Mat., İstanbul, 1989, s. 145.

geniş bir çevre edinmiştir. O dönemde Anadolu'daki Ahiler çoğunlukla ona bağlı idiler. Bununla beraber o, İran kültür ve edebiyatına çok vakıf iyi bir şairdir. Evhâdüddin Kirmânî Kayseri'de yaşadığı zamanlarda, sık sık Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidi'ne gider burada itikafa çekilirdi. Bazı öğrencilerini burada çileye sokardı. Burada onun gözetiminde çileye giren Zahid Türk diye anılan zâtn, Hacı Bektaş Veli olduğu karinelere anlaşılmaktadır.⁶⁰

Anadolu Selçukluları Sultanı I. Gıyaseddin Keyhûsrev ikinci defa tahta çıkan, (601/1204) hocası Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak'ı (618/1221) cülûsunu Abbasî Halifesine bildirmek üzere Bağdat'a göndermiştir.⁶¹ Mecdüddin İshak (Şeyh Sadreddinî Konevî'nin babası) o yıl hacca gitmiş, Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken beraberinde birçok mutasavvıf ve ilim adamlarından, ünlü sûfi Muhyiddin İbnü'l Arabî, Evhâdüddin Kirmânî, Ebu Cafer Muhammed Berzâî, Şeyh Nasîrüddin Mahmud (Ahi Evran) gibi isimleri Anadolu'ya getirmişti. Bu olay 601/1204 senesinde vuku bulmuştur. Nitekim Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin 602/1205 yılında Konya'da olduğu bilinmektedir.⁶² Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzâî de "*Ravzatü'l Mürîdîn*" adlı eserinde, Konya'daki evinde Evhâdüddin Kirmânî'nin kendilerine, Hacı Yusuf Hemedanî'nin (540/1148) bir kerametini anlattığını bildirmekte ve bu kerameti ondan nakletmektedir. Aynı kerameti İbnü'l Arabî de yine Evhâdüddin'den nakletmektedir. Bu sebepten dolayı I. Gıyaseddin Keyhusrev'in elçisi olarak Bağdat'a gönderilen Şeyh Mecdüddin İshak'ın, Anadolu'ya dönünce beraberindekilerle birlikte Konya'ya geldikleri anlaşılmaktadır.⁶³

1.1.8. Kâzerûniyye

Ünlü İran mutasavvıfı Ebû İshâk Kâzerûnî'ye (ö. 426/1034) nispet edilen, Kâzerûniyye, İshâkiyye veya Mürşiddiyye isimleriyle de bilinen ve en eski İslâm tarikatlarından birisidir.⁶⁴ Halka hizmeti düstur edinmiş ve bekâr olarak yaşamış bir şahsiyettir. Yirmi dört bin Yahudi ve Mecusî'nin İslâm'a girmesine vesile olacak

⁶⁰ Bayram, Mikâil, *Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=374847>, 20.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

⁶¹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alâiyye*, (haz.: A. Sadık Erzi), AÜ. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1957, s. 90-95.

⁶² Câmî, *Nefahatü'l üns*, s. 409.

⁶³ Bayram, Mikâil, *Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=374847>, 20.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

⁶⁴ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 96.

kadar dini faaliyet içerisinde bulunmuştur. Müridleriyle birlikte tarımla geçimlerini sağlamışlardır.⁶⁵

"Müridlerini, delişmen tabiatlı, garip tavırlı ve savaşçı kimselerden seçen, tekkelerini, hudut boylarında ve serhatlarda kurmaya önem veren Kâzerûniyye tarîkatı, bu tutumu ile zikredilen karakter yapısındaki kişilerin, kabına sığmayan ve deşarj olmak isteyen enerjilerini fitne ve tefrika gibi içe dönük değil, cihat gibi kudûsî ve dışa dönük bir hedefe yönlendirme yöntemini tercih etmiştir."⁶⁶

Başlıca vasıfları haline gelen irşad yolundaki cihat gayretleriyle İran'dan Hindistan'a ve Çin'e kadar yayılan Kâzerûniyye tarîkatının XII. yüzyılda Sökmen ve Saltuklu illerinde yayılmış olması ihtimali bulunmakla birlikte XIII. yüzyıl başlarında Erciş civarında mevcut olduğu; Sübhan Dağının eteğinde bulunan Taşkun Baba zaviyesine, halkın tarımını yaptığı arazinin mahsulâtını vererek, buraya uğrayan yolcu, misafir ve fakirlere bunları harcamalarından anlaşılmaktadır.⁶⁷

VI/XII. ve VII/XIII. yüzyıl Türkiyesi'ndeki faaliyetleri hakkında fazla bir bilgi bulunmasada VIII/XVI. yüzyıla kadar Anadolu'da ve daha pek çok yerde yayıldığı anlaşılan Kâzerûniyye tarîkatı ve dervişleri, bu yüzyıldan sonra müstakil teşkilatlarını bırakarak diğer tarîkatlar içerisinde erimek suretiyle ehemmiyetlerini kaybetmişlerdir.⁶⁸

Ebu İshak Kâzerûnî Zaviyesi, Konya'da Beyhekim Mahallesi'ndedir. Bu zaviye Karamaoğlu Mehmet Bey zamanında ve onun emriyle, Ebu İshak İbrahim Kâzerûnî adına yaptırılmıştır. Zaviyenin yapım tarihi, zaviyenin kitabesinde 821/1418 olarak yazmaktadır. Zaviyedeki türbede Kâzerûnî tarikatının halifelerinden Karamanoğlu devri meşâyihinden Şeyh Hacı Hasan medfundur. Karamanoğlu Mehmet Bey, zaviyeyi yaptırdıktan sonra zaviyenin masraflarının karşılanması için zengin vakıflar tesis etmiştir.⁶⁹

⁶⁵ Câmî, *Nefahatü'l üns*, s. 597.

⁶⁶ Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neş., İstanbul, 1989, s. 100.

⁶⁷ Turan, Osman, *Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yay., İstanbul, 1980, s. 122.

⁶⁸ Köprülü, Fuat, *Abû İshak Kazruni ve Anadolu'da İshaki Dervişleri*, Belleten, 1969, c. XXXIII, S. 130, s. 232.

⁶⁹ <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/ebu-ishak-kazeruni/>, 05.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

1.1.9. Melâmiyye

Horasan'da III/IX. yüzyılda sûfîlik'ten ayrı bir düşünce olarak ortaya çıkan IV/X. ve V/XI. yüzyıllarda etkisi sürdükten sonra VI/XII. yüzyıldan başlayarak tasavvufun tarikatlar biçiminde örgütlenmesi sürecinde bunların arasında bir mest halinde varlığını sürdüren Melâmetiyye'yi Hamdûn el-Kassâr'a (271/884) nisbet edilen bir tarikat olarak (Kassâriyye) değerlendirmiş, ardından Ömer Dede Sikkînî'ye (ö. 880/1475) bağlı olduğu Bayramiyye tarikatının bir kolu olan Melâmiyye ile (Melâmiyye-i Bayramiyye) Muhammed Nûrû'l Arabî'ye (ö. 1305/1888) nisbet ettiği Melâmiyye (Melâmiyye-i Nûriyye) kolunu zikretmiştir. Harîrîzâde'nin sınıflandırmasında hareket eden Sâdık Vicdânî de *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*'nin Melâmiyye'ye ayırmış olduğu cildinde Melâmiyye'yi ilk, orta ve son dönem Melâmîliği biçiminde üç bölümde incelemiş, Abdülbaki Gölpınarlı da Melâmîlik ve Melâmîler isimli eserinde bu üçlü sınıflandırmaya uyarak konuyu ilk dönem Melâmîler'i (Melâmetîler), ikinci dönem Melâmîler'i (Bayramîler) ve üçüncü dönem Melâmîler'i diye ele almıştır. İbn Münazil, Abu Ali Muhammed Essafaki, El Fûdayıl b. İyaz, Abu Havas Ömer b. Salim El Haddad, Ebu Osman Hıyırî, Abdullah b. Celâl, Şah Şûcâi Kirmâni, Abdullah b. Muhammed Mürteiş, Zinnun-i Mısrî, Şeyh Yusuf b. Hüseyin, Beyazîd Bestami, Cüneyd Bağdadi, Necmeddin Kübra, Şemsî Tebrizi, Mevlânâ Celâleddin Rûmi birinci devre Melâmî insanı kâmilleri arasında yer almaktadır. Ömer Sikkini Hazretleri, Göynüklü Selehaddin Tevi, İnce Bedreddin, Kızılca Bedreddin, Meczip Akbıyık, Abdullah, Akşemseddin, Mehmet Bican, Ahmet Bican ikinci devre Melâmî insanı kâmilleri arasında yer almaktadır. Üçüncü dönemde Melâmîlik, Kutbul Aktâb Hz. Pir Seyyid Muhammed Nur'ül Arabî tarafından asrın şartlarına göre sistemleştirilerek, taliplilerine makamlarla "Meslek-i Resul" olarak anlatılmıştır. Bu özelliği ile birinci ve ikinci devre Melâmîlerinden ayrılırken, Mevlânâ Celâleddin Rûmi'nin Melâmî meşrepli oluşu ve ilk dönem Melâmîler arasında zikredilmesi Melâmîliğin Konya ile bağlantısı olduğunu göstermektedir. Melâmîlik; Nîşâbur'da Mâlikî, Zâhirî ve Hanbelîler'in azınlıkta kaldığı, Hanefîler'le Şâfiîler arasında yoğun bir düşmanlığın yaşanmış olduğu, Şîî gruplarıyla Kerrâmiyye mensupları, Mutatavvia ile Hâricî bakiyeleri gibi bazı aşırı gruplar içerisinde çatışmaların meydana geldiği bir ortamda ortaya çıkmış ve IV/X.

yüzyıldan itibaren İslâm dünyasının diğer bölgelerine de yayılmıştır. Tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmeye başladığı VI/XII. yüzyıldan başlayarak onun içinde mest vari bir karakter olarak varlığını sürdüren Melâmîlik bu dönemde ortaya çıkan başta Hâcegân tariki Nakşibendiyye, Kübreviyye ve Mevlevîyye olmak üzere büyük tarikatları etkiledikten sonra IX/XV. yüzyılda Anadolu'da Hacı Bayrâm Velî tarafından kurulan Bayramiyye tarikatı içinde yeniden ortaya çıkmış ve günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir.⁷⁰

1.1.10. Haydariyye

Kutbüddin Haydar, Haydariyye tarikatının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Müridleri genellikle rind ve kalender meşreplerden oluşmaktaydı. Bu yapıdaki dervişlerin bir kısmı Cemâleddîn Sâvî'ye (ö. 630/1232-33) bağlanıp Cevlekîyye diye bilinen tarikatı ortaya çıkarırken aynı yapıya sahip olup Horasan bölgesinde yaşayan dervişler ise Haydariyye (Haydariyân) tarikatını oluşturmuşlardır. Kutbüddin Haydar ve dervişleri hakkında bilgi elde edilen kaynaklar Haydar'ın sakallarını keserek bıyıklarını bıraktığını, Haydarî dervişlerin ise kulaklarına, bileklerine, boyunlarına, ayaklarına, hatta cinsiyet organlarına demir halkalar taktıklarını, bunların yersiz yurtsuz gezginci dervişler olduklarını, yalınayak dolaştıklarını, sırtlarına keçeden yapılmış bir aba, başlarına keçe külâh giydiklerini ifade etmektedir. Bu dervişlerden bazıları sonraki dönemlerde esrar gibi uyuşturucu maddeler de kullanmışlardır. Cevlekîler ismi de verilen Kalenderler'de çârdarb (saç, sakal, kaş ve bıyıkları tıraş etme) ilke olduğu halde Haydarîler bıyıklarını kesmemek suretiyle onlardan ayrılmaktadır. Kutbüddin Haydar ve dervişleri, melâmet ehlinde de görülen bazı farklı fiil ve hareketleri dışında diğer Sünnî tarikatlara üye dervişlerden farklı değillerdir.⁷¹ Kutbüddin Haydar'ın Konya'ya gelen halifesi Hacı Mübârek Haydar'ın Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin yakın dostu oluşu, Tâceddin Vezîr'in onu Dârü'z zâkirîn'in şeyhliğine tayin etmesi, Eflâkî'nin Kutbüddin

⁷⁰ Heyet, "Melâmiyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2004, c. 29, s. 29-35.

⁷¹ Yazıcı, Tahsin, "Haydariyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. 17, s. 35-36.

Haydar'dan bir zâhid olarak bahsetmesi, Haydariyye tarikatının Konya ile bağlantısı olduğunu göstermektedir.⁷²

1.2. VII/XIII. Yüzyılda Konya'da Tasavvufî Zümreler

1.2.1. Babaîler

Amasya çevresinde etkin olan Baba İlyâs-ı Horasânî (ö. 637/1240) isminde bir Türkmen şeyhi bu isyanı yönettiği için hareket onun ismine mal edilerek Babaîlik adıyla anılmaktadır.⁷³

Babaîlik akımının doğuşuna yol açan Babaî isyanı veya diğer adıyla Baba Resul ayaklanması, 638/1240 yılında II. Gıyâseddin Keyhûsrev'in saltanatı zamanında meydana gelmiştir. Babaîlik tarîkatı meselesi gibi bu isyan da çok iyi analiz edilememiş, Babaî isyanıyla ondan sonra ortaya çıkıp gelişen Babaî hareketi birbirine karıştırılmıştır. Halbuki Babaî isyanı kendine özgü birtakım şart ve nedenlerin ortaya çıkardığı siyasî ve sosyal bir olaydır. Babaîlik hareketi ise yönetimin bu başkaldırıcı bastırmasından sonra kurtulmayı başaran Baba İlyas müridlerinin başarısızlıkla sonuçlanan hareketlerinin düşünsel sahaya inerek esas değiştirmesinden ibarettir. Babaî isyanına neden olan durum büyük ölçüde, I. Alâeddin Keykubad'ın ardından tahta geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhûsrev'in kötü yönetiminden dolayı bozulmaya yüz tutan Selçuklu iktisadî ve sosyal yapısıyla alâkalıdır. Bozulmanın sebep olduğu yönetsel yolsuzluklar toprak ve vergi düzeninin sarsılmasıyla sonuçlanmış ve bu olayın sonucunda göçebe hayata devam eden Türkmen toplulukların diğer tüm zümrelerden daha fazla güç bir durum içerisine sokmuştu. Hayatlarını devam ettirebilmek için zorlu bir çaba vermek durumunda olan Türkmenler, tarihin hemen her devrinde buna benzer durumlarla karşılaşan toplumlar gibi kendilerini kurtaracak ulvî bir şahsiyet beklemeye başladılar. Bu şahsiyette Baba İlyâs Horasânî olmuştur. Baba İlyâs Horasânî, bir Vefâî şeyhi olarak yaşadığı yöredeki Türkmenler arasında, daha çok eski Türk inançlarının İslâmiyet'le yorumlanmış bir halini tasavvufî kimlikle öğretmekteydi.

⁷² Yazıcı, Tahsin, "Haydar, Kutbüddin", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. 17, s. 24-25; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 265, 467, 773.

⁷³ Ocak, Ahmet Yaşar, "Babaîlik", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. 4, s. 373.

Bu düşüncelerin kısmen İsmâilî etki taşıması ihtimali mümkündür. Ancak şüphe bırakmayan bir şey varsa o da Baba İlyâsi Horasânî'nin kendisini bir mehdî (belki peygamber) kimliğiyle Türkmenler'e tanıtmış olması, baskı altında kalan ve çeşitli sosyal ve iktisadî zorluklar içinde bunalmış olan insanların da onu bu gözle görmeleridir. Bu sebeple tarihte Baba Resul diye de bilinmektedir.⁷⁴

Eflaki, Hacı Bektaş Veli'yi Baba Resul'un has halifelerinden sayar. Mevlânâ'nın bu şahsiyetlerle hiçbir irtibatının olmaması veya en azından Mevlânâ'nın bu isyan hakkında sükut içinde bulunması pek mümkün görünmemektedir. Babaî geleneği içinde bulunan Hacı Bektaşla Velî ile Mevlânâ arasında mesai teatisinin olduğu görünmektedir. Öyle görünüyor ki Türkmen babalarının dini öğretileri, yüksek fikri cereyanlar ve bu arada Mevlânâ'nın manevi fikirleri yanında hepsi yan yana yaşamışlardır. Mevlânâ ile Türkmen babaları karşılıklı tolerans ve hayırhahlık münasebetleri içinde bulunmuşlardır.⁷⁵

1.2.2. Kalenderîlik

Nefehât'ül Üns adlı eserinde Mollâ Câmî, Kalenderîler'den bahsederken, "İslâm rûpkasını boyunlarından çıkarıp atmış olan şol tâife ki, zamanımızda Kalenderîlik adıyla malûm olmuşlardır, bu addolunan evsaftan hâlidirler ve bu isim onlara âriyettir. Anlara Heşev'îyye derlerse muvafıktır. Melâmiye için da'vayı ihlâs ederler ve izharı fîsk ve fücürda mübalâğa kılurlar", diye yazmaktadır.⁷⁶

VII/XIII. yüzyıl Anadolu'sunda görülen Kalenderîlik, Budizmden geniş ölçüde mülhem olan bir tarîkat olarak görülmektedir. Daha önceleri Horasan ve Türkistan taraflarında yaygın olan Kalenderîliğin, kuralları Cemaleddin Savi (630/1232-3) tarafından belirlenerek tarîkat haline getirilmiştir. Kalenderîlere, şeyhlerinin cavlak adı verilen bir elbise giymelerinden ötürü, Anadolu'da Cavlakiye ismi de verilmiştir *Nefehât'ül Üns* adlı eserinde Mollâ Câmî, Kalenderîlerin yalnız farzları eda ettiklerini ve amellerini gizlemekle mukayyed olmadıklarını yazarken, Vahidi yazdığı *Menakıb-ı Hâce-i Cihan ve Netice-i Gın* eserinde Kalenderîleri şu

⁷⁴ Ocak, "Babaîlik", s. 373-374.

⁷⁵ Melikoff, Irene, Les Baba Turcomans Contemporains de Mevlana, Mevlana'nın 700. ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlana Semineri, 15-17 Aralık 1973, İşbankası Yay., Ankara, 1973, s. 274.

⁷⁶ Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, s. 163.

şekilde nitelendirmektedir: "Kalender güruhu pak-tıraş vücuhla, başlarında kıldan örülmüş külahlâ ve arkalarında şallar, kimi aseu ve kimi siyalılar, pür sürur u hubur, hayl-lı haşemle ve tabı u alemle, aheng ü nağamatıla ve gülbangi salavatıla ..." sözleriyle onların evlenmediklerini, göğü ata, yeri ana bildiklerini saç, sakal, kaş ve bıyığı arızı bildiklerinden tıraş ettiklerini, mescidle tekkenin ve kilisenin, cennetle cehennemın bir olduğunu, güzellere medfun olduklarını, gezici dervişler zümresinden buldukları anlatılır. Kalenderilerin bu yaşantı biçimleri onların, dönemlerinin varoluşçuları (existantialist) olduklarını hatıra getirtebilir.⁷⁷

Aslında bizi ilgilendiren cihet itibari ile, Kalenderî (Cavlaki) zümresi Hz. Mevlânâ'nın fikri ve ameli ilişkisi, Eflaki'nin *Menakıb*'ında, Hz. Mevlânâ'nın *Divan*'ında ve *Mesnevi*'sindeki anlatımında ortaya çıkmaktadır. Mevlânâ'yı diğer pirlere ve özellikle Kalenderilerden ayıran kendi müridlerine istirahat etmeyi ve boş gezmeyi yasakladığı, sakalsız Kalenderlere imrendiği ve bu sebeple erkek ile kadını ayırt edecek sakalın yeterli geldiğini Eflâki'den öğrenmekteyiz. Bir gün berbere "o kadar dipten kes ki ancak erkek olduğum anlaşılın" deyip, sakal ve bıyığını dipten kestirmiş, ertesi gün de "gıpta ederim Kalenderilerde, hiç sakalları yoktur. Sakalın az oluşu, insanın kutluluğuna delalet eder" diyerek "sakal erkeğin ziynetidir, çokluğu adama gurur verir, gurur ise insanı tehlikeye sokar" hadisini okuduğunu ve "uzun sakal sufilere hoştur ama sufi, sakalını tarayınca kadar arif Tanrı'ya ulaşır" dediğini öğrenmekteyiz.⁷⁸

1.2.3. Ahîler

VII/XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan ve daha sonraları Osmanlı Devleti'nin yeşermesinde ciddi rol oynayacak olan dinî ve içtimaî teşkilâttir. Temeli Kur'an ve sünnet olan ilkeleriyle İslâmî düşünce ile doğrudan bağlantılı olan Ahîliğin, tasavvufta mühim bir yeri bulunan kardeşliği anımsatmasından dolayı da yayılması ve kabul görmesi olası olmuştur. Ahîlik Teşkilâtı'nın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet teşkilâtının büyük etkisi vardır. Fütüvvet teşekkülleri içinde hicrî III/IX. yüzyıldan itibaren esnaf birlikleri ile ortaya çıkmıştır. İslâm'ın yayılmasına paralel olarak fütüvvet ülküsünün, Suriye, Irak, İran, Türkistan,

⁷⁷ Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, Düşün Yay., İstanbul, 2011, s. 211.

⁷⁸ Eflâki, *Âriflerin Menkabeleri*, c. I, s. 412.

Semerkant, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısır'da esnaf ve sanatkârlar arasında yaygın olduğu bilinmektedir. Türklerin, İslâmiyet'i kabul etmeye ve Anadolu'yu yurt edinmeye başlamalarından itibaren fütüvvet ülküsünü özümseyip kendilerine özgü yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık sıfatlarıyla süslemişlerdir. Ayrıca Ahîliğin temel belirleyici unsuru olan İslâmî ve tasavvufî düşünce ve yaşama biçimi her dönemde ve kesimde geçerliliğini korumuştur.⁷⁹

Şeyh Nasîrüddin Seyyid Mahmûd (ö. 1262) İran'a bağlı güney Azerbaycan'ın Hoy şehrinde doğmuş ve Anadolu'da Ahîliğin kurucusu olarak bilinmekle beraber sonraları Ahî Evran ismiyle anılmıştır. Bilhassa I. Alâeddin Keykubad'ın büyük lütuf ve ihsanı, bir taraftan İslâmî ve tasavvufî tasavvura ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalan tekke ve zâviyelerde şeyh mürid münasebetleri, iş yerlerinde ise usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve bundan bağılı olarakta ekonomik hayatı düzenleyen Ahîliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahî Evran'ın büyük katkısı olmuştur.⁸⁰

Anadolu'nun her bölgesinde hızla yayılma eğilimi içerisinde olan bu teşkilâtın bağılıları, uç bölgelerde, köylerde ve şehirlerde nüfuz sahibi olmuşlar, Anadolu'da özellikle VII/XIII. yüzyılda devlet gücünün iyice zayıfladığı bir dönemde şehir hayatında sadece iktisadî değil, siyasî açıdan da mühim faaliyetler içerisinde yer almışlardır. Ahîler, siyasî açıdan bağımsız bir otorite olmamakla birlikte, kısmen de olsa merkezî gücün zayıfladığı, kargaşanın olduğu dönemlerde askerî ve siyasî otoritelerini göstererek mühim vazifeler üstlenmişlerdir. Bilhassa Moğol saldırıları esnasında ahî güçleri şehirlerin yönetimine mahallî güç olarak hâkim olmuşlardır. Ahîliğe çok fazla hizmeti bulunan I. Alâeddin Keykubad, oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından katledilince, ahîlerin II. Gıyâseddin'e karşı ayaklandıkları ve onun Köse dağ'da Moğollar'a yenilmesinden sonra Tokat ve Sivas'ı Moğollar ele geçirdikleri, Kayseri'ye saldıran Moğollara karşın şehri başarıyla savundukları bilinmektedir.⁸¹

Büyük şehirlerde farklı topluluklar halinde teşkilâtlanan ahîlerin her birinin ayrı bir zâviyesi vardı. Küçük şehirlerde ise farklı meslek toplulukları birlikte teşkil

⁷⁹ Kazıcı, Ziya, "Ahîlik", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. 1, s. 540.

⁸⁰ Kazıcı, "Ahîlik", s. 541.

⁸¹ Kazıcı, "Ahîlik", s. 540-541.

edebiliyorlardı. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bu birlikler mesleklere ait sorunları çözmek ve devlet ile olan ilişkileri düzenlemekte idiler. Malların kalitelerinin kontrolü, fiyatların belirlenmesi, bu birliklerin asıl görevleri idi. Bu dönemde, bu topluluğa ilk defa girecek olanlara yiğit veya çırak adı verilir, ahîlik daha sonra kazanılırdı. Her meslek topluluğunun başında şeyh, halife veya nakibler, bütün mesleklerin en üst mevkisinde ise şeyhü'l meşâyih bulunuyordu. Ayrıca mesleklerin geleceği açısından çırakların yetiştirilmesine çok büyük özen veriliyordu. Ahîlik, Anadolu'da köylere kadar yayılmış pek çok devlet adamını, askerî topluluk mensuplarını, müderrisleri, kadıları ve tarîkat şeyhlerini içerisinde toplamıştır.⁸²

Eflâkî'ye göre Mevlânâ'ya muhalif olan Ahi Evran Şeyh Nasîrüddîn Mahmud'un cennet ehli'nin okuna hedef olmak suretiyle öldürüldüğünü⁸³, bir başka yerinde de bu şeyhin müritleri tarafından zehir verilerek öldürüldüğü geçmektedir.⁸⁴ Birbiriyle çelişen bu bilgilerden çıkarılabilecek doğru sonuç ise Ahi Evran Şeyh Nasîrüddîn Mahmud'un eceliyle değil şehit edilerek öldürüldüğüdür. Gerçekten de Ahi Evran'ın, Kırşehir Emiri, Moğol asıllı ve Mevlânâ'nın dostu ve müridi Nureddîn Caca tarafından öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın oğlu Alaaddin Çelebi de onunla birlikte öldürülmüştür.⁸⁵

1.2.4. Abdallar

Türk tarihi içerisinde günümüz Abdallarının geçmişle olan bağlarının açıklanmasına yardımcı olabilecek yazılı kaynaklar bulunmamakla birlikte daha çok Alevî (çoğunlukla Bektaşî) Türk boylarının olduğu yörelerde yaşadıkları görülmektedir. VII/XIII. yüzyılda Babai isyanına Abdalların katıldıkları, isyanın bastırılmasından sonra Osmanlı Beyliğine savaççı, gezgin-derviş olarak dâhil oldukları; o zamanda yaygın olan Kalenderî, Vefâî ve Haydarî (Bektaşî) tarikatlarında kendilerine rahatlıkla yer edindikleri söylenebilir. X/XVI. yüzyıl itibarıyla bilhassa göçer Türk boyları arasında Bektaşilik yaygınlaşmıştı. Bilhassa

⁸² Kazıcı, "Ahîlik", s. 541-542.

⁸³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 558.

⁸⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 190.

⁸⁵ Bayram, "Mikâil, Ahi Evran Hâce Nasîrüddin İle Alâaddin Çelebi'nin Öldürülmesi ve Ölüm Tarihlerinin Tesbiti", *İstem*, S. 3, 2004, s. 37 - 57.

Orta Anadolu'da yörelerinde Kırşehir, Nevşehir, Ankara gibi yaşayan Abdalların Bektaşî adetlerine sahip olmasında Hacı Bektaş'ın faaliyetlerini çoğunlukla bu yörede gerçekleştirmesinin önemi büyüktür. Hacı Bektaş'ın, Anadolu'nun birçok yerini dolaştıktan sonra Anadolu'da yaşanan siyasal çalkantı ve çatışmaların etkisiyle Nevşehir tarafına yerleştiği, burada uzun bir zaman Kadıncık Ana olarak isimlendirilen bir kadına misafir olduğu ve faaliyetlerine buralarda devam ettiği bilinmektedir.⁸⁶

IX/XV. yüzyılda Abdallık, Bektaşilik'ten farklı olmakla birlikte, inanç ve erkân açısından aralarında büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Hacı Bektaş, Abdallar arasında mühim bir makâma sahipti ve henüz bu döneme kadar Bektaşileşmemiş olan Abdallar kendilerine "Seyyit Gazi Yetimleri" ismini vermekteydiler. Zira Eskişehir'de bulunan "Seyyit Gazi Tekkesi", onların Anadolu'daki en mühim merkezlerindendir.⁸⁷

VII/XIII. yüzyılda Konya'ya baktığımızda, bu dönemde Konya, içeride Baba Resûl İsyanı, dışarıda Moğol İstilasası etkisi altında olmasına rağmen tasavvufî hayat canlılığını devam ettirip oldukça gelişmiştir. Bunun nedeni daha öncede belirttiğimiz gibi yüzlerce mutasavvıf ve âlimin Moğol baskısından kaçarak Konya'ya yerleşmesidir. Anadolu insanının manevi koruyucusu haline gelen mutasavvıf âlimler ve onlara nisbet edilen tarîkatlar ve zaviyeler ile başta Konya olmak üzere Anadolu'nun mamur hale gelmesinde en mühim rolleri üstlenmişlerdir. Bu tarîkatlar ve tasavvufî zümreler Anadolu'nun insanın zor zamanlarında güvenli limanı haline gelmiş, toprağın işlenmesinde, sanat kollarının gelişmesinde, toplumda huzurun oluşmasında, dini eğitimin verilmesinde çok önemli vazifeler üstlenmişlerdir.

⁸⁶Özdeş, Fahrettin, "Abdallık Geleneği Temsilcileri", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/503625>, 21.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

⁸⁷Özdeş, "Abdallık Geleneği Temsilcileri", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/503625>, 21.05.2019 tarihinde erişilmiştir

İKİNCİ BÖLÜM

VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DAKİ MUTASAVVIFLAR

VII/XIII. yüzyılda Konya, gerek ilim ve hikmete meraklı olan aynı zamanda da ilim ve hikmet sahiplerine destek veren sultanlar, gerekse birçok âlim, ârif ve ilmî kurumların harmanlandığı bir yer olması bakımından oldukça önemlidir. VII/XIII. yüzyılda Konya'daki mutasavvıfları incelerken konumuzun sınırlılığı gereği Konya ile doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısı olan mutasavvıflara yer verdik.

2.1. SEYYİD BURHÂNEDDİN HÜSEYN MUHAKKİK TİRMİZÎ

561/1166 veya 565/1169 yılında Tirmiz'de doğan Seyyid Burhâneddin Hüseyin Muhakkık Tirmizî, Seyyid Kâsım Tirmizî'nin torunu, Seyyid Hasan Tirmizî'nin oğludur. Nesebi Hz. Hüseyin'e kadar ulaştığından "Seyyid" ve "Hüseyinî" nisbeleriyle beraber kalplerdeki sırlara kâşif olması, Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya geleceğini önceden bilmesi ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye önceden bildirmesi sebebiyle "seyyid-i sırdân", Mevlânâ tarafından anıldığı üzere "Burhâneddin, burhân-ı dîn, burhân" ve hakikatleri delilleri ile bilen bir sûfî olduğunu belirten "muhakkık" vasıflarıyla tanınır. Tirmiz'de ilim tahsilinden sonra 605/1208 Belh'e gelerek Mevlânâ'nın babası Sultânü'l Ulemâ Bahâeddin Veled'e bağlanmıştır. Kırk gün sohbetlerine katılıp irşat mertebesine ulaşmasından sonra yine Tirmiz'e gitti. Bir sonraki sene yeniden Belh'e gelip yaklaşık iki üç sene Belh'te kaldı. Burada henüz küçük yaşlardaki Mevlânâ'nın maddi manevi eğitimini üstlendi ve Bahâeddin Veled'in ailesiyle beraber Belh'ten göç etmesi üzerine Tirmiz'e yerleşti(616/1219).⁸⁸

Menâkıbnâmelerde Seyyid Burhâneddin'in Anadolu'ya gelme nedeniyle ilgili olarak çeşitli görüşler bulunmaktadır. Şeyhi Bahâeddin Veled'in 18 Rebûlâhir 628 (23 Şubat 1231) cuma günü Konya'da vefat ettiğini yine aynı gün Tirmiz'de derste iken, "Yazık yazık, şeyhim bu toprak âleminden temiz âleme göçtü" diyerek keşfetmesi ve bir gece rüyasında şeyhinin, "Benim Celâleddin'im yalnız bırakmışsın ve onu korumak konusunda kusur ediyorsun" sesini işitmesi birkaç dostuyla birlikte

⁸⁸ Ceyhan, Semih, "Seyyid Burhânüddîn", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. 37, s. 56.

Konya'ya gelmesinde etkili olmuştur.⁸⁹ Sultan Veled'e göre ise Tirmiz büyüklerinden birinin Bahâeddin Veled'in Konya'da bulunduğunu haber etmesine binâen Anadolu'ya gelmeye karar vermiştir.⁹⁰ Seyyid Burhâneddin mürşidinin ölümünden bir sene sonra Konya'ya vardığı, Sincârî Mescidi'nde dünyayla ilgisini keserek inzivaya çekildiği, bu esnada Lârende'de olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye mektup yazarak Lârende'nin Moğolların yayılcı politikası nedeniyle oturmaya müsait olmayacağını bildirip Mevlânâ'yı Konya'ya çağırdığı, bazı kaynaklarda ise Konya'ya gitmeden önce Kayseri'ye geçip belli bir zaman kentin yöneticisi Sâhib İsfahânî'nin meskeninde kaldığı kaydedilmektedir. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya babasının hem zâhir ilimde hem ilm-i hâlde kâmil bir mürşid olduğunu, kendisinin zâhir ilimlerinde ulaştığı yüksek dereceye ilm-i hâlde de ulaşması gerektiğini belirtmiş, böylece Mevlânâ kendisine bağlanmıştır.⁹¹ Eflâkî, Mevlânâ'nın Seyyid Burhâneddin'e henüz Belh'te iken bağlanmış olabileceğini söyler.⁹² Seyyid Burhâneddin sonraki sene zâhir ilimlerinde daha da ilerlemesi için Mevlânâ'yı Dımaşk'a yolladı. Kendisinin, 630/1233 yılında gerçekleştiği anlaşılan bu yolculuk sırasında Kayseri'ye kadar Mevlânâ'ya eşlik ettiği belirtilmektedir. Seyyid Burhâneddin'in, halifenin elçisi olarak Anadolu'ya giden ve Konya'da Bahâeddin Veled'in mezarına uğradıktan sonra Kayseri'ye geçen Şehâbeddin es-Sühreverdî ile buluştuğu, bu buluşma esnasında hiç konuşmadıkları,⁹³ Sühreverdî'nin bu durumun hikmetini soran müridlerine Seyyid Burhâneddin'in, "Hâl ehli yanında kâl dili değil hâl dili lâzımdır" dediği rivayet edilir.⁹⁴ Ancak Sühreverdî'nin Konya'ya 617/1221, Seyyid Burhâneddin'in ise 629/1232'de gittiği bilindiğine göre bu buluşmanın Anadolu'da gerçekleşmiş olması olanaksız görünmektedir.⁹⁵

Eflâkî, Sâhib İsfahânî'nin Halep'te Hallâviyye, Dımaşk'ta Mukaddemiyye medreselerinde dört yada yedi sene ders aldıktan sonra Kayseri'ye giden Mevlânâ'yı

⁸⁹ Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, (terc.: Midhat Behari Hüsami), Selanik Mat., İstanbul, 1331, s. 118; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. 1, s. 56-73.

⁹⁰ Sultan Veled, *İbtidânâme*, (terc.: Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2014, s. 245.

⁹¹ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 245; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 118.

⁹² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 5.

⁹³ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 119.

⁹⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 74.

⁹⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 45.

sarayında ağırlamak istediğini, Seyyid Burhâneddin'in buna rıza göstermediğini, ilimde babasını geçtiğini, “ledün ilminden inciler saçması için” halvete çekilmesi gerektiğini ifade ederek Mevlânâ'yı toplam 1001 günde arka arkaya üç kez halvete soktuğunu, halvet bitiminde, “Bütün ilimlerde eşi benzeri bulunmayan bir insan oldun; haydi yürü, insanların ruhunu taze bir hayat ve hesapsız bir rahmete gark et; bu sûret âleminin ölülerini kendi mâna ve aşkınla dirilt” dediğini, sonra da beraber Konya'ya geldiklerini, Seyyid Burhâneddin'in Konya'da Mevlânâ'ya irşad için izin verdiğini kaydeder.⁹⁶ Konya'da dervişi Selâhaddîn-i Zerkûb'un evinde misafir olduğu bir zamanda, “Halimi sana, kâlimi Mevlânâ'ya bağışladım” diyerek kendisinden iki mirasın geçtiğini ifade eden Seyyid Burhâneddin'in, Kayseri'ye gitmek istediği, Mevlânâ'nın buna razı olmadığı, bunun üzerine onun, “Buraya kuvvetli bir aslan yöneldi; ben de bir aslanım, birbirimizle geçinemeyiz, onun için gitmek istiyorum” diyerek Seyyid Burhâneddin'i ikna ettiği, bu sözüyle de Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya geleceğini beş sene öncesinden söylediği rivayet edilir.⁹⁷

Seyyid Burhâneddin'in vefat tarihi tam olarak tesbit edilememekle birlikte *İbtidânâme*'de ve Eflâkî'deki bilgilere göre onun Bahâeddin Veled'in vefatından bir yıl sonra Konya'ya geldiği, dokuz yıl burada Mevlânâ'ya şeyhlik yaptığı dikkate alınarak 638/1241 senesi sonları veya 639/1241 senesi başlarında öldüğü söylenebilir.⁹⁸

2.2. ŞEMS-İ TEBRİZÎ

Hız. Mevlânâ'nın hayatında çok özel bir yeri olan Şems-i Tebrîzî'nin esas ismi Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 582/1186 yılı civarlarında Tebrîz'de doğdu.⁹⁹ Daha çok Şemseddin, Şemsü'l-hak ve'd-dîn, Şems, Şems-i Tebrîzî lakaplarıyla anılır.¹⁰⁰

Şems-i Tebrîzî'nin çocukluk ve gençlik senelerinde gizemli bir yaşam sürdüğü, güçlü mânevî yeteneklere sahip olduğu, pekçok defa riyâzette bulunduğu,

⁹⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 81-89.

⁹⁷ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 120.

⁹⁸ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 245; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 81-89.

⁹⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 189.

¹⁰⁰ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, c. II, s. 251.

semâlar yaptığı, türlü müşahedelere nail olduğu, medrese eğitiminden uzak durduğu nakledilir.¹⁰¹ Ayrıca Şems-i Tebrîzî'nin, Tebrizli şeyh Ebû Bekr-i Selebâf'a¹⁰² yirmi iki yaşındayken bağlandığı, on dört yıl pîrinin hizmetinde bulunduktan sonra seyahate çıktığı belirtilmektedir.¹⁰³ Şems, dünyaya geldiği yerde tarikat şeyhleri tarafından "Kâmil-i Tebrîzî", gezgin bir derviş olması sebebiyle "Şemseddîn-i Perende" ünvanlarıyla anılmıştır. Eflâkî'nin görüşüne göre yaptığı seyahatleri, dönemin abdal ve kutublarının derslerinde bulunmak, mânevî feyizler elde etmek ve sahih dostla ulaşabilmek niyetiyle gerçekleştirdiğidir.¹⁰⁴ Bağdat'ta ve Kayseri'de Evhadüddîn Kirmânî ile Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî; Dımaşk'ta Muhyiddin İbnü'l Arabî, Şam Kâdilkudâtı Şems-i Hûyî, dehrî filozoflardan Şehâb-ı Herîve; Sivas'ta kelâm âlimlerinden Esedüddîn Mütakellim ile görüşmüş, onların sohbetlerinde bulunmuştur. Mevlânâ'nın belirttiğine göre Şems, tasavvufun yanında kimya, nücûm, riyâziyât, ilâhiyât, hikmetli sözler, mantık, hilâf ve nârenciyât ilimlerine de sahiptir. Şâfi mezhebinden olmakla beraber yine Mevlânâ'nın deyişiyle ricâlullahın sohbetine ulaştıktan sonra bildiklerinin hepsini unutmuş, aklî ve naklî ilimlerden sıyrılıp tecrîd, tefrîd ve tevhid âlemini yeğlemiştir. Şems-i Tebrîzî, seyahatleri süresince rastladığı pîrleri ve âlimleri melâmet tavrı gereğince gerçeklerin ortaya çıkması için imtihanlara tâbi tuttuğunu, velâyet tavrı baskın olanları şeriatla, şeriat tavrı baskın olanları velâyetle sınıadığını, bunların teslimiyet ve hakîkât arayışlarında noksanlık bulunduğunu, münakâşa ile zamanı boşa geçirdiklerini, hiçbirinin kendisini tatmin etmediğini, gerçek şeyhliğe ve dostluğa Mevlânâ'da ulaştığını belirtir.¹⁰⁵

¹⁰¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 205.

¹⁰² Ebû Bekr-i Selebâf: Tebriz yakınlarındaki bir tekkede şeyhlik yapan, geçimini sepet örerek sağlayan, müridlerine hırka giydirmeyen, fütüvvet ve melâmet ehli sûfilerden olan Selebâf'ın Şems'in tasavvufî şahsiyetinin teşekkülünde önemli etkisi vardır. Sipehsâlâr'a göre Şems, kerametlere meyli olmayan, kara keçe giyip kendini halktan gizleyen, daima mücadele halinde bulunan, tâcir kıyafetiyle devamlı seyahat eden, medrese ve tekkelerden ziyade kervansaraylarda konaklayan, içinde bir şey olmadığı halde kaldığı hücrenin kapısını sağlam bir kilitte kilitleyen, sırlarla dolu, şalvar uçkuru örerek geçimini sağlayan bir dervîştir. (Ceyhan, Semih, "Şems-i Tebrîzî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 38, s. 511.)

¹⁰³ Sahih Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, (haz.: Cem Zorlu), İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 139-148.

¹⁰⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 190.

¹⁰⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 201.

şekilde şeriat dışı bazı suâllerle imtihan ettiği, mânevî istidadını ve yüksek irfanını sezince dostluğuna uygun gördüğü rivayet edilir.¹¹⁰

Şems-Mevlânâ dostluğunu Mûsâ-Hızır münâsebetine benzeten iki erenin bu dostlukla birbirlerinin mânalarını ve hakikatlerini gösterecek mazharı ve makamı keşfettiklerini belirtmektedir.¹¹¹ Şems-i Tebrîzî'ye rastlayıncaya değin babasında ilim, zühd ve takvânın hâkim olduğunu; Bahâeddin Veled'e, kendisine, şeyhi Seyyid Burhâneddin'e ve Çelebi Hüsâmeddin'e beslediği aşkın Şems ile olgunlaştığını; insân-ı ma'şûk safhasına eriştiğini ve buna da semâ aracılığıyla ulaştığını söyler. Daha evvel kayınvâlidesi Kirâ Hatun'un (Büzürg) özendirmesiyle ellerini çırpıp sallayarak semâ eden Mevlânâ, Şems'in göstermesiyle daha sonra çarh atarak semâ etmeye başlamıştır.¹¹²

Gölpınarlı, Şems'in gidip geldiği yerlerde kalenderî zâviyelerine gitmeye özen gösteren, semâ yapan, kalendermeşrep bir sûfî olduğunu kabul etmesiyle birlikte gezgin Kalenderîler gibi dilenmediğini, esrar içme alışkanlığının bulunmadığını, çârdarb yapmadığını, bu nedenle onun için "melâmetî" nitelemesinin daha uygun olacağını belirtir.¹¹³

Mevlânâ'nın Şems ile tanışmasından sonra medresedeki derslerini terk etmesi, Şems'in dilemesiyle babasının Ma'ârif'ini, Mütenebbî'nin divanını okumayı ve okutmayı bırakması, halktan uzaklaşıp tüm vaktini Şems ile sohbete ayırması, kimi nâkıs müridlerin şeyhlerini kendilerinden alıkoyan, kim olduğunu tanımadıkları Şems hakkında kin duymalarına ve Mevlânâ'nın vaazlarından yoksun kalan ahâli arasında muhtelif dedikoduların yayılmasına neden olmuştur.¹¹⁴

Şems, Konya'daki bu sıkıntılı durum sebebiyle 643/1245 âniden şehri terk etmiş ve Tebriz'e gitmiş, Mevlânâ ise onu bulup Konya'ya yeniden getirmiştir.¹¹⁵

¹¹⁰Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 195-197; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 125.

¹¹¹Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 48-49.

¹¹²Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 199-262.

¹¹³Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 65.

¹¹⁴Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 198-199; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 126.

¹¹⁵Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, c. II, s. 253.

Mevlânâ'yı çok inciten ve inzivaya çekilmesine neden olan bu durumun ardından müridleri Mevlânâ'dan özür dilemişlerdir.¹¹⁶

Mevlânâ, Şems'ten aldığı bir mektuptan Dımaşk'ta bulunduğunu öğrenince Şems'e Arapça-Farsça dört manzum mektup göndermiştir. Dımaşk'ta takribî bir sene yaşadktan sonra Konya'ya dönen Şems, Mevlânâ'nın evlât edindiği Kimyâ Hatunla evlenmiş, eşinin vefatından yedi gün sonra Şâban 644'te (Aralık 1246) ikinci kez kaybolup Dımaşk'a gitmiştir.¹¹⁷ Mevlânâ, Şems'in ikinci kez gidişinden sonra, Şems'in geri gelmesi için yirmi kişilik bir heyetin başında Sultan Veled'i Dımaşk'a göndermiştir.¹¹⁸

Mevlânâ'yı, melâmet tavrının gereği olarak Şems'in terk edip gidişi bir nevî celâl tecellisidir. Mevlânâ, o âna kadar Şems'te yalnızca cemâl tecellisine şahit olmuştur. Konya'dan ayrılan Şems, böylelikle Mevlânâ'nın kendisini tam olarak müşahede edebilmesi için Mevlânâ'ya celâl tecellisini de göstermiş oldu.¹¹⁹

Sipehsâlâr risâlesinde, Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin'de, Mevlânâ ile Şems'in Sultan Veled'e daha çok alâka gösterdikleri gerekçesiyle Alâeddin'de kıskançlığını başladığını, hatta Şems Kimyâ Hatun'la evlendiğinde mevsimlerden kış olduğu için Mevlânâ'nın onlara mutfağın sofasını verdiğini, Alâeddin'in ise babası Mevlânâ'nın yanına gelmek istediğinde buradan geçmek zorunda olduğunu, Şems'in dikkatli ve saygılı olması konusunda onu uyardığını, bu durumu hazmedemeyip tepki gösteren Alâeddin'in bu durumu ahâliye anlatmasının dedikoduların giderek çoğalmasına neden olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

Şems, müridlerin ve halkın yeniden dedikodu yapmaya başladıklarını işitince, Sultan Veled'e ilim ve irfanda eşi benzeri bulunmayan Mevlânâ'dan kendisini ayırmak istediklerini, bu kez gittikten sonra bir daha kimsenin izini bulamayacağını söylemesinin ardından, 8 Şâban 645 (8 Aralık 1247) tarihinde ortadan kaybolur.¹²¹ Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî'nin bu kayboluşundan kırk gün sonra başındaki beyaz sarığı çıkartıp yerine duman renkli bir sarık sarar, ömrünün sonuna değin kullanacağı

¹¹⁶ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr* s. 127.

¹¹⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 218-271.

¹¹⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 270-271; Sahih Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 166.

¹¹⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 218.

¹²⁰ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 130.

¹²¹ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 62-64.

Yemen ve Hint kumaşından bir ferecî yaptırır.¹²² Aşkla şiirler söylemeye ve daima semâ yapmaya başlar.¹²³ Şems'i bulma ümidiyle Mevlânâ bir süre sonra aldığı havâdise binâen Dımaşk'a gider, fakat bulamadan geri döner. Buna rağmen Mevlânâ birkaç yıl sonra yeniden Dımaşk'a gitmiş, Şems-i aylarca aramış olmasına rağmen yine de bulamamıştır.¹²⁴ Son yolculuğu sırasında Hüsâmeddin Çelebi'yi müridleriyle ilgilenmesi için yerine bırakmış, Dımaşk'ta takribi bir sene kalmış ancak Anadolu'ya dönmesi için Selçuklu sultanı başta olmak üzere ileri gelen âlim ve yöneticilerin mektup göndermeleri üzerine geri gelmiştir.¹²⁵ Mevlânâ, Konya'ya dönüşünden sonra Şems'i kendisine sorduklarında, “Şems-i Tebrîzî sadece bahanedir, güzel ve latif olan biziz” şeklinde cevap vermiştir.¹²⁶ Sultan Veled ise babasının Dımaşk'ta Şems'in cismini değil mânasını bulduğunu, bu mânanın da artık kendi zâtında tezahür ettiğini, bundan sonra Şems'e ihtiyaç hissetmediğini¹²⁷ ifade etmektedir. Mevlânâ, Şems'e ulaşıpta onu göremeyen dervişe ise, “Şems-i Tebrîzî'ye erişemediyse öyle birine eriştin ki saçının her telinde yüz binlerce Şems vardır” buyurarak sohbet şeyhiyle iki denizin bütünleşip karışması misali tek bir vücûd olduğunu söylemiştir.¹²⁸

Eflâkî'de ve ondan aktarılan sair kaynaklarda Şems'in âkıbeti hakkında farklı rivayetler vardır. Eflâkî'nin bir rivayetinde belirttiğine göre Şems, Mevlânâ ile hasbihâl ederken yedi kişiden oluşan bir grup hücrenin önüne gelip, içlerinden biri Şems'ten dışarıya çıkmasını talep etmiş, Şems de Mevlânâ'ya, “Beni öldürmek için çağırıyorlar” deyip dışarı çıktığı anda bir bıçak darbesi alan Şems kuvvetli bir nâra atıp kaybolmuş, sonrasında ise yerde birkaç damla kan dışında başka birşey görülmemiştir.¹²⁹

Şems'e, Konya, Niğde, İran'ın Hoy ve Tebriz şehirlerinde, Pakistan-Mülân'da türbe ve makamlar izâfe edilmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, Şems'i öldürme

¹²² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 269.

¹²³ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 65-69.

¹²⁴ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 71-76.

¹²⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 280-281.

¹²⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 282.

¹²⁷ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 73.

¹²⁸ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 79-92; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 133-134.

¹²⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 266-267.

girişimini ve cesedinin Emîr Bedreddin Gevhertaş'a ait olan bahçedeki kuyuya atılmasıyla ilgili rivayetleri gerçeğin menkıbeleşmiş hali olarak kabul eder. Şems, Gölpınarlı'ya göre atılmış olduğu kuyunun üstüne yapılan Konya'daki Şems-i Tebrîzî Zâviyesi'nde medfundur. Emîr Bedreddin Gevhertaş da Şems'in vefatından sonra kendisinin bahçesine Şems'in yanı başına defnedilmiştir. Şems'in Mevlânâ'nın dergâhındaki Bahâeddin Vele'd'in yanına defnedilmiş olduğu rivayetinin Gölpınarlı doğru olmadığını, hatta buradaki kabrin Şems-i Tebrîzî'ye değil Şemseddin Yahyâ'ya ait olduğunu belirtir.¹³⁰

Bu rivayetlerden yola çıkarak Şems-i Tebrîzî'nin ne zaman ve nerede vefat ettiğine ilişkin kesin bir sonuca ulaşmak güçtür. Şems'in gaybûbetine inandıklarından Fûrûzanfer ve Midhat Bahârî Beytur gibi Mevlevîlik tarihinin uzmanları Şems'in mezarı ve vefat tarihi konusuna çokta önem vermemişlerdir. Kemâl-i Hucendî'nin, "Gönül ehli olanlar gittiler, aşk şehri boş kaldı deme / Cihan Şems-i Tebrîzî ile doludur, onu görecek Mevlânâ gibi bir zat nerede?" beytini de esas alarak Mevlânâ gibi Şems'in de zâhirî keyfiyetinin dışında bâtınî keyfiyetini kavramanın esas olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Makâlât, Şems-i Tebrîzî'nin elimizdeki tek eseridir. Ülkemiz kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan bu eser İran'da basılmıştır. *Makâlât*'ın yazım dili Farsça olmasının yanında içinde Arapça bölümler de bulunmaktadır. Mehmet Nuri Gençosman tarafından "*Konuşmalar*" adıyla dilimize tercüme edilmiştir. Bu eser, Mevlânâ ile Şems-i Tebrîzî'nin aralarındaki ilişkiyi göstermesi sebebiyle mühim bir yere sahiptir.

2.3. SELÂHADDÎN-İ ZERKÛB FERİDÛN EL-KONEVÎ

Asıl adı Ferîdun olan Selâhaddîn-i Zerkûb, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin ilk halifesi olup, balıkçılıkla geçinen bir aileye mensup olarak 582/1186 yılında Beyşehir gölünün kenarındaki Kâmile köyünde doğdu. Daha sonraları Konya'ya gelerek kuyumculuk (zerkûbî) sanatını öğrenmiş ve bağcılıkla da uğraşmıştır. Kırklı

¹³⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 82-85.

yaşlarındayken fütüvvet ehli olan kuyumcuların şeyhi olmuş ve Selâhaddîn-i Zerkûb, Selâhaddin Zerkûbî, Selâhaddîn-i Zerrinkûb isimleriyle anılmaya başlandı.¹³¹

629/1232 Konya'ya gelerek Sincâniye Mescidi'nde itikâfa giren Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin şeyhi Seyyid Burhâneddin Tirmizî'ye bağlandı. Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin, Mevlânâ'ya halifelik icâzeti verip Kayseri'ye dönmesinin ardından Selâhaddîn-i Zerkûb de köyüne döndü ve orada evlendi. Bir cuma günü Konya'ya tekrar geldiğinde, Ebülfazl Camii'nde cuma namazının ardından vaaz eden Mevlânâ'yı dinlerken şeyhinin halini Mevlânâ'da görmüş cezbeye gelerek kürsüye koşmuş ve Seyyid Burhâneddin'in ardından Mevlânâ'ya intisap etmiştir.¹³² Sahih Ahmet Dede'ye göre Selâhaddîn-î Zerkûb, Mevlânâ'ya 641/1243 yılında mürid olmuştur.¹³³ Bu durum, Seyyid Burhâneddin'in vefat ettiği 639/1241 yılından sonra ve Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya geliş tarihi olan 26 Cemâziyelâhir 642 (29 Kasım 1244)'den önce gerçekleşmiş olmalıdır.

Selâhaddîn-i Zerkûb, Şems'in Konya'ya gelmesinden sonra onun sohbetlerine katılmış, Mevlânâ ile Şems altı ay boyunca süren halvette kaldıkları sırada Sultan Veled ile beraber halvethâne kapısını beklemişlerdir. Mevlânâ'da Selâhaddîn-i Zerkûb'u çok sever ve değer verir hatta Şems'in gelişinden sonra vaaz etmeyi tamamen terk eden Mevlânâ, onun rica etmesiyle bir kereye mahsus olmak üzere vaaz etmiştir.¹³⁴

652/1254'te Moğol ordusu Konya'yı kuşattığında Mevlânâ, Konya'nın Selâhaddîn-i Zerkûb vesilesiyle bağışlanıp, işgal edilmeyeceğini halka müjdelemiştir.¹³⁵

Sultan Veled, Şems-i Tebrîzî'nin 645/1247 senesinde ikinci ve son kez kayboluşunun ardından Mevlânâ'nın Şems'in sırlarına Selâhaddîn-i Zerkûb'da da mazhar olduğuna, süt ile şekerin kaynaşması gibi onunla kaynaştığını, kapılmış olduğu aşk ve coşkunluk halinin insanların irşâdına engel olması nedeniyle irşâd vazifesini üstlenmek üzere onu halife seçtiğini, onun şahsına gazeller söylediğini,

¹³¹ Ceyhan, Semih, "Selâhaddîn-î Zerkûb", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. 36, s. 340.

¹³² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 123.

¹³³ Sahih Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 163.

¹³⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 123-125.

¹³⁵ Sahih Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 175.

kendisinin de ona uymasını söylediğini belirtir. Selâhaddîn-i Zerkûb'un, Şems'i arattığını, cahil olduğunu ve şeyhlik için ehil olmadığını söyleyen bir kısım müridler tarafından gizlice öldürülmesi planlanmışsa da bu girişim engellenmiştir.¹³⁶ Sultan Veled, gizlice öldürüleceğini duyan Selâhaddîn-i Zerkûb'un bu durumu gülerek karşıladığını, Mevlânâ tarafından kendisinin seçildiğini, Mevlânâ'nın hakikatine ayna olduğunu, bu nedenle kendisine bir şey yapamayacaklarını söylediğini belirtmektedir. Selâhaddîn-i Zerkûb on seneye yakın Mevlânâ'nın halifeliğini yapmış, 1 Muharrem 657 (29 Aralık 1258) tarihinde vefat etmiş ve semâların eşliğinde Sultân'ül Ulemâ Bahâeddin Veled'in sol tarafına defnedilmiştir. Mevlânâ, Selâhaddîn-i Zerkûb'dan sonra onun yerine Hüsâmeddin Çelebi'yi halife tayin etmiştir.¹³⁷

Selâhaddîn-i Zerkûb ilk Mevlevî eserlerinde bâtını zâhirinden üstün, fazla riyâzette bulunan, gaybû'l-gayb âlemden haber veren, sırların aslına eren, zâhirde âvamdancı gibi görünüp bâtında âriflerden olan bir sûfi diye anlatılır. Ayrıca Sultân'ül Ulemâ Bahâeddin Veled'den Seyyid Burhâneddin'e intikal eden söz fesahatini Mevlânâ'ya, hal güzelliğini ise Selâhaddîn-i Zerkûb'a verdiği nakledilir.¹³⁸

2.4. SADREDDİN KONEVÎ

VII/XIII. asır Anadolu'suna baktığımız zaman Sadreddin Konevî ve Mevlânâ Celâleddin Rumî VII/XIII. asır ve sonraki asırlar için iz bırakmış önemli iki şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Her ikisi de Konya'da en verimli çalışma ve eserlerini meydana getirmiş ve şöretlerini de ilk bu şehirde elde etmişlerdir. Sadreddin Konevî önemine binaen ayrı bir çalışmayı gerektirmekle beraber biz burada Mevlânâ ile ilişkisini temellendirerek ele aldık.

Konevî, Mevlânâ ile yakın yıllarda 606/1209 Malatya'da doğmuş, tam ismi Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yusuf b. Ali olan Sadreddin Konevî, Mevlânâ'dan yaklaşık sekiz ay sonra 673/1274 yılında vefat etmiştir.¹³⁹

¹³⁶Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 87. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 133-134.

¹³⁷Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 92-93.

¹³⁸Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 122.

¹³⁹Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. 35, s. 420.

Babası şeyh Mecdüddin İshak, Endülüs'ten Malatya'ya göç etmiş bir ailenin çocuğu olup zaman içerisinde Anadolu Selçuklu hükümdarlarının kendisine büyük önem verdikleri âlim, şehzâdelerin hocası, müşavir ve diplomat haline gelmiştir. Konevî'ye ilk eğitimini babası vermiştir. Daha sonraları ise Şeyh Evhadüddin Kirmanî ve Muhyiddin İbnül Arabî'den dersler alıp onlar tarafından yetiştirilmiştir. Eğitiminin bir kısmını Malatya bir kısmını ise Şam ve Mısır'da yapmıştır. II. Gıyaseddin Keykavus Sultan iken, takribi 643/1246 senesinde Konya'ya yerleşmiş, Çeşmekapı civarındaki menziline müderrisliğe başlamıştır. Öğrencilerine usûl, tefsir, hadis ve tasavvuf gibi çeşitli alanlarda dersler vermiştir. Daha sonra da hayatının sonuna kadar Konya'dan ayrılmamıştır. Sadreddin Konevî'nin İslâm dünyasında bilhassa Anadolu'da mühim etkisi olan Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî'nin tam olarak anlaşılmasında ve onun yorumlanmasında büyük hizmeti geçmiştir. Türbesi Konya'nın Merkez Meram ilçesinde yer alan Şeyh Sadrettin Konevî mahallesinde bulunmaktadır. Türbesine, vasiyetine uygun bir şekilde tavan yapılmamıştır.¹⁴⁰

Âlim ve insanı kâmil olan Konevî, fikir dünyasını insan, Allah-varlık düşüncesine dayandırır aynı zamanda farklı bir bakış açısıyla metafizik konuları İlm-î ilahi diye adlandırarak belli bir sistematiğe oturtur. Bununla birlikte İslam dünyasında bilinen ilk günlüğü kaleme alan âlimdir. Günlüğünde kaleme alınanlar o dönemin tarihine, sosyal yapısı ve durumuna, eğitim müesseselerine kılavuzluk eder. Bu sebeple eserlerine şerhler yazılır ve düşünceleri, bakış açısı tasavvufî hayata da derin tesirler bırakır.¹⁴¹

Konevî'nin, kendisinden sonra gelen âlim-mutâsavvıflar üzerinde etkisi büyüktür. Aynı zamanda bazı İslâm tarihçilerine göre Konevî, İbn Arabî ve Hz. Mevlânâ ile beraber İslâm felsefesi düşüncesinde Konya Okulu'nun müessesidir. İbnü'l Arabî'nin düşünce yapısını Mevlevî düşüncesi bakımından, bilhassa da Mesnevi'yi baz alarak açıklayan bu müesseseye ortaya çıktığı ve geliştiği yeri göz önünde bulundurarak "Konya Okulu" denilmiştir. Konya Okulu'nda Sadreddin

¹⁴⁰Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", c. 35, s. 420-425; Agar, M. Emin, "Menkıbeleriyle Sadreddin Konevî", *Sakarya Ün. Eğitim Fak.*, S. 6, 2003, s. 410-426.

¹⁴¹Şahin, Bekir, "Şeyh Sadreddin Konevî ve Hz. Mevlânâ Dostluğu", <https://konyaarastirmalari.blogspot.com/2015/12/seyh-sadreddin-konevi-ve-hz-mevlana.html>, 22.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

Konevî çok mühim bir yere sahip olmakla beraber Hz. Mevlânâ bu okulun akış yönüne etki etmiş biraz aşırı kaçan felsefi yönelimden daha “derunî” diye ifade edebileceğimiz bir yöne çekmiştir.¹⁴²

Sadreddin Konevi ile Mevlanâ arasında cereyan eden karşılıklı ikram, incelik, tevazu sahneleriyle dolu dostluğa ait pekçok menkıbe Ahmet Eflâki'nin, *Menakıbü'l-Arifin* isimli eserlerinde nakledilmektedir.

Konevî, hanesini ilim tahsil edilen bir mekân haline getirmiş, özellikle hadis ilmindeki bilgisiyle Muhyiddin Arabî'nin düşüncelerini izah etmeye çalışmıştır. Konevî, Konya'da çok sayıda öğrenciyle birlikte, pekçok sayıda hikmet ve tasavvuf ehli kişiler yetiştirmiştir. Konevî'nin öğrencileri içerisinde mühim şahsiyetler yer almış, kendisi emir gibi yaşamış ama adına herhangi bir tarikat bırakmamıştır. Mevlânâ'nın da Konevî'den feyz aldığı da rivayet edilir ki hatta Konevi'nin, Mevlânâ'nın hocası olduğunu söyleyenlerde vardır.¹⁴³

"Mevlevî kaynaklarında yer alan ve Mevlevî bakış açısının etkilerini taşıyan menkıbelerin mühim bir kısmı, tasavvuf muhitlerinde anlatılan bazı hadiselerin Mevlânâ ve Konevî ile ilişkilendirilmesiyle kurgulanmış görünür. Anadolu'da gelişen iki büyük tasavvufî düşünce ekolünü temsil edecek olan Ekberî-Konevî geleneğiyle Mevlevîlik arasındaki bazı farkları vurgulayan bu menkıbelerde Mevlânâ geleneksel anlamıyla bir mutasavvıf, Konevî tasavvuf kitaplarında tanımlanan ehl-i zâhir olarak tasvir edilmektedir. Aynı zamanda Konevî üst düzey kesimlerle irtibatı olan bir kişidir ve bunun bir tür böbürlenme anlamına geldiği ima edilir. Mevlânâ ise sıradan insanlarla seçkin insanları etrafında toplamış bir sûfidir. Bunun kanıtlarından biri, Mevlânâ'nın çevresindeki insanların toplumun bütün kesimlerinden gelen kimselerden oluşmasıdır. Bu farklılıklara rağmen Mevlânâ'nın cenaze namazını Konevî'nin kıldırmasını vasiyet etmesi iki düşünürün arkadaşlığının başka bir kanıtı olarak gösterilebilir."¹⁴⁴

¹⁴²Açıkgenç, Alparslan, İslam Felsefe Geleneğinde Konya Okulu, <http://mebkam.com/makale.asp?dil=28&MakaleID=35>, 22.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

¹⁴³Açıkgenç, Alparslan, İslam Felsefe Geleneğinde Konya Okulu, <http://mebkam.com/makale.asp?dil=28&MakaleID=35>, 22.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

¹⁴⁴Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", c. 35, s. 420-425.

2.5. EVHADÜDDİN KİRMÂNÎ

Mutasavvıf, velî ve Şâfiî mezhebi fıkıh âlimi olan Evhadüddîn Kirmânî'nin Künyesi Ebû Hâmid'dir. Evhadüddîn lakabı ve Kirmânî nisbetiyle tanınır. Bu nisbeti sebebiyle İran'ın Kirman bölgesinden olduğu anlaşılmaktadır. Doğum târihi bilinmemektedir. Evhadüddîn Kirmânî de talebesi Ahî Evran ile birlikte 1205 yıllarında Anadolu'ya geldi. Bir süre Hoy'da kaldığı veya Hoy üzerinden Anadolu'ya geçtiği söylenmiştir. Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l Ârifin* isimli eserinde Şeyh Evhadüddin'in Mevlânâ'ya olan saygısı, onunla görüşmesi, sohbeti vb. ilişkileri hakkında bilgi verirken, onun için el-Kirmânî nisbesine ek olarak el-Hoyî nisbesini de kullanmıştır. Şeyh Evhadüddin'in belli aralıklarla Konya'ya gidip geldiği, Mevlânâ ve çevresindekilerle (Şems-i Tebrizî vb.) sohbetlerde bulunduğu, Eflâkî'nin nakillerinden anlaşılıyor.¹⁴⁵

Hayat hikâyesinin diğer safhalarına baktığımızda Evhadüddîn, Kirmân yöresinden Bağdat'a gitmiş, ilmî ve tasavvufî eğitimini ilerletmiş, bazı medreselerde müderrislik yapmıştır. 591/1195 yılından önceki bir tarihte ise Tebriz'e giderek dönemin meşhur sufilerinden Zâhid-i Tebrizî ile görüşmüştür. Daha sonra Nahcivan, Gence ve Şirvan taraflarını gezmiş, Nahcivan'da ikamet etmiştir. 600/1204 yılı civarında Anadolu'ya gelmiş, Konya'da İbnü'l Arabî ile görüşmüş, Malatya ve Sivas'ta bulunmuş, ancak daha çok Kayseri'de kalmıştır. Ayrıca Selçuklu sultanı I. Gıyâseddin Keyhûsrev ile de iyi ilişkiler kurmuş, bir ara Bağdat'ta Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillah ile görüşmüş, onun tarafından Tebriz'e gönderilmiştir. Şeyh Evhadüddin'in Erbil, Halep ve Şam'da da kalmış olduğuna dair rivayetler vardır. Kısacası Evhadüddin Kirmânî, çoğu İslâm beldesini dolaşmış ve dönemin bütün ünlü mutasavvıflarıyla tanışıp, sohbetler etmiştir. 627/1230'larda tekrar Anadolu'ya gitmiş, bilahâre Bağdat'a geri dönmüştür. Eserlerinden *Misbâhül Ervâh* ve *Menâkıb'ı* meşhurdur. Evhadüddîn Kirmânî 635/1237 yılında vefât etmiştir. Türbesi, Konya'da Musallâ mezarlığının içinde Şücâeddîn türbesinin güneybatısındadır.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Azamat, Nihat, "Evhadüddîn-i Kirmânî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. 11, s. 518-520.

¹⁴⁶ Azamat, "Evhadüddîn-i Kirmânî", s. 518-520.

2.6. AHMED FAKİH

Oğuz-Türkmen Türkçesi'nin Anadolu'daki öncüleri arasında ismi geçen ve Konya'da yaşamış olan Ahmed Fakih'e ait bilgileri çoğunlukla Bektaşî ve Mevlevî kaynaklarından öğrenmekteyiz. Bu kaynaklar arasında *Muhyiddin'in Hızırname'si*, *Seyyid Harun-ı Veli Menakıbı ve Menakıb-ı Hâce Fakih Ahmed Sultan ile Hacı Bektaş-ı Veli*, Ahmed Eflaki'nin *Menakıbü'l Ârifin'i* ve Hacım Sultan'ın *Veliyetname*'leri gösterilebilir.¹⁴⁷ Söz konusu bütün bu menkıbelerin ortak özelliği Hoca Fakih'in Horasan'dan Konya'ya gelmiş keramet sahibi büyük bir veli olduğudur. Ancak onun kimliği konusunda görüş ayrılıkları bulunduğunu görmekteyiz.

Kaynaklar dikkatli bir şekilde analiz edilip değerlendirildiğinde, en az beş farklı kişinin bu ismi taşımakta olduğu ve bunların birbirine karıştırılmakta olduğunu görmekteyiz.¹⁴⁸ VII/XIII. asırda Konya'da yaşamış olan Ahmed Fakih'e konu bütünlüğünü dağıtmamak adına yer vermemizin doğru olacağı kanatindeyiz.

Ahmed Fakih, Azerbaycanlı olup doğum tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Tebriz'in Asbust köyünden olduğu muhtemeldir. Ahî teşkilâtının müessisi Kırşehirli Ahî Evran Şeyh Nasîrüddin Seyyid Mahmûd el-Hûyî'nin şeyhi ve kayınbabası olan Şeyh Evhadüddin Hâmid b. Ebü'l Fahr el-Kirmânî'nin mürididir. Anadolu'ya Şeyh Kirmânî'nin Konya'yı ziyareti sırasında 602/1206'da gelmiş olmalıdır. Konya'ya yerleşen Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve babası Bahâeddin Veled'in, yerleşmelerinden yedi sekiz yıl kadar evvel 617/1221 senesinde vefat etmiştir. Hâfız Hüseyin Kerbelâî, *Ravzatü'l-cinân ve Cennetü'l-cenân* isimli eserinde Şeyh Kirmânî'nin müridlerinden olan Fakih Ahmed-i Asbustî isimli bir şahsı zikreder. Bu şahsın, kabrinin Tebriz civarındaki Asbust köyünde bulunmasından ötürü, 617/1221'de Konya'da vefat eden ve oraya defnedilen Ahmed Fakih'ten farklı olması gerekir. Şu var ki Asbust'taki kabrin bir makam olma ihtimali durumu düşünülürse, Asbustî künyeli Ahmed Fakih'in Konya'da defnedilen Ahmed Fakih'le aynı kişi olduğu söyleyebiliriz.¹⁴⁹ Anadolu'nun ilk ahî erenlerinden olduğunu

¹⁴⁷ Sertkaya, Osman F., "Ahmet Fakih", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. 2, s. 65-67.

¹⁴⁸ Sertkaya "Ahmet Fakih", s. 65-67.

¹⁴⁹ Sertkaya, "Ahmet Fakih", s. 65-67.

Hızırnâme isimli menâkıbnâmesinde bildiren Muhyiddin, onu Kutbü'ddin unvanıyla zikretmekedir ki bu unvan Yûnus Emre tarafından da şu şekilde tekrarlanır: “Ahmed Fakih Kutbüddin Sultan Seyyid Necmüddin/Mevlânâ Celâlüddin ol kutb-ı cihânkânî?”¹⁵⁰

İsmi etrafında bir menkıbe hâlesi meydana gelen ve vefatından sonra da kerametlerine inanılmakta olan, Ahmed Fâkih, Türkmenler arasında meczup olarak nam bulan abdal bir Türkmen dervişidir. Kabri, Konya'nın batısındaki Yaka bağları ile Beyşehir yolunun kavşak noktasında bulunmakta olan Hoca Fakih Mescidi'nin bitişiğindedir. Bu türbenin mescide açılan kapısının üzerinde, kabir sandukasına ait olduğu ve daha sonraları türbe kapısına taşındığı sanılan Selçuklu hattı ile yazılmış bir kitâbe yer almaktadır. Bu kitâbedeki cümleler şöyledir: “*Allah, hâze'l-kabr eş-şeyh el-ecel el-kebîr el-âlim el-âmil es-sâlik en-nâsik el-fâzıl el-âbid el-muhakkik melikü'l-abdâl seyyidü'l-meczûbîn kutbu's-şark ve'l-garb el-fakîh Ahmed, nevverallahu madcaahû, tahrîruhû fî seneti semâne aşere ve sittemie*”.¹⁵¹ Bu kitâbede geçen 617/1221 tarihi Ahmed Eflâkî'nin *Menakibü'l Ârifin*'inde yer alan bilgi ile uygunluk göstermektedir.¹⁵² Diğer taraftan birbirinden farklı beş Ahmed Fâkih'in olduğu göz önüne alınırsa Ahmed Fâkih'ler konusunun başlı başına bir çalışma gerektireceği kanaatindeyiz.

2.7. SİRÂCEDDİN EL-URMEVÎ

Anadolu Selçuklularının ünlü âlim ve kadılarından olan Sirâceddîn el-Urmevi, 594/1198 yılında Urumiye şehrinde doğmuştur. Doğum yerine nispetle Urmevî olarak anılan Sirâceddîn el-Urmevi'nin, mantık, kelam ve fıkıh âlimi olduğu rivayet edilmektedir.¹⁵³ İlk tahsiline Urmevi'de başlamış, daha sonra Musul ve Şam'da eğitimine sürdürmüştür. Malatya'da Evhaddüddin el-Kirmanî'nin ve Cemaleddin el-Vâsiti'nin öğrenci olmuş, daha sonra Alâeddin Keykubat tarafından Sivas kadılığına görevlendirilmiştir. Sivas'da uzun süre kadılık görevinde bulunduğu için Sivas'da mülkleri ve bir de vakfi vardır, bu sebeple vefatından sonra çocukları

¹⁵⁰ Gölpınarlı, Abdalbaki, *Yunus Emre Divanı*, Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1943, c. I, s. 111.

¹⁵¹ Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, s. 88.

¹⁵² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 452-453.

¹⁵³ Çağrıncı, Mustafa, "Sirâceddin el-Urmevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. 37, s. 262-264.

ve torunları Sivasla ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Konya'ya da gelen Urmevî, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Sadreddîn-i Konevî gibi büyük âlimlerin sohbet meclislerinde bulunmuştur. Urmevî'nin hangi tarihte Konya'ya geldiği bilinmemekle beraber *Leṭâifül Hikme'nin* mukaddimesinde eserini 655/1257 yılının sonlarında Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un hizmetinde bulunduğu sırada kaleme aldığını ve hükümdara sunduğunu yazmakta ve bu bilgiden Konya'ya belirtilen tarihte veya daha önce geldiği anlaşılmaktadır. Bulduğu dönem içerisinde önce Konya kadılığına, daha sonra da Kâdî'l kudâtığa tâyin edilmiştir. 651/1254 senesinde Konya'daki ünlü Karatay Medresesini inşaa ettiren Celâleddîn Karatay'ın vakıflarının vakfiyesini, 677/1279 senesinde Sâhib Atâ Fahreddîn Ali'nin çok sayıdaki vakıflarını barındıran vakfiyesini, Kâdî'l kudât unvanıyla onaylamıştır.¹⁵⁴

Kadı Siraceddin Urmevî mantık ve kelâm alanında medreselerde dersler okutmuş ve bu alanda yüzyıllarca örnek teşkil edecek *Metaliu'l-Envâr* adlı eserini kaleme almıştır. Birçok öğrenci yetiştirip, insanlara ilim öğreten Sirâceddîn Urmevî'nin öğrencileri içerisinde, Safiyyeddîn Muhammed b. Abdürrahîm Urmevî gibi meşhûr âlimler de vardır. Ahmed Eflâkî, "Aklî ve naklî bütün ilimlerde ikinci bir Şâfî idi" şeklinde övdüğü Urmevî, 681/1283 senesinde Konya'da vefat etmiştir.¹⁵⁵ Cenazesi Konya Musalla Mezarlığı'na defnedilmiştir. Mezarlığın içerisinde orduyu savaşa hazırlamak için genel gösteriler yapmak ve yakın zamanlara kadar bayram namazı kılmak üzere etrafı çevrili boş bir alan mevcuttur. Oraya Kadı Siraceddin'den mülhem Sıraç ya da Bayram Yeri de denilmekteydi. Bu yerin güney köşesinde Şeyh Halili Türbesi bulunmaktadır. Urmevî'nin de bu türbenin bitişiğinde bir bağı bağının içerisinde de bir türbesinin olduğu nakledilmektedir. Ancak bakımsız olan türbe 20. yüzyılın başlarında yıkılmıştır. Sonradan bu meydan bağı da içine alacak kadar genişletince Urmevî'nin türbesi de tamamen ortadan kalkmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Çağrı, "Sirâceddin el-Urmevî", s. 262-264.

¹⁵⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 443-444.

¹⁵⁶ Akkanat, Hasan, *Konevî'nin bir çağdaşı bir düşünür: Sirâceddîn el-Urmevî*, MEBKAM Yay., Konya, 2014, s. 22-25.

2.8. FAHREDDİN IRÂKÎ

Fahreddîn Irâkî, 610/1213 yılında Hemedan'ın Kumcân köyünde, kültürlü bir aileye mensup olarak doğmuş ve çok iyi bir öğrenim görmüştür. Fahreddîn Irâkî, daha çok Irâkî diye tanınsada Fahreddîn İbrahim Kumcânî, Cevâlîkî ve Ferâhânî nisbeleriyle anılmaktadır. *Lema'ât* isimli eseriyle nam yapan mutasavvîf şairdir.¹⁵⁷

Hemedan'daki Şehristan medresesinde henüz on yedi yaşında iken ders vermeye başladı. Bir grup Kalenderî dervişi gazel okuyarak semâ yaparak, medresede ders okuturken bir gün içeriye girdiler. Her türlü kayıttan Kalenderîler'in sıyrılmış olduklarını anlatmakta olan bu gazel kendisini derinden etkilemişti. 627/1230 senesinde Hemedan'dan Kalenderîlerle birlikte ayrıldı. İlk önce Irâk-ı Acem'e, daha sonra Hindistan'ın Mültan şehrine gitmişlerdi. Burada Bahâeddin Zekeriyâ'yı Mültanî'nin hankâhına misafir oldular. Bahâeddin Zekeriyâ'yı Mültanî, Sühreverdîye tarîkatının pîri Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin halifesidir ki, Fahreddîn Irâkî kendisinin şeyh tarafından alıkonulacağını anlayınca yol arkadaşlarına buradan ayrılmalarının gerektiğini söyleyip, hankâhtan ayrılan kabile ile Delhi'ye gitmişlerdir. Daha sonra Sûmenât'a yöneldiklerinde Fahreddîn Irâkî, yolda şiddetli bir rüzgara yakalanmışlar ve bu olay sonucunda arkadaşlarının çoğunu kaybettimştir. Uzun bir yolculuktan sonra bir arkadaşıyla birlikte tekrar Delhi'ye dönmüş, buradan tekrar Mültan'a giderek Bahâeddin Zekeriyâ'nın müridi olmuştur.¹⁵⁸

Hatta Fahreddîn Irâkî'nin halvette ibadet ve taat ile meşgul olmak yerine yüksek sesle şiirler söylediğini, bu sıradışı durumun şeyhe bildirildiğini, şeyhin de, "Bu gibi şeyler size yasaktır, ona değil" diyerek müridine ayrımcılık yaptığı nakledilmektedir.¹⁵⁹ Mültan'da yirmi beş sene boyunca şeyhi Bahâeddin Zekeriyâ'ya hizmet etmiş, kızı ile evlenmiş ve şeyhi vefat edince 661/1262 veya 666/1267 şeyhinin yerine geçmiştir. Fakat kendisini çekemeyenler şeyhinin yolundan farklı bir yol izlediğini, şiirler yazıp güzellerle meşgul olduğunu ifade ederek onu dönemin hükümdarına şikayet etmişlerdir. Hükümdarın kendisine iyi muamelede bulunmayacağını haber alan Irâkî, Mültan'dan ayrılarak deniz yoluyla Umman'a

¹⁵⁷ Bilgin, Orhan, "Fahreddîn Irâkî ", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. 12, s. 84.

¹⁵⁸ Bilgin, "Fahreddîn Irâkî ", s. 85-86.

¹⁵⁹ Câmî, *Nefahatü'l üns*, s. 601-605.

gitmiştir. Buradan Hicaz'a geçerek hac görevini yerine getirmiş ve daha sonra Anadolu'ya giderek Konya'da Sadreddin Konevî'nin hizmetine girmiştir. Onun, İbnü'l Arabî'nin *Fusûsü'l hikem ve el Fütûhâtü'l Mekkiyye* isimli eserini şerhederek derslerine katılmıştır. Tasavvuf tarihi açısından en mühim eserlerinden olan *Lema'ât*'i burada kaleme almıştır. Mevlânâ Celâleddin ve Mevlevî çevreleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Mevlânâ'nın medresesindeki semâ törenlerine katılmıştır. Konya'da bulunduğu sırada Fahreddîn Irâkî'yi koruyan ve kendisine bağlanan Muînüddin Süleyman Pervâne onun için Tokat'ta bir hankâh yaptırmıştır.¹⁶⁰

Anadolu'da hayatının bir bölümünü geçiren Fahreddîn Irâkî'nin Konya, Kayseri ve Tokat'ta geniş bir mürid çevresi oluşturduğu tahmin edilmektedir.¹⁶¹

Lema'ât isimli eserini Anadolu'da kaleme aldığı, bu eserle onun vahdet-i vücûd inancına gönülden bağlı bir sûfî olduğunu anlayabilmekteyiz. Aslen Sühreverdîye tarikatına bağlı olmakla birlikte kalenderî bir yaşam usulü benimseyen Fahreddîn Irâkî, muasırı Evhadüddîn Kirmânî gibi Allah'ın cemâlinin güzel yüzlü insanlarda seyredilebileceği kanâatindedir. Bundan ötürü eserlerinde bilhassa aşk, âşık ve mâşuk kavramları üzerinde durmuştur.

8 Zilkade 688 (23 Kasım 1289)'da Fahreddîn Irâkî vefat etmiş ve Şam'da Sâlihiyye Mezarlığı'nda İbnü'l Arabî'nin türbesi yakınına defnedilmiştir.¹⁶²

2.9. SAİDÜDDİN FERĠÂNÎ

Muhyiddîn İbnü'l Arabî ve Sadreddîn Konevî'nin fikirlerinin etrafında oluşan ilk kuşak nakledici ve açıklayanlardan biri olan Saîdüddîn FerĠânî'nin İslâm düşünce tarihindeki yeri oldukça mühimdir. Ekberîyye ekolünün yayılmasında FerĠânî de Sadreddîn Konevî'nin diğer iki talebesi ve halîfesi Fahreddîn Irâkî ve Müeyyidüddîn Cendî ile beraber mühim bir rol oynamış, yazdığı eserlerle kendisinden sonra gelenler için ilham kaynağı olmuştur.¹⁶³

¹⁶⁰ Bilgin, "Fahreddîn Irâkî", s. 85-86.

¹⁶¹ Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler*, Timaş Yay., İstanbul, 2016, s. 84.

¹⁶² Bilgin, "Fahreddîn Irâkî", s. 85-86.

¹⁶³ Kılıç, Mahmud Erol, "FerĠânî Saîdüddîn", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. 12, s. 378.

620/1223 yılı civarında Mâverâünnehr'in Fergâna vadisinde, bugünkü Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Kâşân şehrinde doğan Ebû Osmân Saîdüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâşânî el-Fergânî'nin hayatı ve ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.¹⁶⁴ Saîdüddîn Fergânî, *Menâhicü'l ibâdadlı* isimli eserinde 'Şeyhü's-şuyûh' dediği ve Şihâbüddînes Sühreverdi'nin halîfesi olan Necîbüddîn Ali b. Buzgaş eş-Şîrâzî'ye küçük yaşta bağlandığını, sonra seyrü sülûkunu tamamlayıp Tâhûn adlı bir hankâhın şeyhi olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁵ Kısa bir zaman sonra memleketi Fergâna'dan ayrılarak Şâm'a giden Fergânî, o zaman zarfında orada bulunan Sadreddîn Konevî'nin hizmet ve sohbet halkasına katılmıştır. Mısır ve Anadolu'da Sadreddîn-i Konevî'ye refakat eden öğrencileri arasında Fergânî'nin de bulunduğu, Fergânî'nin, *Meşârikü'd derârî* isimli eserine Sadreddîn Konevî'nin yazmış olduğu takrizden anlaşılmaktadır.¹⁶⁶

Sadreddîn Konevî, Fergânî'nin *Meşâriku'd derârî* isimli eserine yazmış olduğu takrizde, 630/1233 senesinde Şam'dan Mısır'a ilk kez gittiğinde Şeyh İbnü'l Fârız'ın yaşamakta olduğunu ancak çok arzu etmesine rağmen kendisiyle görüşme imkanının olmadığını, 643/1245 senesinde Şam'dan tekrar Mısır'a gittiğinde zevk ehli bir grupla beraber İbnü'l Fârız'ın *Kaside-i Tâiyye*'sini şerh etmeye başladıkları bu dersleri Şam ve Anadolu'da devam ettirdiklerini, bu gruptan bazı şahısların yapılan yorumları kaydettikleri ancak "şeyhlerin iftiharî, alim ve arif kardeşim" sözleriyle bahsettiği Fergânî haricinde hiç kimsenin bu notları derleme ve bir eser haline getirme girişiminde bulunmadığından söz ederek, Fergânî'den övgüyle bahsetmektedir.¹⁶⁷

Ahmed Eflâkî'nin, *Menâkibu'l Ârifîn* isimli eserinde Saîdüddîn Fergânî'nin ismi şu şekilde zikredilmektedir: "Malatyalı Mevlânâ Salâhaddîn'in rivayetine göre, Ereğli'de Nüreddîn Vefâdâr'ın evinde büyük şeyhlerle oturuyorlarken Şeyh Müeyyidüddîn Cendî bazı kişilerle beraber oraya gelmiştir. Selam, yemek ve türlü konuşmalardan sonra Şeyh Müeyyidüddîn Cendî'ye, 'Şeyh Sadreddîn Konevî

¹⁶⁴ Kılıç, "Fergânî Saîdüddîn", s. 378.

¹⁶⁵ Kunt, İbrahim, "Sadreddîn-i Konevî'nin Üç Halîfesi: Fahrüddîn Irâkî, Müeyyidüddîn Cendî Ve Saîdüddîn Fergânî", *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, S. 9, s. 181-205.

¹⁶⁶ Kılıç, "Fergânî Saîdüddîn", s. 379.4

¹⁶⁷ Kunt, "Sadreddîn-i Konevî'nin Üç Halîfesi: Fahrüddîn Irâkî, Müeyyidüddîn Cendî ve Saîdüddîn Fergânî", s. 200.

hazretleri, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin şânı hakkında neler söylerdi?' diye sorulmuştur. Müeyyidüddîn Cendî bu soruya verdiği cevapta özet olarak ; "Birgün Şemseddîn İyķî, Fahrüddîn Irâķî, Şerefüddîn Mavsılî, Saîdüddîn Fergânî, Nâsıruddîn Konevî ve başka has dostlarla birlikte Şeyh Sadreddîn Konevî'nin hizmetinde oturmuştuk. Mevlânâ'nın karakter ve halleri söz konusu oldu. Şeyh Sadreddîn Konevî tam bir doğruluk ve derin bir anlayışla heyecanlanarak "Eğer Bâyezid-î Bestâmî ve Cüneyd-î Bağdâdî bu dönemde yaşıyor olsalardı Mevlânâ'nın ata bindiğinde eğerin üzerine koyduğu örtüyü omuzlarında taşır ve bu hizmeti canlarına minnet sayarlardı."¹⁶⁸ demiştir. Buradan anlaşılın, bu sorunun sorulduğu günde hem Sadreddîn-i Konevî'nin hem de Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin hayatta olmadığıdır.

Fergânî, 665/1267 senesinde hacca gitmiş ve 699/1300 senesinde yaklaşık olarak yetmişbeş-seksenyaşlarından iken Şam'da vefat etmiştir. Tasavvuf tarihçilerinden bazıları Sühreverdîyye tarîkatının silsilesinde Fergânî'nin ismini zikretmektedirler. Bahâeddîn Nakşibend'in halîfesi Muhammed Pârsâ'daki, İbnü'l Arabî etkisinin kendisi gibi Orta Asya kökenli bir sûfî olan Fergânî aracılığıyla gerçekleştiğini de ileri sürülmüştür.¹⁶⁹

2.10. NECMEDDİN DÂYE

Günümüzde İran toprakları içinde bulunan Rey'de 573/1177 senesinde doğan, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver b. Enûşirvân b. Ebî Necîb el-Esedî er-Râzî doğduğu yere nisbet edilerek "Necmeddîn Râzî" olarak tanınmış olmasının yanında, daha çok "sütanne, dadı" anlamına gelen "Dâye" lakabıyla şöhret olmuştur.¹⁷⁰ Kaynaklarda hayatının ilk dönemlerine ait bilgiler yer almamakla beraber sonraki dönemlerde bıraktığı eserlerine bakıldığında hayatının bazı dönemleri hakkında yer alan bilgiler doğrultusunda onun çocukluğundan başlayarak iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Bu bilgilere göre 599/1201–1202 senesinde Dâye, hac görevini yerine getirmek için Şam, Mısır ve Hicaz'a doğru yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuk sırasında zamanının büyük sûfîlerinden Ebû Hafs Ömer es-

¹⁶⁸ Eflâķî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 359-360.

¹⁶⁹ Kılıç, "Fergânî Saîdüddîn", s. 378.

¹⁷⁰ Okuyan, Mehmet, "Necmeddîn Dâye", *DİA, TDV Yay.*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 496.

Sühreverdî (ö. 634/1234) ile karşılaşması ve tasavvufla tanışması hayatında derin etkiler açmıştır.¹⁷¹ Çünkü gerçek manada tasavvufî bir hayata başlangıç yapacağı Hârizm ve Horasan yörelerine gitmek için karar vermesinde Sühreverdî'nin bu konudaki sözlerinin mühim etkisi bulunmaktadır. Hârizm ve Horasan yöresine yaptığı yolculukta birçok âlim ve şeyhle karşılaşan Necmeddîn Dâye sonunda Necmeddîn Kübrâ'nın dergâhına mürid olmuştur. Kübrâ, Necmeddîn'in manevi terbiyesi ile ilgilenmesi için mühim halîfelerinden Mecdüddîn Bağdâdî (ö. 606/1209)'yi vazifelendirmiştir.¹⁷² Hârizm'de kısa bir zaman kalan ve sonrasında Nişabur'da Şeyh Mecdüddîn Bağdâdî'nin hankâhında konaklayan Dâye, burada tasavvuf yolunun mertebelerini hızlıca kat ederek bir süre sonra da derviş ve sâlikleri irşâd etme vazifesine yükselmiştir.¹⁷³

614/1217 senesinde başta yaklaşan Moğol tehlikesi olmak üzere bazı sebeplerden kaynaklı olarak bu bölgeden ayrılan Necmeddîn Dâye, yeniden Rey şehrine dönmüştür. Lakin burada da uzun süre kalamamış, bir türlü önüne geçilemeyen Moğol saldırıları, büyük yıkım ve katliamlar sebebiyle tehlikeden uzak bir beldeye, samimi ve dindar padişahları, Ehli Sünnet ve'l Cemâat halkıyla gidilebilecek en uygun yer olan Anadolu'ya, 618/1221 senesinde göç etmiştir.¹⁷⁴ Anadolu'da bulunduğu süre zarfında bir müddet Kayseri'de, daha sonra ise Sivas'ta ikâmet etmiştir. Anadolu topraklarında kaldığı süre zarfında Evhâdüddîn Kirmânî,¹⁷⁵ Mevlânâ Celâleddîn ve Sadreddîn Konevî ile görüştüğü¹⁷⁶ rivayet edilmektedir. Dâye, üç yıla yakın Orta Anadolu'da kalan daha sonra 621/1224 senesinde Mengüçüklü Sultanı Alâeddin Dâvud Şah'ın hükümdarlığı altındaki Erzincan'a gitmiştir. *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* isimli eserini burada onun namına kaleme alan Necmeddîn Dâye, Erzincan'da umduğu ilgiyi göremeyince Abbâsî halifeliğinin hizmetinde bulunma düşüncesi ile Anadolu'yu terkedip Bağdat'a gitmiştir. 622/1225 senesinde Halife Zâhir Biemrillâh tarafından Tebriz'e,

¹⁷¹ Okuyan, "Necmeddîn Dâye", s. 496.

¹⁷² Câmî, *Nefahatü'l üns*, s. 606.

¹⁷³ Baltacı, Halil, "Necmeddîn Dâye'nin Bahru'l-Hakâik Adlı Tefsirinde İbâdetlere Dâir Bazı İşâri Yorumlar", *Hitit Üniversitesi Dergisi*, 2011, S 20, c. 10, s. 196.

¹⁷⁴ Okuyan, "Necmeddîn Dâye", s. 496.

¹⁷⁵ Bayram, Mikâil, *Şeyh Evhâdüddîn Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Kardelen Yay., Konya, 2005, s. 142-143.

¹⁷⁶ Câmî, *Nefahatü'l üns*, s. 606.

Celâleddin Hârizmşah'a aracı olarak gönderilmiştir. Bu yıllarda bir süre Tebriz'de ikamet eden Necmeddîn Dâye hayatının son otuz yıla yakın dönemini Bağdat'ta geçirmiştir. *Bahrü'l hakâ'ik ve'l me'ânî* isimli tefsirini bu dönemde yazmıştır. 654/1256 senesinde burada ölmüş ve Şûnîziyye Kabristanı'nda Cüneyd Bağdâdî ile Serî es-Sakatî'nin kabirleri yakınlarına defnedilmiştir.¹⁷⁷

Kübreviyye tarîkatı tarihinde mühim bir yeri olan Necmeddîn Dâye bir şeyh olarak tarîkat ve irşad faaliyetlerinden ziyade eserleriyle tanınmıştır. Dâye lakabı çok fazla mürid yetiştirdiğine işaret etmekteyse de kaynaklarda sadece Deymûnî isimli bir müridinin ismi geçmektedir.¹⁷⁸

2.11. ŞEMSEDDİN MALATÎ

Hakkında menakıblar haricinde çok fazla bilgiye ulaşamadığımız Şemseddin-i Malatî Mevlevî çevreye mensup müderrislerden biri olup, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin yakın çevresinde bulunduğu dair rivayetler vardır.¹⁷⁹ Şemseddin-i Mardînî, Efsaheddin Muîd ve Zeyneddin Râzî ile birlikte hareket ederek Kadı Kemâleddin Kâbî'yi Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile görüşmeye yönlendirmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.¹⁸⁰ Şemseddin Malatî, felsefenin ve hikmetin her alanında parmakla gösterilen ve bid'at ehliyle mücadele eden bir şahsiyettir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Şemseddin Malatî'ye her varlıkta Allah'ın bulunduğunu tasavvur etmesinin ve bu hayalin peşinden koşmasının yanlış olduğunu söylemiştir. Sülûkunun ilk dönemlerinde pek çok şeyh, sûfî ve münzevî dervişin kapısını çalan, onlardan feyz almaya ve istifade etmeye çalışan Şemseddin-i Malatî, bu uyarıdan sonra tamamen Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye bağlandığını görmekteyiz.¹⁸¹ Şemseddin Malatî'nin her varlıkta Allah'ın bulunduğunu tasavvur etmesi, Muhyiddin İbnü'l Arabî ya da Sadreddin Konevî'den etkilenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁷⁷ Okuyan, "Necmeddîn Dâye", s. 497.

¹⁷⁸ Okuyan, "Necmeddîn Dâye", s. 497.

¹⁷⁹ Eflâkî *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 141, 143, 151, 160, 166, 325; c. II, s. 590.

¹⁸⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 178.

¹⁸¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 139-305.

2.12. ŞEYH NASİREDDİN

Şeyh Nasîreddin çeşitli alanlarda bir kütüphane olarak kabul edilen büyük bir âlimdir.¹⁸² Şeyh Nasîrüddin Seyyid Mahmûd Ahî Evran b. Abbas asıl ismi olup Ahî Evran ismiyle tanınmaktadır. Tarihî bir kimliğe sahip bulunmakla birlikte gerçek kimliği menkıbeler içinde kaybolmuştur. “Gök, kâinat” ve “yılan, ejderha” manalarına gelen Evran ismi, efsanevî şahsiyetinin bir işareti olabilir.¹⁸³

Ahî Evran aslen Azerî Türklerinden olup, günümüz İran'a bağlı güney Azerbaycan'ın Hoy şehridir. Ahî Evran 567/1175 senesinde Hoy'da doğduğu ve 93 yıl yaşadığı, büyük bir ihtimalle Türkmenlerin zamanın Selçuklu sultanına karşı başlattıkları Kırşehir ayaklanması sırasında öldürüldüğü ifade edilmektedir.¹⁸⁴ Tabsıra olarak bilinen *Tabsiratü'l Mübtedî* ve *Tezkiretü'l Müntehî* isimli eser de Nasîrüddin el-Hoyî'nin kaleminden çıkmıştır. Mikâil Bayram, bazı menkıbevî bilgiler ve yazma eserlerdeki kayıtlardan hareketle Nasîrüddin el-Hoyî'nin Evhadüddin Kirmânî'nin damadı ve en önde gelen müridlerinden biri olduğunu kanaatindedir.¹⁸⁵ Anadolu Ahî teşkilatının kurucusu Ahî Evran olarak bilinen Nasîrüddin el-Hoyî ile Şeyh Nâsireddin'in aynı kişiler olduğu, Ahî Evran ile Sadreddin Konevî arasındaki ilişkinin yoğunluğuna dair başka rivayetler gündeme gelmektedir. Aynı dönemi konu edinen *Velâyet Nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî'ye* göre Kayseri, Konya ve Denizli'de belli bir zaman kalan ve daha sonra Kırşehir'e yerleşen Ahî Evran'ı insanlara Sadreddin Konevî tanıttığı ve hatta Ahî Evran'ı Sadreddin Konevî'den daha iyi tanıyan kimsenin olmadığından bahseder.¹⁸⁶

Sadreddin Konevî ile İranlı âlim ve filozof Nasîrüddin Tûsî (ö. 672/1274) arasında soru cevap tarzında mektuplaşmaların olduğu rivayetler arasında yer

¹⁸² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 147.

¹⁸³ Şahin, İlhan, “Ahî Evran”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. I, s. 529.

¹⁸⁴ Bayram, Mikâil, “Ahî Evran'ın Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti”, *İÜ. Eğitim Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1982, S. 12, s. 534.

¹⁸⁵ Bayram, Mikâil, *Ahi Evran ve Ahilik Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 28, 44-49.

¹⁸⁶ Duran, Hamiye, *Kitâb-ı Velâyet-nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî*, Gazi Ün. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2010, s. V, 106b.

almaktadır.¹⁸⁷ Mikâil Bayram'a göre Sadreddin Konevî'nin mektuplaştığı kişinin aslında Ahî Evran olarak bilinen Nasîrüddin el-Hoyî olduğudur.¹⁸⁸

Şeyh Nâsireddin, Türkiye Selçukluları tarihinin 660/1262-675/1277 yılları arasındaki on beş yıllık döneminde etkili olan devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ev sahipliğinde tertiplenen, Sadreddin Konevî, Sirâceddin Urmevî, Mevlânâ Celâleddin Rumî vb. devrin önde gelen âlimlerini bir araya getiren, geniş katılımlı büyük ilim meclisinde hazır bulunanlardan biridir.¹⁸⁹ Bu durum bize Şeyh Nasîreddin'in Konya'nın iktidar çevresine yakın önemli kişilerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Araştırmalar, Ahî Evran'ın hem Hacı Bektâş Velî, hem de Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (603/1207-671/1273) ile aynı sırada yaşamış olduğunu göstermekte olup, çeşitli araştırmalarda ise ölümünün ve yahut öldürülüşünün 660/1262 senesinde veya 699/1300-716/1317 seneleri arasındaki bir tarihte olduğu ihtimalini ortaya koymuştur.¹⁹⁰

2.13. EKMELEDDİN NAHCUVÂNÎ

Aslen Nahcıvanlı olduğu nisbesinde anlaşılmakta olup, ne zaman doğduğu, nerede ve kimlerin yanında öğrenim gördüğü bilinmemektedir. Hayatına dair bazı bilgiler, Selçuklular hakkında bilgi veren birkaç menkıbevî esere ve münşeat mecmuasına dayandırılmaktadır. Bu eserlerde ismi ağırlıklı Ekmeleddin Tabîb biçiminde geçmektedir. Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin müridi, hekimi ve yakın dostudur.¹⁹¹ Konya Selçuklu sarayında hekimbaşılık, I. Alâeddin Keykubad Dârüşşifâsı'nda da hekimbaşılık ve müderrislik yapmıştır.¹⁹²

¹⁸⁷ Câmî, *Nefahatü'l üns*, s. 768.

¹⁸⁸ Bayram, Mikâil, *Hâce Nasîrü'd-din-i Tûsî'nin İntihalciliği ve Ahi Evran Hâce Nasîrü'd-din ile İlgisi*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2016, s. 46-61.

¹⁸⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 147-148.

¹⁹⁰ Şahin, "Ahî Evran", s. 529.

¹⁹¹ Ünver, Ahmet Süheyl, *Selçuk Tababeti*, TTK Yay, Ankara 2014, s. 91.

¹⁹² İzgi, Cevat, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, c. 10, s. 548.

Kırk bir beyitlik bir kasideyle Sultan Veled, Ekmeleddin Nahcuvânî'yi övmüştür. Bu kasidenin baştan yirmi iki beyti akrostiş olup ilk harflerinden “Ekmeleddîn Müeyyed en Nahcuvânî” ismi çıkmaktadır.¹⁹³

Ekmeleddin Nahcuvânî, kendisi gibi dönemin öne çıkan hekimlerinden biri olan Gazanfer Tebrizî ile birlikte vefatı öncesi Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin tedavisi ile yakından ilgilendiği esnada hastalığı teşhis için tıp kitaplarına başvurması onun da müderris olduğunu gösterir.¹⁹⁴

Menkıbelerde “döneminin Hipokrat'ı, döneminin Eflâtun'u, dünyanın hekîmi, Anadolu hekimlerinin ulusu, benzeri bulunmayan” gibi unvanlar ile anılan, bazen de öğreticilik vasfını belirtmek amacı ile “hoca” unvanı ile anılan Ekmeleddin hakkında, “Ekmeleddin Tabîb de bütün beyler ve bilginlerle semayı seyretmektedir”, “Ekmeleddin Tabîb zamanın bütün hekim ve büyüklerinin ortasında hikâyeye eder ki...” gibi ifadeler ile nitendirilmesi, onun devlet adamları ve âlimler arasındaki üstün yerini göstermektedir.¹⁹⁵

Ekmeleddin-i Nahcuvânî, kendisi gibi dönemin öne çıkan hekimlerinden biri olan Gazanfer Tebrizî ile birlikte vefatı öncesi Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin tedavisi ile yakından ilgilendiği esnada hastalığı teşhis için tıp kitaplarına başvurması onun da müderris olduğunu gösterir.¹⁹⁶

Ekmeleddin Tabîb'in gerek devlet adamları arasında gerekse âlimler arasında ne kadar söz sahibi bir kişi olduğu, Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin kendisine kaleme almış olduğu bazı mektuplardan çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin bu mektuplardan birinde, ondan bir medrese müderrisliğine görevlendirme işinde aracılık etmesini istemekte ve bu işi ancak kendisinin yapabileceğini belirttikten sonra küstahlığının hoş görülmesini dileyerek, “Çünkü tatlı suyun kıyısı kalabalık olur” demek cihetiyle de onun âlicenaplığını ve

¹⁹³ Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, (çev.: Veyis Değirmençay) Demavend Yay., İstanbul 2016, s. 555-557.

¹⁹⁴ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdvâvendigâr*, s. 113.

¹⁹⁵ İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549.

¹⁹⁶ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdvâvendigâr*, s. 113.

iyiliklerinin çokluğunu dile getirmektedir.¹⁹⁷ Bir başka mektubunda ise ondan, zamanın sultanlarını avucunun içinde tutan şöhretli Selçuklu devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne'ye selâm ve teşekkürlerini iletmesini istemektedir.¹⁹⁸

Mevlânâ Celâleddin Rumî Ekmeleddin Tabîb'e kaleme aldığı mektuplarında ona daima "sadr-ı kebîr, melikü'l hükemâ, mefharü'l etıbbâ, asfâ cevâhiri'l hayât" gibi yüceltici sıfatlarla hitap etmekte, çeşitli iltifatlarda bulunmakta ve her bir cümlesinde kullandığı saygılı ifadeyle de onun mühim mevki sahibi bir devlet adamı olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Mevlânâ'nın da kullandığı "melikü'l hükemâ"nın, gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar döneminde önemli tabiplere verilen bir unvan olduğu bilinmektedir. Halk arasındaki Ekmeleddin Tabîb'in, "Bey Hekim" lakabıyla da anıldığı anlaşılmaktadır. Bugün Konya Alâeddin tepesinin batısında bulunan Beyhekim mahallesinde Ekmeleddin Tabîb'e nisbet edilmekte olan bir mescid ve türbe yer almaktadır.¹⁹⁹

Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin vefatı öncesi onun tedavisi ile yakından ilgilenmesi Ekmeleddin Nahcuvânî'nin 672/1273'te hayatta olduğunu gösterir. Ayrıca Eflâkî, Ekmeleddin Nahcuvânî'nin adının geçtiği yerlerde onu rahmet duasıyla anmaktadır.²⁰⁰ Bu durumda Ekmeleddin Nahcuvânî *Menâkıbü'l Ârifîn*'in yazılmaya başlandığı 718/1318 senesinden önce veya belki birkaç sene sonra vefat etmiş olmalıdır.²⁰¹ Ekmeleddin Nahcuvânî'nin öğrencilerinden İbnü'z Zekî, hocasına yazdığı bir mektupta onun için "Tanrı faziletini devam ettirsin" duasında bulunur. İbnü'z Zekî'nin mektuplarını Şubat 678/1279'da tasnif ederek bir kitap hâline getirdiğini dikkate alırsak, hocasının bu tarihte hayatta olduğunu söyleyebiliriz.²⁰² İzgi'ye göre kesin olan husus Ekmeleddin Nahcuvânî'nin Cemâziyelâhir 701 (Şubat

¹⁹⁷ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar* (çev.: Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1963, s. 137-138.

¹⁹⁸ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s. 183-184.

¹⁹⁹ İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549.

²⁰⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 149, 261, 296, 346.

²⁰¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 10, 11, 88.

²⁰² Abû Bakr İbn al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb va Hadikat al-Albâb*, (haz.: Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 2011, s. 29-30.

1302) senesinden sonra vefat ettiğidir. Çünkü mevcut olan tek eserini bu tarihte yazmış olmasıdır.²⁰³

2.14. BEDREDDİN TEBRİZÎ

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, mevlevî çevreye mensup bir âlim olan Bedreddin Tebrizî astronomi, aritmetik, simya ve kimya, felsefe ve hikmet, hasselerin halli, narincat vb. pek çok ilimde söz sahibi sıra dışı bir kişidir.²⁰⁴ Konya'ya geldiğinde dönemin mühim devlet adamlarından biri olan Alemüddin Kayser (ö. 683/1284) tarafından Mevlânâ Celâleddin Rumî ile tanıştırılır ve ona bağlanır.²⁰⁵

Bedreddin Tebrizî kimyevî yollarla ürettiği altın ve gümüş paraları fakir müridlere verdiğini öğrenen Mevlânâ Celâleddin Rumî, buşin sahtekârlık olduğunu belirterek onun bu yanlış uygulamasına son verir.²⁰⁶ Bazı müridlerin aynı niyetle Bedreddin Tebrizî'den kimya ilmini öğrenmeye çalıştığını öğrenen Mevlânâ Celâleddin Rumî, bu durumda şiddetle karşı çıkarak onları uyarmıştır.²⁰⁷

Bedreddin Tebrizî, Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin ölümünden sonra Alemüddin Kayser tarafından türbenin mimarı olarak görevlendirilir. Kubbe-i Hadrâ'ya (Yeşil Kubbe) ilk şeklini vermekle de külliye'nin temellerini atmış olur.²⁰⁸ Eflâkî, onun mezarının Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin medresesinde olduğunu belirtmektedir.²⁰⁹

2.15. CEMÂLEDDİN KAMERÎ

Hakkındaki bilgiler menâkıblara dayanmakta olan Cemâleddin Kamerî Mevlevî çevreye mensup âlimlerden biridir. Cemâleddin Kamerî'nin, Mevlânâ

²⁰³ İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549.

²⁰⁴ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 48, 95; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 159, 186, 287.

²⁰⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 287-288.

²⁰⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 186.

²⁰⁷ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 48.

²⁰⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 159, 186, 288; Uzluk, Şahabettin, "Mevlâna'nın Ölümü ve Yeşil Kubbe", *Selçuk Üniversitesi II. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler* (3-5 Mayıs 1986), Konya 1987, s. 57-60.

²⁰⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 105.

Celâleddin Rumî'nin 623/1226'da Lârende'de doğan oğlu Sultan Veled'in (ö. 712/1312) bebekliği ile alakalı bazı anıları paylaşması,²¹⁰ Sultan Veled ile eşi Fatıma Hatun arasında vakî olan kırgınlığı gidermek için Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin yazdığı mektubu Fatıma Hatun'a götürmesi,²¹¹ Mevlânâ Celâleddin Rumî ile yakınlığının eskiye dayandığını göstermektedir. Ayrıca iktidar çevresi ile Mevlânâ Celâleddin Rumî arasındaki ilişkilere dair şahsî ilişkilere dayalı bazı nakillerde bulunması da bu yakınlığı teyit etmektedir.²¹²

Mevlânâ Celâleddin Rumî, hayırseverliği ile tanınan devlet adamlarından Sâhib Ata Fahreddin Ali'ye (ö. 687/1288) yazdığı bir mektupta Ahî Gühertaş Tekkesi'nin Cemâleddin Kamerî'ye verilmesini rica etmektedir. Mektubun içeriğinden Celâleddin Rumî'nin "aziz oğul" olarak nitelendirdiği Cemâleddin Kamerî'nin bazı malî sıkıntılar çekmesine rağmen dervişlere yaraşır bir şekilde sabrettiğini, elinden tekkesinin alınmasına rağmen hiçbir mahkemeye gitmediğini öğrenmekteyiz.²¹³

2.16. ZEYNEDDİN RÂZÎ

Türk asıllı olup, tahsilini Buhara ve Semerkant'ta tamamlayan Zeyneddin Râzî, Buhara'nın 616/1220, Semerkant'ın 617/1220 senesinde Moğollar tarafından ele geçirildiği göz önüne alındığında tahsilini bu tarihlerden önce yaptığı, buradan VI/XII. yüzyılın son çeyreği içinde doğduğu anlaşılmaktadır. *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l azîm'in* önsözünde bu eserini öğrencilerinin isteği üzerine yazdığını belirtmesi öğretimle meşgul olduğunu göstermektedir.²¹⁴

Muhtemelen yaklaşan Moğol istilâsı nedeniyle batıya göç ederek, Mısır ve Şam'da bir süre bulunduktan sonra VII/XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya gelmiştir. O dönemde Artuklu Beyliği sınırları içerisinde yer alan Mardin'de kalıp, eserlerinin bir kısmını burada yazmıştır. *Muhtârü's Sihâh'ı* 660/1262, *Tefsîru garîbi'l Kur'âni'l azîm'i* 663/1265 senesinde tamamlayan Râzî'nin bu eserlerini

²¹⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 147.

²¹¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 122; Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s. 85-86.

²¹² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 317-318.

²¹³ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s.164-165.

²¹⁴ Elmalı, Hüseyin, Râzî, "Muhammed b. Ebû Bekir", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. 34, s. 487.

nerede yazdığı bilinmemektedir. Ancak vefatına yakın zamanda Konya’da bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira İbnü’l Esîr’in, *Câmi’ul usûl’ünü* 666/1267-68 Konya’da Sadreddin Konevî’ye okuyarak eseri nakletmek ve okutmak için müsade aldığı, bu eserin Kudüs’teki Hâlidîyye Kütüphanesi’nde bir yazma nüshasındaki semâ kaydında belirtilmektedir.²¹⁵

Hanefî mezhebi âlimlerinde olan Râzî itikadî konularda Mâtürîdî mezhebine bağlıdır. Onun en belirleyici özelliklerinden biri tasavvufî yönünün olmasıdır. Eserlerinde mutasavvıflar için “ehlü’l hakîkat” tabirini kullanması ve Sadreddin Konevî ile olan dostluğunun tasavvufa olan ilgisini göstermesidir. Bununla beraber Zeyneddin Râzî’nin Konya’da iken özellikle Mevlevî ve Ekberî muhitle iyi ilişkiler geliştirdiğini görmekteyiz. Nitekim Eflâkî onu: “müderislerin üstadı” ve “Rum bilginlerinin ileri gelenlerinden” birisi olarak nitelendirmektedir.²¹⁶ Zeyneddin Râzî’nin bazı âlim dostları (Şemseddin Mardînî, Efsaheddin Muîd, Şemseddin-i Malatî) ile birlikte, Kadı Kemâleddin Kâbî örneğinde olduğu gibi çevresindeki bazı insanları Mevlânâ Celâleddin Rumî’ye yönlendirmesi de bu açıdan dikkate değerdir.²¹⁷

Eserlerine baktığımızda, Zeyneddin Râzî’nin belâgat, şiir, edebiyat, tasavvuf, hadis, fıkıh, kelâm gibi çeşitli alanlarda bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte dil bilimi ve tefsir âlimi diye nam bulmuştur. *Es’iletü’l Kur’ân* isimli eseri bu alandaki geniş bilgisinin delili sayılır. Eserlerinde rastlanan Farsça şiirler onun bu dile hakimiyetini göstermektedir.²¹⁸

Zeyneddin Râzî’nin ölümü hakkında 651/1253 ve 660/1262 gibi farklı tarihler verilmekte, ayrıca onu VIII/XIV. yüzyıl âlimlerinden sayanlar bulunmaktadır. Bu konudaki doğru bilgi ise onun 666/1268 senesinden sonra öldüğüdür.²¹⁹

²¹⁵ Yılmaz, Muhammet, “Sadreddin Konevî’nin Huzurunda Okunan İbnü’l Esîr’in Câmi’ul-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Adana, 2013, s. 2-4.

²¹⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 178.

²¹⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 195.

²¹⁸ Elmalı, “Muhammed b. Ebû Bekir”, s. 487.

²¹⁹ Elmalı, “Muhammed b. Ebû Bekir”, s. 488.

2.17. SELÂHADDİN MALATÎ

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, Arap dili bilgini, edip ve hakîm olan Selâhaddin Malatî, Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin dost ve müridlerindendir.²²⁰ Eflâkî onu: "Arap dil bilgisinde zamanının Sîbeveyhi"²²¹ olarak nitelendirir.²²² *Mesnevî-i Mânevî'yi* mütalaa eden Selâhaddin Malatî, Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin torunu Ârif Çelebi'ye (ö. 719/1320) altı yaşında iken Kur'ân okumayı öğretmiş, ona hocalık yapmıştır.²²³

2.18. FAHREDDİN SİVASÎ

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, Fahreddin Sivasî ilim sahibi, sırları ve manaları yazma hususunda son derece yetenekli bir kişidir. Fahreddin Sivasî, Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin yakın çevresinde yer alan müridlerindendir.²²⁴ Nitekim şiddetli bir hastalıktan muzdarip iken Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin tavsiye ettiği tedavi yöntemiyle şifa bulmuştur.²²⁵

2.19. ALÂEDDİN SİRİYANUS

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, Rum asıllı bir köle olan Siryanus, önceleri hilekâr ve yaman bir yankesicidir. İşlediği bir cinayetten dolayı idama götürülürken Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin araya girmesiyle son anda kurtulur ve onun huzurunda müslüman olur.²²⁶ Ancak Sirâceddin Urmevî'nin mahkemesinde kendi hikâyesini anlatırken, gerçekten uzak ve inatçı bir ateşe tapıcı (Gebr, Mecûsî) olduğunu da dile getirmiştir.²²⁷ Mevlânâ Celâleddin Rumî, Siryanus'a Alâeddin ismini verir ve yanına alır. Bu zat kısa sürede öyle bir mesafe

²²⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 205, 271, 273, 340, 379; c. II, s. 173.

²²¹ Ebû Bîşr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796), Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisidir.

²²² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 205.

²²³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 205, 341; c. II, s. 173.

²²⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 209, 247.

²²⁵ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, c. I, s. 102; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 258.

²²⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 228, 327.

²²⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 229.

kat eder ki bazı âlim, kadı, müderris ve şeyhler onun malumat ve mârifeti karşısında şaşkına dönerler ve hakikatlere olan vukufunu kabul ederler.²²⁸

2.20. TACEDDİN MUTASADDIR

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, Taceddin Mutasaddır Konya’da yaşayan ve çeşitli ilimleri bilen bir âlimdir. Taceddin Mutasaddır daima kendini yüksek mertebelerde görmeye alışmış olduğundan dolayı, ona, baş köşeyi seçen, başta bulunan anlamında “Mutasaddır” denilmiştir. Önceleri velilere muhaliftir. Mevlânâ Celâleddin Rumî’yi de tamamıyla inkâr etmektedir. Ancak cehenneme gidişini gördüğü dehşetli bir rüya ile inadından vazgeçerek bütün ev halkı ile beraber Mevlânâ Celâleddin Rumî’ye mürid olduğundan bahsedilmektedir.²²⁹

2.21. SADREDDİN MERENDÎ

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, şehir nispesinden hareketle Azerbaycan’ın Merend şehrinden olduğunu ve bilahare Anadolu’ya göç ettiğini düşündüğümüz Sadreddin Merendî, Eflâkî tarafından âlim, müderris ve müneccim olarak nitelendirilmektedir. Onun Mevlevî çevre ile yakın ilişki içerisinde olduğunu görmekteyiz. Sadreddin Merendî, Celâleddin Rumî’nin nedimi, sohbet ve semâ arkadaşı olan Şerefeddin Osman Gûyende’den bizzat dinlediği bir keramet hikâyesi hakkında: “Ayne’l yakîn ile görmüş ve hakka’l yakîn derecesine ulaşmışım.” şeklindeki olumlu kanaatini Eflâkî’ye aktarmaktadır. Bu hikâyede Celâleddin Rumî semâ esnasında elini eteğinden çıkarıp bir avuç gümüş parayı Şerefeddin Osman Gûyende’nin kardeşinin define dökmüştür.²³⁰

Eflâkî, Sadreddin Merendî’nin adının geçtiği yerde onu rahmet duasıyla anmaktadır. Bu durumda Sadreddin Merendî, Eflâkî’nin *Menâkıbü’l Ârifîn*’i yazdığı sırada veya öncesinde ölmüş olmalıdır. Zira Eflâkî 718/1318’de başladığı eserinin ilk

²²⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 228, 327.

²²⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 55-56.

²³⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 339.

düzetmesini bir yıl içinde bitirmiş, bir taslak niteliğinde olan bu çalışmasını derlediği yeni verilerle genişleterek 754/1353'te tamamlamıştır.²³¹

2.22. HACI BEKTAŞ VELİ

Hacı Bektâş Velî'nin 606/1209-1210 tarihinde Nişabur'da doğduğu²³² ve 669/1270-1271 tarihlerinde öldüğüne dair bazı rivayetler mevcut olsa da, doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bir tarih vermek zordur. Annesi bilgin bir zat olan Şeyh Ahmet'in kızı Hatem Hatun; babası, İbrahim Sâni lakaplı Seyyid Muhammed b. Musa Sani'dir.²³³ Hacı Bektâş Velî'nin Mevlânâ ile (1207-1273) çağdaş olduğunu, Ahmet Eflâkî *Menâkıbü'l Ârifîn*'de bahsetmektedir.²³⁴

Selçuklu devletinin başkenti olan Konya'da daha çok aydın ve aristokrat bir çevreye, diğeri Kırşehir taraflarında Türkmen halk topluluklarına hitap eden bu iki mutasavvıf arasında manevî bir bağlantının bulunduğu, meşrep bakımından farklı olsalar bile yollarının bir olduğu dile getirilmekte ve tarikat kurucusu olmadıkları halde ölümlerinden sonra kendi isimlerine nispetle kurulan Mevlevîlik ve Bektaşîlik tarikatları arasındaki rekabet yüzünden birbirlerine karşı durdukları/durmadıkları tartışmaları sürüp gitmektedir. Bir görüşe göre bu rekabet yaşadıkları zamana aitti ve Hacı Bektaş Velî ile Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin toplumsal ve siyasal konuları birbirinden farklı olduğu kadar da karşıt durumdaydı. Birisi istilacı Moğollara karşı mücadele siyasetine girmiş bulunan ve onları Anadolu'dan çıkarmaya çalışan İzzeddin II. Keykavus'un, diğeri ise Moğol korumacılığını yeğleyen, Cengiz oğullarının bir uç beyliği ya da eyaleti olmayı kabul eden kardeşi Rükneddin Kılıçarslan'ın yanında yer almıştı. Bu görüşe göre Hacı Bektaş Velî ile Mevlânâ Celâleddin Rumi birbirine aykırı yaşamışlar, inançta birleşemedikleri gibi toplumsal ve siyasal yönlerde de birbirlerinin karşısında durmuşlardır.²³⁵

²³¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 10-11, 88.

²³² Sezgin, Abdülkadir, *Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektaşîlik*, Akçağ Yay., Ankara, 2000, s. 15.

²³³ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Vilâyetnâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 1-4.

²³⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 412.

²³⁵ <http://www.ismailkaygusuz.com/index.php/makalelerim/arastirma-inceleme-makaleleri/273-haci-bektas-veli-ve-mevlana-celaleddin-ilskileri>, 25.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

2.23. YUNUS EMRE

Türkiye'ye VII/XIII. asırda gelen çok sayıdaki Horasan Erenlerinden birisi olan Yunus'un, yaşadığı zaman, mezarının yeri ve tarihî kişiliği hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Onu herkesin kendisine, meslek, meşrep veya memleketine mal etmeye çalışması bile şanını ve tesirlerini göstermeye yeterlidir.²³⁶

1238-1320/1321 seneleri arasında yaşamış olan Yunus Emre'nin, genç yaşlarda iken Mevlânâ ile görüştüğü, o dönemlerde Anadolu'nun en mühim ilim merkezlerinden olan Konya'da eğitim aldığı, şehrin önde gelen büyüklerinin de bulunduğu ilim meclislerine de katıldığı anlaşılmaktadır.²³⁷ Mevlânâ'nın feyzine erişmiş olduğunu Dîvânında dile getiren Yunus Emre, Mevlânâ'nın *Mesnevî'si* ve *Dîvân-ı Kebîr'i* ile de ilgilenmiştir. Çünkü Mevlânâ'nın mazmunlarını bazen aynen, bazen de tasarruf ederek kullanmıştır. "Din ü milletten geçer ışk eserinden duyan / Mezheb ü din mi seçer kendüyi yoğa sayan." sözlerinde ve Dîvânının birçok yerinde rastlanan aşk, tıpkı Mevlânâ'da olduğu gibi onda da görülmektedir. Sadî'den tercüme yapabilecek kadar Farsça bilen Yunus Emre'nin, Mevlânâ ile ilgilenmemesi zaten mümkün değildir.²³⁸

2.24. SEYYİD MAHMÛD HAYRÂNÎ

Seyyid Mahmûd Hayrânî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte ölüm tarihinden hareketle VII/XIII. yüzyılın başlarında doğduğu söylenebilir. İsminin başındaki "seyyid" unvanı onun muhtemelen Hz. Peygamber soyundan olduğunu göstermektedir. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan ve Selçuklu ağaç işçiliğinin güzel örneklerinden olan sandukasının üzerindeki kitâbeye göre babası Selçuklu devlet adamlarından Mesud Paşa olup dedesinin adı Mahmud'dur. Onun Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin amcasının oğlu olduğu şeklindeki rivayeti doğrulayacak bir kanıt bulunamamıştır. Ancak Necmeddin Ahmed (ö. 649/1251) adlı bir kardeşi olduğu bilinmektedir. Seyyid Mahmûd Hayrânî'nin Baba İlyas ve Hacı Bektaş ile münasebet içinde bulunduğu bakılarak bu çevrelere mensup olduğu

²³⁶ Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı*, s. 66-148; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 257.

²³⁷ Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı*, s. 71-79; Önder, Mehmet, *Gönüller Sultanı Mevlâna*, Yıldız Bas., Konya, 1959, s. 104.

²³⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 312; Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı*, s. 98.

söylenbilir. Hayrânî nisbesini almasıyla “hayret” makamında temkin sahibi bir sûfî olmasından dolayıdır.²³⁹

Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l Ârifin*'inden Seyyid Mahmûd Hayrânî'nin çağdaşı Mevlânâ ile samimi bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁰ Şeyh Muhyiddin adlı bir Bektaşî şairinin 880 yılında (1475-76) yazdığı, *Hızırnâme* adıyla tanınan divanında Seyyid Mahmûd Hayrânî'nin Hacı Bektâş Velî, Sadreddin Konevî, Mevlânâ, Sultan Veled, Şems-i Tebrîzî, Sarı Saltuk gibi velîlerle aynı mecliste bulunduğu anlatılmaktadır. *Vilâyetnâme*'de adı Hacı Bektaş'ın vefatı sırasında yanında bulunanlar arasında zikredilmektedir.²⁴¹

667'de (1269) vefat eden Seyyid Mahmûd Hayrânî, bugün Akşehir'in Anıt mahallesinde kendi adını taşıyan sokakta bulunan türbesine defnedilmiştir. İbrahim Seyyid Mahmûd Hayrânî'nin etrafında teşekkül eden menkıbeleri içeren *Menâkıb-ı Seyyid Mahmûd Hayranî* adlı eserin günümüze ulaşmadığı kaydedilmektedir.²⁴²

2.25. İBNÜ'L ARABÎ

17 Ramazan 560/28 Temmuz 1165 senesinde Endülüs'ün güneydoğusundaki Tüdmîr (Teodomiro) bölgesinin başkenti olan Mürsiye'de (Murcia) doğan İbnü'l Arabî, eserlerinde zaman zaman ailesi, yakınları, hocaları, yaşadığı yerler ve tanıdığı kişiler hakkında bilgiler vermekte olup hakkında bilinenler geniş ölçüde bunlardan ibarettir. Babası Ali b. Muhammed, Abbâsî Halifesi Müstencid Billâh'ın komutanı ve bölge valisi Muhammed b. Sa'd İbn Merdenîş'in saygı gösterdiği bir kişi ve filozof İbn Rüşd'ün yakın arkadaşıydı. İbnü'l Arabî babasının çok Kur'an okuyan, fıkıh ve hadis ilmiyle uğraşan takvâ sahibi bir zat olduğunu, Nûr isimli annesinin ise ensar soyundan geldiğini, Fâtıma bintü'l Müsennâ isimli bir kadın velînin sohbetlerine katıldığını söyler. Amcası Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Arabî ve dayıları Ebû Müslim el-Havlânî ile Yahyâ b. Yâgân da zamanının mühim sûfî ve siyasî kişileri içerisinde adları geçen kimselerdir. İbnü'l

²³⁹ Cebecioğlu, Ethem, “Mahmûd-ı Hayrânî”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. 27, s. 367.

²⁴⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 70-71.

²⁴¹ Gölpınarlı, *Vilâyetnâme*, s. 49-50.

²⁴² Cebecioğlu, “Mahmûd-ı Hayrânî”, c. 27, s. 368.

Arabî'nin yetişmesinde bu kişilerin etkilerinin olduğu yine kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.²⁴³

İbnü'l Arabî'nin doğduğu zamanda Mürsiye, Muvahhidler'in yönetimi altında bulunmakta ve komutan İbn Merdenîş tarafından yönetilmekteydi. İbnü'l Arabî sekiz yaşına gelinceye kadar bu şehirde yaşayan ailesi, bir süre sonra Endülüs'ün o sıradaki başkenti olan İşbîliye'ye (Sevilla) göç etti. Bölgenin yeni emîri Ebû Ya'kûb el-Muvahhidî kültüre önem veren bir devlet adamıydı ve felsefe, tıp, astroloji ve edebiyata da özel bir ilgisi vardı. Etrafına İbn Tufeyl, İbn Rüşd ve İbn Zühr gibi meşhur ilim ve fikir erbabını toplamış; pek çok şair, mûsikişinas, âlim ve filozofu da bir araya getirmişti. İbnü'l Arabî, İşbîliye'de böyle bir kültür ortamında bulûğ çağlarında bir mânevî işaretle inzivâya çekilip kendi iç âlemindeki hazineleri ortaya çıkarmaya karar verdiğini, bazen on dört ay kadar süren bu halvet ve riyâzetlerin sonucunda mârifet kapılarının kendisine yavaş yavaş açılmaya başladığını söyler.²⁴⁴

Bu sıralarda henüz on beş-on altı yaşlarında bulunan İbnü'l Arabî, İbn Rüşd'ün dikkatini çekmiş, İbn Rüşd bu gençle tanışmak için babasından görüşme talebinde bulunmuştu. İbnü'l Arabî, ilk Kur'an derslerini "ehl-i tarîk" olduğunu bildiği komşuları Ebû Abdullah el-Hayyât isimli bir kişiden aldı. On sekiz yaşında iken Lahmî'den kırâat-i seb'a, aşere ve takrîb eğitimi gördü. Lahmî'den ayrıca İbn Şüreyh'in *el-Kâfi*'sini, Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî'den de bazı hadis kitaplarının yanı sıra İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinin şerhi olan *er-Ravzü'lünüf* isimli kitabını okudu. Yirmi altı yaşında iken Cezîretülhadrâ (Algeciras), Sebte (Ceuta), Fas ve Tilimsân yoluyla Tunus'a giden İbnü'l Arabî bir müddet burada kalarak içerisinde, daha sonra *el-Fütûhatü'l Mekkiyye*'yi kendisine ithaf edeceği Şeyh Abdülazîz el-Mehdevî'nin de bulunduğu sûfilerle görüştü. Zilkade 602/Haziran 1202 senesinde Urfa, Diyarbakır, Sivas üzerinden Malatya'ya geldi. Bağdat'tan beri Sadreddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak ve Harranlı Ebü'l Ganâim'in âzatlı kölesi Abdullah Bedr el-Habeşî de kendisine yol arkadaşlığı etmekteydi. Bu sırada ikinci defa Anadolu Selçuklu tahtına çıkan I. Gıyâseddin Keyhusrev eski dostu Mecdüddin İshak'ı Konya'ya çağırınca İbnü'l Arabî de onunla beraber Konya'ya

²⁴³ Kılıç, Mahmud, Erol, " İbnü'l Arabî, Muhyiddin", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1999, c. 20, s. 520.

²⁴⁴ İbn'ül, Arabî, *el-Fütûhâtü'l Mekkiyye*, (haz.: Nihat Keklik), İÜ. Edebiyat Fak., İstanbul, 1980, c. I, s. 616.

gitti. Mecdüddin, hükümdarın oğlu Keykâvus'a hoca tayin edilip tekrar Malatya'ya gönderilirken İbnü'l Arabî bir süre daha Konya'da kaldı, bu zaman zarfında Evhadüddîn Kirmânî ile görüştü. Daha sonra Halep, Kudüs, Mısır yoluyla Mekke'ye gitti. Buradan yine Bağdat'a, ardından Konya'ya döndü.²⁴⁵

2.26. NASREDDİN HOCA

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem, doğum ve ölüm yılları, tarihî kişiliği ve ailesi hakkındaki bilgiler tartışmalıdır. Ancak bilim adamlarının genel kanaatine göre Nasreddin Hoca, Eskişehir'in Sivrihisar'ın Hortu köyünde 605/1208 yılında doğdu. Ailesi, Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya yerleşen Oğuz boyuna mensup boylardandır. Babası köyün imamı Abdullah, annesi aynı köyden Sıdika Hatun'dur. Nasreddin Hoca, Sivrihisar'da medrese eğitimi aldı. Babasının ölümü üzerine Hortu'ya dönerek köyün imamı oldu. 630/1237'de Akşehir'e yerleşti. Akşehir'de devrinin ünlü âlimlerinde Seyyid Mahmud Hayranî'den dersler almıştır. Rivayetlere göre Akşehir'de İslâmi ilimler eğitimi alarak, medresede ders okutmuş ve kadılık görevinde bulunmuştur. Akşehir'de bulunduğu zaman zarfında kendisine "Nasuriddin Hâce" adı verilmiş, zamanla bu ad "Nasreddin Hoca" biçimini almıştır. Nasreddin Hoca, VII/XIII. yüzyılda Selçuklular devrinde Kayseri'de uzun süre kadılık yaptırmıştır. Sultan I. Alâaddin Keykubat'ın iktidarı döneminde Konya'ya taşınmış, saray mektebinde hocalıkta bulunmuştur. Daha sonra, Moğol istilasına karşı direniş önderlik etmiş ve bu nedenle 660/1261 yılında Kırşehir'de öldürülmüştür. Diğer bir rivayete göre Akşehir'de 683/1284 senesinde vefat etmiştir.²⁴⁶ Nasreddin Hoca'nın Akşehir'de yaşadığı inkar edilemez. Ancak Ahi Evran da Akşehir'de bulunmuştur. Ahi Evran'ın asıl adı Şeyh Nasîrüddin Seyyid Mahmûd Ahî Evran b. Abbas'dır. Nasreddin Hoca isimli kişinin Timur döneminde değil, Moğol işgali döneminde yaşadığı, bunun da Ahi Evran olduğu söylenmektedir. Ahi Evran, Hacı Nasreddin olarak da anılmaktaydı.²⁴⁷ Nasreddin Hoca'nın VII/XIII. yüzyıl Konyası'nda yaşamış olmasından dolayı anahatları ile yer verdiğimiz bu bilgilerin farklı bir çalışmanın ana konusunu oluşturacağı kanaatindeyiz.

²⁴⁵ Kılıç, " İbnü'l Arabî, Muhyiddin", s. 520-522.

²⁴⁶ Albayrak, Nurettin, " Nasreddin Hoca", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. 32, s. 418-420.

²⁴⁷ Bayram, Mikâil, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evran Mevlana Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 2006, s. 249-257.

2.27. ŞEYYAD HAMZA

Anadolu Türk edebiyatının ilk şairlerinden olan Şeyyad Hamza'nın hayatı hakkında bilinenler sınırlıdır. Şeyyad Hamza'yı VII/XIII. yüzyılda yaşamış bâtinî babalardan biri olarak tanınmaktadır. Şeyyad lakabının şehirden şehire gezen Kalenderî, Haydarî, Babaî gibi bâtinî zümrelere mensup bir nevi "serseri derviş gibi" anlamları üzerinden onun kimliği tartışılmışsa da bugün artık şeyyadın, VII/XIII.-VIII/XIV. yüzyıllarda Mevlevîler arasında yüksek sesle manzumeler teganni eden bir tür okuyucu olduğu bilinmektedir.²⁴⁸

Akşehir Mezarlığı'nda tesbit edilen bir mezar taşı Şeyyad Hamza'nın Aslı Hatun adında bir kızının olduğunu göstermektedir. Taşın üzerindeki 749/1348 tarihi şairin meşhur mersiyesinin yazılış tarihiyle aynıdır. Bu da Şeyyad Hamza'nın anılan tarihte hayatta bulunduğunu ve söz konusu mersiye muhtemelen veba salgınında ölen kızı için yazıldığını göstermektedir. Kızının mezar taşı, Şeyyad Hamza'nın da Akşehir civarında yaşamış olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, kendisinden yetmiş yıl kadar önce aynı bölgede yaşayan Nasreddin Hoca ile (ö. 683/1284) Şeyyad'ın bazı fıkralarda bir arada zikredilmesini daha kolay açıklamaktadır.²⁴⁹

Şeyyad Hamza'nın şiirleri onun Arapça, Farsça bildiğini ve İslâm kültürüne vâkıf olduğunu göstermektedir. Şairin dörtlük, mesnevi, kaside ve gazel tarzındaki şiirlerinin hemen hepsi dinî tasavvufî içerikli olup münferit şiirlerinin yarıya yakını ölüm temasını işlemektedir. Hz. Peygamber'e duyduğu derin sevgi ve dönemin idarecilerine karşı beslediği öfke onun şiirlerinde öne çıkan diğer hususlardır.²⁵⁰

VII/XIII. asırda Konya ve çevresinde bulunan veya bir şekilde Hz. Mevlânâ ile yolları kesişen âlim ve mutasavvıflar Anadolu'nun İslâmlaşması ve Türkleşmesinde özellikle Moğol İstilasası sonrası dönemde mühim bir rol üstlenmiş, özellikle Mevlânâ, Ahmed Yesevî, Sadreddin Konevî, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre gibi bazı âlim ve mutasavvıflar kalıcı izler bırakmış ve etkileri yüzyıllar boyunca hissedilmiştir.

²⁴⁸ Köprülü, Mehmed Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi (haz.: Orhan F. Köprülü – Nermin Pekin), Ötüken Yayınları, İstanbul 1986, s. 262

²⁴⁹ Tavukçu, Orhan Kemal, "Şeyyad Hamza", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 39, s. 104-105.

²⁵⁰ Tavukçu, "Şeyyad Hamza", c. 39, s. 104-105.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VII/XIII. YÜZYILDA KONYA'DA HZ. MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK

Bir insanın yetişmesinde, şahsiyetinin oluşmasında doğup büyüdüğü ve yaşayıp ömür sürdüğü yerlerin önemli etkisi vardır. Mevlânâ'nın doğduğu ve çocukluk yıllarını geçirdiği Belh şehri ile gençlik ve olgunluk yıllarını geçirdiği Konya şehrinin, onun karakteri, düşünce dünyası ve yetişmesi üzerinde önemli rolü olmuştur. Kökleri Belh'de oluşan, dalları ve meyveleri Konya'da şekillenen Mevlânâ, VII/XIII. yüzyılda bu iki önemli ilim ve kültür şehrine yaraşır büyük bir âlim ve mutasavvıf konumuna ulaşmıştır.

3.1. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, 6 Rebülevvel 604 (30 Eylül 1207) 'te bugünkü Afganistan'ın kuzeyinde olan Horasan'ın Belh kentinde doğdu. Gölpınarlı'ya göre *Dîvân-ı Kebîr*'deki bir şiirinden yola çıkarak Şems-i Tebrîzî ile karşılaştığında 642/1244 altmış iki yaşında olması, bu nedenle doğum yılının 580/1184 olduğunu iddia etse de²⁵¹ Hellmut Ritter bu görüşün geçerli olmadığını ileri sürmüştür. Mevlânâ, Mesnevî'nin girizgâhında ismini Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye kaydetmiştir. Ünvanı Celâleddin'dir. "Efendimiz" mânasındaki "Mevlânâ" lakabı onu yüceltmek amacıyla söylenmiştir. "Sultan" anlamına gelen Farsça "hudâvendigâr" lakabı da şahsına babası vermiştir. Hatta doğduğu kente nisbetle "Belhî" olarak bilindiği gibi yaşadığı Anadolu'ya nisbetle "Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî" ve öğretmenliği nedeniyle "Molla Hünkâr, Mollâyı Rûm" gibi unvanlarla da anılmaktadır.²⁵²

²⁵¹ Gölpınarlı, Abdalbâki, "Mevlânâ Şems-i Tebrîzî İle Altmış İki Yaşında Buluştu", İÜ. Edebiyat Fak. Şarkiyât Mec., c. III, İstanbul, 1959, s. 156-161.

²⁵² Topaloğlu, Bekir, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 29, s. 441.

Annesi Mü'mine Hatun Belh Emiri Rükneddin'in kızıdır, babası "Sultânü'l Ulemâ", "Âlimler Sultânı" olarak tanınmış olan Muhammed Bahâeddîn Veled'dir. Büyük kardeşi Alâeddin Muhammed, kız kardeşi Fâtıma Hatun'dur.²⁵³

Mevlânâ'nın hayâtını incelememizi kolaylaştırması açısından, babasının ölümüne kadar olan dönem, babasının ölümünden sonra ve 642/1244 yılında Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya uğrayıp Mevlânâ ile görüşmeye başlamasıyla başlayan dönem olarak ayırabiliriz.

Horasan'ın büyük hanefî bilgin ve mutasavvıflarından ve Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifelerinden olduğu söylenen Bahâeddîn Veled, o vakit bilhassa Moğol istilası nedeniyle kaynaklanan karışıklıktan ve tanınan âlim Fahreddîn Râzî'nin (ö.606/1209) görüşlerine bağlı olan Hârizmşah Muhammed'in (ö. 617/1220) kendisine karşı tavırlarından rahatsız olan ailesi ile yakınlarından bir toplulukla beraber Belh'ten ayrıldı. Kızı Fâtıma Hatun evli olduğu için Belh'te kaldı.²⁵⁴

Sultânü'l Ulemâ, aile fertleri ve dostlarıyla Hac amacıyla yola çıktılar. Düzerghâları üzerindeki Nişâbur Şehrine varıp buradaki usta sûfî Ferîdüddîn-i Attâr ile görüştüler. Attâr, *Esrâr-nâme* adlı eserini küçük Celâleddin'e armağan etmiş ve Bahâeddin Veled'e "Bu çocuğu aziz tut; çok geçmeyecek bu dünyadaki âşıkların gönüllerine ateş salacaktır" diye söylemiştir.²⁵⁵ Kervan, tüm kentte bir süre konaklamak şartıyla Nişâbur'dan sonra Kudüs-Bağdat-Hicaz-Şam-Halep-Malatya-Erzincan-Sivas-Kayseri-Niğde istikâmetinde ilerleyerek Lârende'ye (Karaman) ulaştı (621/1224).²⁵⁶

Mevlânâ bu uzun seyahat sırasında uğradıkları her yerde büyük bir alâka ve saygı görür. Babasına gösterilen yakınlık sebebiyle içlerinde *Avârifü'l maârif* yazarı Şehâbeddîn Sühreverdî'nin de olduğu, iktidar ve ilmiye sınıfından zamanın ileri gelen bir çok şahsı ile tanışma imkanı bulur. Mevlânâ yaşamının kederli ve sevinçli ilk mühim olaylarını bu kentte yaşar.

²⁵³ Şafak, Yakup, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya, 2004, s. 13.

²⁵⁴ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdvendigâr*, s. 15.

²⁵⁵ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 13.

²⁵⁶ Gürer, Dilâver, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, Altınkaynak Yay., Konya, 2015, s. 17.

Nitekim 622/1225 senesinde babasının müridlerinden Şerefüddîni Lala (Hâce Lâlâyı Sermekandî)'nin çocuğu Gevher Hâtun ile evlendi. Kısa bir müddet sonra annesi vefat etti. Annesinin vefatını, ağabeyi Alâeddin Muhammed'in vefatı izledi. Bir müddet sonra da kayınvâidesi vefat etti. Aileyi hüzne boğan bu üzücü durumların arkasından Mevlânâ'nın iki oğlu oldu. İlk oğluna babasının (Sultan Veled) ikinci oğluna da ağabeyinin (Alâeddin Çelebi) adını verdi. Aile, yedi sene ikâmet ettikleri Lârende'den, Selçuklu padişahı Alâeddîn Keykubâd'ın ısrarları üzerine Konya'ya göç etti. Konya'ya geleli iki sene oldu ve ardından Sultânü'l Ulemâ yaşamını yitirdi (18 Rebîülevvel 628/12 Ocak 1231).²⁵⁷ O dönemler Anadolu Selçukluları'nın başkenti Konya, aynı zamanda özellikle idarecilerin gösterdikleri ilgi, saygı ve teşvikleri sebebiyle birçok âlim, mutasavvıf, edip ve sanatkârların göçtüğü ve Moğol baskınlarından kaçanların sığındığı yer olma özelliğini taşır.

Sultânü'l Ulemâ'nın vefatından sonra onun yerine müridlerinden ileri gelenler Celâleddin'i geçirmeyi istediler. Ancak kısa bir zaman sonra Sultânü'l Ulemâ'nın halifelerinden Seyyid Burhâneddin Mukakkıkı Tirmizî Konya'ya ayak bastı.²⁵⁸ Seyyid Burhâneddin babasının arkasından Celâleddin'e mürşitlik vazifesini yapan ve onun ilmî ve tasavvufî açıdan yetişmesinde etkili olan ilk şahsiyettir. Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in talebi ile ilim öğrenmek üzere, o zamanların mühim ilim merkezleri olan Halep ve Şam'a yolculuk etti. Mevlânâ'nın Arap dili ve edebiyatı, lugat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi dersler önde olmak üzere aklî ve naklî alanda icâzet aldığını dile getiren Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın Şam'da Muhyiddin İbnü'l Arabî, Sadeddîn Hammûye, Osmân Rûmî, Evhadüddîn Kirmânî ve Sadreddin Konevî ile derinlemesine bir süre sohbet ettiğini ifade eder.²⁵⁹ İki seneyi Halep'te, dört seneyi Şam'da olmak üzere o dönemin ileri gelen hocalarından ilim tahsilinde bulundu.²⁶⁰

²⁵⁷ Gürer, *Hız. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 17.

²⁵⁸ Bahâeddin Veled'in müridlerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî şeyhini ziyaret etmek için Konya'ya geldi, ancak burada şeyhin öldüğünü öğrendi (Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 244-246). Seyyid Burhâneddin'in daha önce şeyhinin vefatından haberdar olduğu, rüyasında Bahâeddin Veled'in kendisine oğlunu irşad etmesini söylediği için Konya'ya geldiği de kaydedilmektedir (Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 120; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, 56-57).

²⁵⁹ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 24-25, 30.

²⁶⁰ Gürer, *Hız. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 18.

Anadolu'ya tekrar dönen Mevlânâ , mürşidinin talebiyle bir süre riyâzete devam etti. Dokuz sene süren bu eğitim ardından Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ 'ya “Aklî ve naklî tüm ilimlerde insanlar arasında benzersiz idin; şimdi ise manevî sırlara ve hakikate erişmede peygamberlerin ve velilerin gözdesi oldun.” diyerek sınavda başarılı olduğunu ve bundan böyle halkı irşad ve öğretimle ilgili olması gerektiğini belirtti.²⁶¹

Usta bir âlim ve sûfî olan, “Seyyid-i Sırdan” bir başka deyişle Sırları Bilen Seyyid diye bilinen Seyyid Burhâneddin, 1240 senesinde Kayseri’de yaşamını yitirdi.²⁶² Mevlânâ bu günden itibaren Konya’da dînî ilimleri öğretmeye ve halkı irşad etmeye başlamış oldu.²⁶³

Mevlânâ Hazretleri dînî ilimlerden olan hadis ile fıkıh ilminde üstün bir mertebeye ulaşmış, fetva mevkiinde bulunuyordu. Mevlânâ , gerek babasından gerekse Seyyid Burhâneddin’den almış olduğu sûfî eğitimi sayesinde önemli ölçüde onların etkisinde idi. Bu nedenle bir yandan eğitim ve öğretimle uğraşırken, diğer tarafta tasavvuf (Gazâlinin dini hükümlerle bir araya getirdiği tasavvuf esasları) ile ilgileniyordu. Günleri böylece geçerken (624/1244) senesinde Konya’ya Şems-i Tebrîzî (Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Melik dâd et-Tebrîzî)²⁶⁴ adında birisi geldi.²⁶⁵ Mevlânâ 'ya bu zât değiştirici bir etki yaparak “Hamdım, piştim, yandım.” sözünü söylemesine sebep olmuştu.

Şems ve Mevlânâ arasında ilk bir araya geldikleri zaman gerçekleşen konuşmanın içyüzü hakkında farklı farklı rivayetler söz konusudur. Sipehsâlâr, bir gece Konya’ya varıp Pirinçiler Hanı’na gelen Şems-i Tebrîzî’nin sabah vakti hanın önündeki sedirde otururken buradan geçmekte olan Mevlânâ ile göz göze geldiğini, ilk mânevî tesirinin bu şekilde vuku bulduğunu, Mevlânâ’nın karşısında bulunan bir sedire oturduğunu, uzun süre hiç konuşmadan birbirlerine baktıklarını, akabinden

²⁶¹ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 14.

²⁶² Burhâneddin’in bu dünyadan göçmesiyle Mevlânâ’nın tek başına kaldığını, Allah’a yönelip yanıp yakılarak, dertlere düşerek beş yıl riyâzete çektiğini, Sayısız kerametleri zuhur ettiğini, bu arada irşad faaliyetinden geri durmayıp halka vaaz vermeyi, çoğu ulemâ ve yönetici kesiminden olan müridleriyle sohbet etmeyi sürdürdüğünü anlatır (Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 247-248).

²⁶³ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s.14.

²⁶⁴ Güre, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, s.18.

²⁶⁵ Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin’in vefatından beş yıl sonra Konya’da Şems-i Tebrîzî ile karşılaştı. (Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 249)

Şems'in söze başlayarak Bâyezîd Bistâmî'nin, Hz. Peygamber'in kavunu nasıl tükettiğini bilmediğinden ona bağlılığı hasebiyle ömründe hiç kavun yemediği halde, "Kendimi tesbih ederim, şanım ne yücedir"; "Cübbemin içinde Allah'tan başka kimse yoktur" benzeri sözler ettiğini, Hz. Muhammed'in ise, "Bazan gönlüm bulanır da o nedenle ben Allah'a her gün yetmiş defa istiğfar ederim" buyurduğunu ve bunları nasıl yorumlamak icap ettiğini sorduğunu kaydeder. Mevlânâ, yanıt olarak Bâyezîd'in kâmil velîlerden olmakla beraber ulaştığı tevhid makamının yüceliği şahsına gösterilince bunu yukarıdaki ifadelerle söylemeye çalıştığını, Resûl-i Ekrem'in ise her gün yetmiş makam aştığını, ulaştığı makamın ulvîliği yanında bir önceki makamın küçüklüğünü farkedince daha önce o kadarla yetindiğinden ve bu sebeple istiğfar ettiğini ifade etmiş, bu cevap çok hoşuna giden Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ ile kucaklaşmıştır.²⁶⁶

Eflâkî'nin belirttiğine göre ise Şems-i Tebrîzî Konya'ya gelince Şekerciler Hanı'na gitmiş orada kalmış, Mevlânâ, ilim dersleri verdiği dört okuldan biri olan Pamukçular Medresesi'nden öğrencileriyle beraber ayrılıp katır üstünde giderken Şems bir anda karşısına çıkmış ve katırın gemini tutarak, "Ey dünya ve mâna nakitlerinin sarrafı, Muhammed hazretleri mi büyüktü yoksa Bâyezîd Bistâmî mi?" diye sual etmiş, Mevlânâ, "Muhammed Mustafa bütün peygamberlerin ve velîlerin başıdır" diye yanıt verince Şems, "Peki ama o, 'Seni tesbih ederim Allah'ım, biz seni lâyıkiyle bilemedik' buyurduğu halde Bâyezîd, 'Benim şanım ne yücedir. Ben sultanların sultanıyım' diyor" diyerek cevap vermiş, bunun üzerine Mevlânâ, "Bâyezîd'in susuzluğu biraz olduğu için bir yudum su ile yetindi; idrak bardağı hemen doldu. Halbuki Hz. Muhammed'in susuzluğu giderek artıyordu. Onun göğsü Allah tarafından açılmıştı.²⁶⁷ Sürekli susuzluğunu söyleyip, her gün Allah'a çok daha yakın olmak istiyordu" diye yanıt vermiş, Şems bu yanıtı duyunca kendinden geçmiş, bir süre sonra beraber yürüyerek medreseye gitmişlerdir.²⁶⁸

Hadiseyi Eflâkî'nin kaydettiğinin benzeri şeklinde anlatan Abdurrahman Câmî başka şöyle bir rivayette aktarır: Mevlânâ havuz başında kitaplarını açmış

²⁶⁶ Topaloğlu, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", c. 29, s. 443.

²⁶⁷ İnşirâh, 94/1.

²⁶⁸ Topaloğlu, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", c. 29, s. 443.

çalışırken Şems gelip, “Bunlar nedir?” diye sual etmiş, Mevlânâ, “Bunlar kıl ü kâldir” diye yanıt verince, “Senin bunlarla ne işin var?” diyerek kitapları havuza atmış, arkasından Mevlânâ’nın tepkisi üzerine onları yeniden toplamış, suyun kitaplara ziyan vermediğini gören Mevlânâ, “Bu nasıl sırdır?” diye sual edince Şems, “Bu zevktir, haldir, senin ise bundan haberin yoktur” diyerek ifade etmiştir.²⁶⁹ Devletşah’ın Tezkire’sinde Şems’in suali, “Mücâhede, riyâzet, ilim tahsili ve tekrarlanmasından maksat nedir?” biçimindedir.²⁷⁰ Mevlânâ buna, “Sünnet ve şeriat adaplarını bilmektir” yanıtını verince Şems, “Bunların tümü zâhire mütealliktir” demiş, Mevlânâ’nın, “Bunun üstünde daha ne vardır?” şeklindeki sualine de, “İlim odur ki insanı mâlûma ulaştırır” şeklinde ifade ederek Senâî’nin, “Cehâlet seni senden almayan bir ilimden daha kıymetlidir” manasına gelen beytini okumuştur. Mevlânâ bundan fazlaca etkilenmiş ve bu olayın arkasından kitap mütalaa edip ve ders yapmaktan vazgeçip devamlı Şems ile birlikte olmuştur.²⁷¹

Eflâkî ile aynı dönem yaşayan Abdülkâdir el-Kureşî karşılaşmanın Mevlânâ’nın hanesinde gerçekleştiğini ifade eder. Mevlânâ talebeleriyle birlikte bir sorunu müzakere ederken Şems eve gelir ve yanlarına oturur. Bir süre sonra kitapları göstererek Mevlânâ’ya, “Bunlar nedir?” diye sual eder. O da, “Sen bunları bilmezsin” diye yanıt verir. Arkasından kitapların arasında bir alev belirir. Mevlânâ telâşlanarak, “Bu ne haldir?” diye sorunca Şems, “Sen de bunu bilmezsin” diyerek çıkıp gider. Diğer taraftan yukarıdaki kaynaklardan tümüyle farklı olarak İbn Battûta’nın rivayet ettiği, tasavvufî incelik taşımayan olayın gerçek olmadığı da söylenebilir.²⁷²

Şems ile bir araya geldikten sonra²⁷³ Mevlânâ’nın her şeyi sanki o oldu ve artık yaşamına tamamiyle o yön veriyordu. İki Allah âşığı halvete giriyorlar ve Hakk’ı tanımada ve anlamada birbirlerine yol gösteriyorlardı. Mevlânâ bu nedenle

²⁶⁹ Câmî, *Nefahatü’l üns*, s. 465-467.

²⁷⁰ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 196-197.

²⁷¹ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 249.

²⁷² Topaloğlu, “Mevlânâ Celâleddîn Rûmî”, c. 29, s. 443.

²⁷³ Eflâkî’nin ifâdesine göre Şems ile Mevlâna daha önce Şam’da karşılaşmışlardı. Bir gün Şam’da halk arasında gezerken, kalabalık içerisinde birisi Mevlâna’nın elini yakalayarak: “Ey mânâ âleminin sarrafı Mevlâna! Beni bul, ben, anla” diye hitap eder. Neye uğradığını şaşırarak Mevlâna kendine gelinceye kadar hitap eden kişi kalabalığa karışarak kaybolmuştur ki, bu şahıs Şems’den başkası değildir. (Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 39.)

medreseye, dergâha çıkmaz olmuştu. Aslında Şems de Mevlânâ ile öğrencilerinin ve müridlerinin bir araya gelmemesi için elinden geleni yapıyordu. Bu iki ilâhi dostun muhabbetlerindeki mukaddes sırrı anlamaktan âciz olanlar, ileri geri konuşmaya başladılar. Toplum arasında Şems'e karşı kıskançlık, buğz, kin ve nefret başladı. Belli bir vakit sonra dedikodular ve eleştiriler âlenen yapılmaya başladı. Şems için büyüdüğünü herkesi kendisine düşman olduğunu farkedince bir gün bir anda kayboldu. (643/1246) Şems'in ayrıldığında derin bir hüzne düşen Mevlânâ, dîvânlara benzer gazeller dile getirerek, yüreğindeki acısını ifade ediyordu. On altı aylık birliktelikten sonra Şems'in gitmesi ile Mevlânâ'nın eski haline döneceğini zannedenler aldanmışlardı.²⁷⁴ Eflâkî, Mevlânâ'nın bu veda esnasında yas tutanların giydiği, "hindibârî" denen kumaştan bir ferecî (önü açık hırka) diktirdiğini, başına bal gibi rengi olan yünden bir külâh takıp üzerine şekerâvîze benzeyen sarık sardığını ve önceden beri dört bölük olan rebabı altı hâneli yaptırarak semâ meclislerini başlattığını ifade eder.²⁷⁵

On beş ayın sonunda Şems'in Şâm'da olduğu haberini alınca, manzum şeklinde yazdığı hoş bir mektubu oğlu Sultan Veled'in önderliğindeki kabile ile Şâm'a ilettiler.²⁷⁶

Şems'in muhabbet hisleri dolup taşınca Konya'ya dönüşü (Muharrem 645/Mayıs 1247)²⁷⁷ Mevlânâ'yı çok sevindirdi. Mevlânâ sanki bayram etti, kırgın olduğu kimseleri affedip, eski hâline geri döndü ama bu durum pek fazla sürmedi. Mevlânâ ile Şems bu kez Mevlânâ'nın okulundaki hücrelerinde altı ay mârifetullah üzerine sohbet bulundular. Hücreye Sultan Veled ile Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb'dan başka kimse giremiyordu.²⁷⁸ Bu beraberliğin sonunda Şems hakkında yeniden dedikodular çıkmaya başladı ve birincisinden çok daha aşırı olan bu ikinci fitneye Mevlânâ'nın ikinci oğlu Alâeddin Çelebi de katılmıştı.

Müridler ve halk yine dedikodu çıkarınca Şems, Sultan Veled'e ilim ve irfanda benzersiz Mevlânâ'dan kendisini ayırmayı arzuladıkları, bu kez ortadan kaybolduktan sonra hiç kimsenin bulamayacağını söyledi ve bir gün bir anda

²⁷⁴ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 15.

²⁷⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 88-89.

²⁷⁶ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 15.

²⁷⁷ Güreler, *Hız. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 19.

²⁷⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 691.

kayboldu.²⁷⁹ Eflâkî, Şems'in kaybolmasından önce şahsına suikast girişiminde bulunulduğunu ifade eder. Şems, Mevlânâ ile muhabbet ederken yedi kişilik bir grup hücrenin önüne ilişmiş, aralarından biri Şems'in dışarı çıkmasını istemiş, Şems de Mevlânâ'ya, "Beni öldürmek için çağırıyorlar" diyerek çıkmış ve bir anda Şems bıçaklanmış, Şems şiddetli bir şekilde bağırmış sonrasında ortadan kaybolmuş, ardında birkaç damla kandan başka hiçbir şey görülmemiştir.²⁸⁰ Eflâkî suikastçıları arasında Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin'in de bulunduğunu, bu nedenle diğerleri gibi onun da bir belâyaya maruz kalıp öldüğünü ve Mevlânâ'nın oğlunun cenazesinde bulunmadığını ifade eder.²⁸¹ Şems'in bu kayboluşu Mevlânâ 'yı şaşkına çevirmiş, gece gündüz şiirler söyleyip sema etmesine neden olmuştur. Kırk bin beyitten oluşan *Divân-ı Kebîr*'deki manzumelerin birçoğunu Mevlânâ'nın bu ruh hali içindeyken söylediğini çok rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sultan Veled, babasının hâlini gönül dostunu yitirdikten sonra şöyle ifade eder: "Şeyh onun ayrılığından sonra sanki deli oldu. Fetvâ veren pir, aşkla şâir kesildi. Zâhiddi, meyhâneci oldu. Fakat üzümden yapma şarabı içip, satan meyhâneci değil; nûrânî can, nur şarabı dışında başka bir şey içmez ki..."²⁸²

Mevlânâ, iki sefer Şam'a gidip orada Şems'i aradıysa da bulmak imkansız olunca Konya'ya geri döndü. 647/1250 senesindeki bu dönüşten sonra zamanla kendine gelmeye başladı.²⁸³ Artık o "güneş" kendi varlığında dünyaya gelmiş, onu kendinde bulmuş idi. Dirâyetli ve nüfuzlu bir babanın, değerli bir şeyhin ve önemli bilginlerin âlim, fakih ve mutasavvıf olarak geliştirdiği Celâleddin Muhammed, yaşamının olgunluk devrine doğru, tarihte benzerlerine az rastlanır şekilde bu sefer bir aşk erinin ateşlediği "Mevlânâ" olarak toplumun huzurunda idi. Mevlânâ, doğruluğu, gerçekçi oluşu, dünyaya bağlı olmayışı, mücâdelecî tavrı, hazır cevaplılığı, herkes ile diyaloga açık oluşu, kendine has ve tüm insanlarda hayranlık uyandıran düşünce ve yorumları, geniş ufkuyla şahsını, devlet adamlarına, sanatkârlara, esnafa, gayrı müslimlere kadar birçok kişiye kabul ettirmiş, onların sevgi ve saygısını elde etmişti. Fetva hizmetine karşı Selçuklu devlet adamları

²⁷⁹ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 62-64.

²⁸⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, 684.

²⁸¹ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 133.

²⁸² Can, Şefik, *Mevlâna, Hayâtı, Şahsiyeti, Eserleri*, Ötüken Neş., İstanbul, 1995, s. 55.

²⁸³ Şafak, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 16.

tarafından kendisine verilen az bir maaşla geçinen Mevlânâ, 647/1250 tarihinden beri daha çok etrafındaki sûfî ve âriflere yol göstermekle ve halkı irşad etmekle ilgilendi.²⁸⁴

Mevlânâ 'nın Şems'in meydana getirdiği boşluğu doldurmak için bulduğu diğer bir şahıs Konyalı Selâhaddîn-i Zerkûbî (Kuyumcu Selâhaddîn) dir.²⁸⁵ Ümmî olduğu düşünülen Şeyh Selâhaddîn, genç iken Seyyid Burhâneddin'in terbiyesinde bulunmuş, onun derslerinde pişmiş, feyzi ile olgunlaşmış, kâmil bir kişidir. Aynı olarak Şems'in sohbetlerinde de bulunmuş ondan da feyz almıştır.²⁸⁶ Mevlânâ ile Şems'in bir araya gelişlerinde, altı ay Şeyh Selâhaddîn'in hücrelerinde sohbet etmişlerdir.²⁸⁷ Mevlânâ bu kez Selâhaddîn-i Zerkûb ile sohbet ediyordu. Selâhaddîn'in bilgisiz olduğunu ve şeyhlik için yeterli olmadığını söyleyen bazı müridler daha da ileriye gidip onu gizlice katlederek bir yere gömmeyi düşünseler de suikaste engel olundu. Mevlânâ, Selâhaddîn-i Zerkûb'un kızı Fatma Hatun'u oğlu Sultan Veled'le evlendirerek aralarında akrabalık meydana geldi.²⁸⁸ Selâhaddîn-i Zerkûb, on yıllık samimi bir dostluktan sonra Muharrem 657/Aralık 1258 yılında rahatsızlanarak vefat etti.²⁸⁹

Mevlânâ, hilâfet mevkîine müridlerinden İbn Ahî Türk diye de bilinen Urmiyeli Hüsâmeddin Çelebi'yi getirdi. Hüsâmeddin Çelebi on yıl Mevlânâ 'nın sohbetlerine katıldı. Mevlânâ , sonrasında "kendisine içindeki nur hazînelerini ortaya çıkaran" Hüsâmeddin Çelebi'yi arkadaş, hemdem, yar ve halîfe olarak seçti.²⁹⁰ Mevlânâ, sadece Hüsâmeddin'in olduğu mecliste rahat olur, huzur bulur, çoşup mânâlar söyler, hakiki ilimden bahisler açardı. Bu sebeple, Mevlânâ 'ya göre, hakikatler memesinden mânâlar sütünü emip içebilen Hüsâmeddin Çelebi'dir.²⁹¹ Hatta "Sultan Veled babası Mevlânâ'nın, Şems-i Tebrîzî'yi güneş, Selâhaddîn-i

²⁸⁴ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 17.

²⁸⁵ Yağıbasan'ın oğlu Konyalı Zerkûb (kuyumcu) diye tanınan Şeyh Selâhaddîn Feridun, Konya civarındaki bir gölün kenarında balıkçılıkla geçinen bir ailedendir. (Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 51.)

²⁸⁶ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 171.

²⁸⁷ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 180.

²⁸⁸ Topaloğlu, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", s. 444.

²⁸⁹ Gürer, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 20.

²⁹⁰ Gürer, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 20.

²⁹¹ Hidâyetöğlu, A. Selâhaddîn, *Hz. Mevlâna Muhammed Celâleddîn-i Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2013, s. 36.

Zerkûb'u ay, Hüsâmeddin Çelebi'yi de yıldız gibi olduğunu ve onu melekler ile bir mertebede gördüğünü kaydeder".²⁹²

Mevlânâ, 5 Cemâzilâhir 672/17 Aralık 1273 yılında pazar günü bir anda rahatsızlanarak grub vakti asıl sevgilisine kavuştu.²⁹³ Mevlevîler bu geceyi "Şeb-i Arûs" yani "Düğün Gecesi" olarak isimlendirdi. Mevlânâ'nın vasiyetine göre cenaze namazını Şeyh Sadreddin Konevî kıldırmak için niyetlendiğinde dayanamayıp bayıldı. Bunun üzerine Kadı Sirâceddin kıldırdı.²⁹⁴

Cenazesi, halktan tüm insanların, hatta gayri Müslimlerin katılımıyla babasının ve Selahaddîn-i Zerkûbî'nin de kabrinin bulunduğu yere defnedildi. Mevlânâ 'ya Yeşil Kubbe ismi verilen türbe, Sultan Veled ile Alâmeddin Kayser'in çabası ve Emir Pervane'nin eşi (Sultan II. Gıyâseddin Keyhûsrev'in evladı) Gürcü Hatun'un yardımı ile Çelebi Hüsameddin vaktinde imar edildi.²⁹⁵ Türbenin mîmârı, Tebrizli Bedreddin'dir.²⁹⁶ Mevlânâ 'nın kabri üstüne, Selimoğlu Abdülvâhid isimli bir sanatkâr da Selçuklu oymacılığının şaheseri olarak kabul gören, büyük bir ceviz sanduka yapmıştır. Bu sanduka günümüzde, Sultân'ül Ulemâ Bahâeddin Veled'in mezarı üstündedir.²⁹⁷

İki oğlunun annesi Gevher Hâtun vefat ettikten sonra Kira Hâtun adında dul bir kadınla izdivaç eden Mevlânâ 'nın, bu eşinden de Muzaffereddin Emir Âlim Çelebi adında bir erkek evladı ve Melike Hâtun adında da bir kız evladı olduğu kayıtlarda geçmektedir.²⁹⁸ Emir Âlim, devlet hizmet ederek hayatını sürdürmüş, Melike Hâtun ise Şahâbeddin adlı bir tâcirle izdivaç etmiştir.²⁹⁹

Bilindiği üzere, eski âlimler doğdukları şehirlere nispet edilerek, Konevî, Sivasî, Bursevî gibi isimlerle anılmışlardır. Yalnız Mevlânâ Belhî diye anılmamış, çünkü bir şehre nispetle yâd edilmek, onun namına ve şanına yeterli ve uygun görülmediği için "Rûmî" bütün Rûm diyarının (Anadolu'nun) âlimi, bilge kişisi,

²⁹² Topaloğlu, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", s. 444.

²⁹³ Gürer, *H. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 21.

²⁹⁴ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 156.

²⁹⁵ Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 6-9.

²⁹⁶ Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 320.

²⁹⁷ Mevlânâ, Celâleddin, *Mecalis-i Seb'a*, (terc.: F. Nafiz Uzlu), Bozkurt Bas., İstanbul, 1937, s. 105.

²⁹⁸ Gürer, *H. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 21.

²⁹⁹ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19.

alpereni diye tanınmış hâlâ o adla ma'ruftur. O'nun sayesinde, zaten Selçuklu devletinin başkenti olan Konya bir başka yönüyle de temayüz etmiş, ilim, aşk ve muhabbet yuvası haline gelmiştir. Mevlânâ'nın Konya'da; devlet adamları, âlimler, mutasavvıflar, sanatkârlar ve toplumun başkaca seçkin kişileri olmak üzere toplumun hemen hemen her kesiminden insanlarla münasebette bulunmuştur. Bu minvelde bu kişilerden bazılarının ismini zikretmek konumuza faydalı olması açısından önemlidir.

Anadolu Selçukları devlet adamlarından; "I. Alâeddin Keykubad (1219-1237), II. Gıyâseddin Keyhusrev (1237-1246), II. İzzeddin Keykâvus (1246-1257), II. Alâeddin Keykubad (1248-1257), IV. Kılıç Arslan (1248-1265), III. Gıyâseddin Keyhusrev (1265-1282)'in saltanatlarını görebilmiştir. Bunlardan özellikle I. Alâeddin Keykubad, II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan'ı onunla iletişimleri bakımından özellikle belirtmemiz gerekir. Şemseddin Isfahânî, Celâleddin Karatây, Muîneddin Revâne, Bedreddin Gühertaş, Taceddîn Mu'tez, Melikü's sevâhil Bahâeddin, Emîneddin Mikâil, Sahib Ata Fahreddin Ali, Cacaoğlu Nûreddin, Hatiroğulları, Meceddin Atabek, Alâmeddin Kayser, Ekmeleddin Tabib, Celâleddin Müstevfi, Kadı İzzeddin, Emir Mühezzebeddin Ali, Bahâeddin Bahrî ise diğer devlet adamlarıdır."³⁰⁰

Âlim ve mutasavvıflardan; "Seyyid Burhâneddin, Şems-i Tebrîzî, Selâhaddin-i Zerkûbî, Sadreddin Konevî, Evhadüddin Kirmânî, Ahmet Fakîh, Sirâceddin el-Urmevi, Fahreddin Irâkî, Saîdüddin Fergânî, Necmeddin Dâye, Şemseddin Malatî, Şeyh Nasîreddin, Ekmeleddin Nahcuvânî, Bedreddin Tebrizî, Cemâleddin Kamerî, Zeyneddin Râzî, Selâhaddin Malatî, Fahreddin Sivasî, Alâeddin Siryanus, Taceddin Mutasaddır, Sadreddin Merendî, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Şemseddin Merendi, Safiyyiddin Hindî, Kemâleddin Kâbî, Şerefeddin Mavsilî, Hacı Bektaş Veli, Hacı Mübârek Hayderî"³⁰¹ Mevlânâ için önemli şahsiyetlerdir.

Edip ve şairlerden; "Anadolu Selçukluları Tarihi üzerine büyük ve kayıp bir Selçuknâme yazan şair Kânî-i Tûsî, yaşadığı dönemde sarayın en önemli kâtiplerinden bir olan Bedreddin Yahyâ, *Menâkıbü'l Ârifin*'de isimleri birçok defa

³⁰⁰ Şafak, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 18.

³⁰¹ Şafak, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19.

geçen Fahreddîn Dîvdest, Hüsâmeddîn Sivasî (İbn Ayinedâr) ve Salâhaddîn Maleti zikredilebilir."³⁰²

Bir müddet de olsa Konya’da bulunmuş olan Muhyiddin İbnü’l Arabî, Kutbeddîn Şîrâzî ve Necmeddîn Dâye’yi de söylemek gerekir. Ayrıca usta mutasavvıf şair Sadî Şîrâzî ve Evhadiyye Tarîkatının kurucusu Evhadüddîn Kirmânî’nin de Konya’da buldukları rivayetler arasındadır. Hatta “Mevlânâ Hudâvendigâr bize nazar kılalı, Anun görklü nazarı gönlümüzün aynasıdır” diye söyleyen Yunus Emre’nin de Mevlânâ ile görüşmüş olabileceği ihtimal dairesindedir.³⁰³

Mevlânâ ’nın *Mesnevî*’den başka, biri manzum, üç tanesi nesir olmak üzere beş adet eser bırakmıştır. Şunlardır:

1-*Dîvân-ı Kebîr (Külliyât-ı Şems)*,

2-*Fîhi Mâ Fîh*

3-*Mecâlis-i Seb’a*

4-*Mektûbat*³⁰⁴

3.2. Hz. Mevlânâ ’nın Tasavvuf ve Kültür Hayatımızdaki Yeri

3.2.1. Hz. Mevlânâ ’nın Dış Görünüşü

Mevlânâ, sararmış benizli ve zayıf olmasına rağmen bu bünyede öylesine nur ve heybet taşır, gözleri de o kadar çok keskin ve çekiciydi ki, hiç kimse dikkatlice bakamaz idi.³⁰⁵

Mevlânâ’nın başında, bilginlere has bir şekilde sarılmış sarığı vardı ve bu sarıkta taylasan yani sarıktan sarkmış bir uç bırakırdı. Üstüne de bilginlerin

³⁰² Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19.

³⁰³ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19.

³⁰⁴ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 20.

³⁰⁵ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 190.

giydiklerine benzer, büyük ve kolları geniş bir hırka giyerdi.³⁰⁶ Şems'in kaybolup kırk gün geçmesinden sonra, hayatının sonuna kadar, beyaz sarık değil de yerine duman renginde bir sarık sarıp, Yemen ve Hint kumaşından diktirdiği göğsü açık, kolları uzun bir cübbe giymeye başladı.³⁰⁷

3.2.2. Hz. Mevlânâ'nın Tasavvufu

Engin fikirleri kadar Anadolu'nun birliğinin sağlanması ve yurt edinilmesinde, Türk edebiyatının tesisinde önemli rolü olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin vefatından sonra onun yerine Hüsâmeddin Çelebi geçmiştir. Hüsâmeddin Çelebi'nin vefatının ardından onun makamına Mevlânâ'nın sâdik evladı Sultan Veled geçmiştir. Mevlevîliği sistematik bir tarikat haline getiren Sultan Veled 711/1312 senesinde ölünce bu vazifeyi, oğlu Ulu Arif Çelebi üstlenmiştir. Sultan Veled'den itibaren Mevlevîlik daima Mevlânâ'nın soyundan gelen ve "Çelebi" diye anılan kişilerce temsil edilmiştir.³⁰⁸

Sevgi ve muhabbet üzerine kurulan bu ekolde herkese yer vardır. Dil, din, ırk, renk, soy, sop, cinsiyet ve cibilliyet ayrımı yoktur. Herkes gelsin ki, onun aşk potasında erisin ve yepyeni bir kalıba girebilsin, yeniden doğabilsin ve insan olduğunun farkına varabilsin. Hz. Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan, farklı kılan yetmiş iki millete sevdiren, her görüşten insanı huzuruna koşturan onun, Allah Rasûlü'nden kaynağını aldığı insan sevgisidir. Kim ve ne olursa olsun yaratılmışlara karşı beslediği aşk ve hoşgörüsü, insan duygularını her şeyin üstünde tutması, engin müsâmahası ve hudutsuz toleransıdır. Hz. Mevlânâ'nın tasavvufu, asla bilgi öğretisi yada hayalî bir düşünce tarzı değil aksine onun tasavvufu, irfan, tahakkuk, aşk ve cezbe âleminde olgunlaşmadır.³⁰⁹

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî büyük bir mutasavvıf ve ehli âşktır. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'de dünyada yaşamış olan herkesi içine çeken davetkâr bir hoşgörü vardır. Mevlânâ herkese insanlık yönleriyle şefkatli olurdu, kimseyi hor görmez,

³⁰⁶ Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 9.

³⁰⁷ Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 93.

³⁰⁸ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19-20.

³⁰⁹ Yeniterzi, Emine, *Mevlâna'nın Tefekkür Dünyası ve İnsan*, Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Bel. Yay., İstanbul, 2002, s. 71-80.

eziyet etmez, aralarında adaletli idi. Hoş olmayan durumlar da Mevlânâ'nın hoşgörüsü “mânen hasta olan kişilere iyi davranma ve onların kurtuluşları için sabırla çalışma” şeklinde anlaşılmalıdır. Tabiki de Mevlânâ , Allah'a isyan etme, imanın esaslarını kabul etmeme, günahlara girme, kul hakkı yeme benzeri durumları kabul etmezdi. Zaten Mevlânâ bu sözünü ettiğimiz kötü fiillerin terk edilmesi için çabalamış bu kötü fiillerin terk edilmesinin yollarını eserlerinde yazmıştır. Dolayısıyla Mevlânâ'nın hoşgörüsünü “İslam'dan başka bir dini, günahları, kul haklarını, adaletsizlikleri hoş görme, kabul edilebilir bulma” olarak algılamak Mevlânâ'nın yaşantısını ve sözlerini inkâr etmektir.³¹⁰

Mevlânâ'da kişinin insanı kâmil olması önemli bir mevzudur. Mevlânâ, *Mesnevi Şerif*'inde bir kişide bulunması gereken özellikleri anlatır. Bu hasletleri bürünmeyi tavsiye ederek insanın nasıl kâmil bir hale gelebileceğinin yoluna ışık tutan Mevlânâ, insanı diğer varlıklardan farklı kılan en önemli özelliğine dikkat çeker. Mevlânâ'nın “altın taç” olarak gördüğü, insanın günlük hayattaki işlerini yoluna koyan akıl, nereye gidilirse gidilsin bir anahtar, salt hakikati tecrübe etmede ise kilite benzer ama akıl metafizik alanda yetersiz kalır. Zirâ Mevlânâ'ya göre insan, ancak akıl ile metafizik bilginin kapısını açar.

Bununla birlikte Hz. Mevlânâ'nın tasavvufi düşüncesi şu üç temel üzerine şekillenmiştir:

- 1- Sünnî esaslara dayalı Kübreviyye tarîkati,
- 2- İbn Arabî'nin metafizik ve mistik sistem şeklinde tasavvuf dünyâsına takdim ettiği vahdet-i vücûd anlayışı,
- 3- Temelini Horasan melâmîliğinden alan coşkun bir ilâhî aşk ile cezbeye dayalı meşrep. Onu diğer sûfilardan ön plana çıkaran özelliği ise tasavvufun, İslâm'ın insan sevgisini esas alan, insan sevgisine dayanan yorumudur.³¹¹

Mevlânâ'nın Allah'a duyduğu aşkı en güzel kendi ölümünü yorumlarken görülmektedir. Mevlânâ ölmeden ölüm gününü “Şeb-i Arûs” yani “Düğün Günü”

³¹⁰ Yeniterzi, *Mevlâna'nın Tefekkür Dünyası ve İnsan*, s. 71-80.

³¹¹ Güreer, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 23.

diye isimlendirir. Mevlânâ ölüm gününü, Allah katında yeniden doğuş ve Sevgili'ye (Allah'a) olan özlemin bittiği gün olarak nitelendirir. Mevlânâ, her zaman yaşamın gerçeklerini görür, hayatın bütün gerçeklerinden uzak kalmaz. Miskinliği, hayattan el etek çekmeyi reddeden dünyayı tanımlar şu sözleriyle bizlere onun tasavvufunu anlatır:

“Dünya nedir? Allah'dan gafil olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret yapmak ve kadın; dünya değildir.

Din yolunda sarf etmek üzere kazandığın mala, Peygamber, “Ne güzel mal” demiştir.

Suyun gemi içinde olması geminin helâkidir. Gemi altındaki su ise gemiye; geminin yürümesine yardımcıdır.

Mal, mülk sevgisinin gönülden sürüp çıkardığındandır ki Süleyman Peygamber, ancak yoksul adını takındı.

Ağzı kapalı testi, içi hava ile dolu olduğundan derin ve uçsuz, bucaksız su.

İşte yoksulluk havası oldukça insan, dünya denizine batmaz, o denizin üstünde durur.

Bütün bu dünya, onun mülkü olsa bu mülk, gözünde hiçbir şey değildir.”³¹²

Mevlânâ'nın tasavvufunda amaç, kulluk ve yokluktur. Hayatın anlamı aşktır. Aşk ise, kimseye gereksinimi olmayan Allah'ın vasıflarındandır.

Mevlânâ'nın tasavvufunda temel, gönül sahibine varmak ve cevher olmaktır. Nitekim şöyle buyurur:

“ Allah ile bulmak, Allah ile beraber olmak isteyen kişi, Allah'ın dostları olan velîlerin huzurunda otursun.

³¹² Can, Şefik, *Konulara Göre Açıklamalı Mesnevî Tercemesi*, Ötüken Neş., İstanbul, 2005, c. I ve c. II, s. 82-83.

Ey sâlik! Eğer velîlerin huzûrundan ayrılırsan helâk olursun. Çünkü sen bir cüz'sün, küll değilsin.

Şeytan her kimi kerem ve kerâmet sahibi olanlardan ayırırsa, onu kimsiz kimsesiz bırakır da başını yere yer.

*Bunu duy, bunu işit ve iyice anla ki, bir an bile olsa, toplumdaki ayrılmak, ancak şeytanın hilesidir.*³¹³

Mevlânâ'nın eserleri içinde en mühimi şüphesiz *Mesnevî*'dir. Yazıldığı günden bu yana tüm insanlığı ilgilendiren, hattâ yedi yüz yılı aşkın zaman geçmiş olmasına rağmen, tüm dünyada pekçok büyük filozoflar, ahlâkçılar, şâirler gelmiş olmasına karşın Mevlânâ'nın fikirlerinin, eserlerinin tesiri hâlen tazeliğini korumuş bulunması, bu önemli şahsiyet için daha fazla söz söylemeyi gereksiz kılar. Nitekim yabancı devlet adamları Mevlânâ türbesini ziyaret ederken gereken hürmet ve tâzimi fazlaca göstermektedir. 28.11.2007 tarihinde İngiltere Veliahd Prens Charles ve eşinin Mevlânâ Türbesine girerken ayaklarına galoş giydikleri, Prenses Camilla'nın ise başını örtüğü görüldü.³¹⁴

Yine İspanya Kraliçesi Sophia, geceyi Mevlânâ Müzesi'nin hemen yanında olan Rumi Otel'de geçirir ve otelin ikinci katındaki suit odada bulunan Kraliçe Sophia'nın, bu oteli Mevlânâ Müzesi'ne yakın, gösterişten uzak olması ve özgün havası sebebiyle kendisinin tercih ettiğini söylemiştir.³¹⁵

Görüldüğü üzere Mevlânâ'nın engin hoşgörüsü ve tasavvuf tutumu asırlar geçmiş olsa bile hâlâ etkisini sürdürmekte ve şehre gelen misafirleri sarmaktadır.

3.2.3. Hz. Mevlânâ'nın Kültür Hayatımızdaki Yeri

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin hem kültür ve edebiyat, hem de dinî ve sosyal hayat açısından en çok etki ve nüfuzunu hisseden, Anadolu Türkleri olmuştur. Daha VII/XIII. yüzyılın sonlarından başlayarak bilhassa oğlu Sultan Veled (1226-1312)'in

³¹³Can, *Konulara Göre Açıklamalı Mesnevî Tercemesi*, c. I ve c. II, s. 425.

³¹⁴<https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/11/26/prens.charles.ve.esi.konyada/407289.0/index.html>, 26.07.2018 tarihinde erişilmiştir.

³¹⁵<http://www.mynet.com/haber/guncel/kralice-sophia-mevlana-muzesini-gezdi-323628-1>, 26.07.2018 tarihinde erişilmiştir.

çabasıyla kuruluşu tamamlanan Mevlevî tarîkatının yayılması ile beraber Mevlânâ'nın da Türk edebiyatında tesiri kuvvetle hissedilmeye başlanmıştır. Bir ölçüde söylenebilir ki Mevlânâ'yı tanımadan Anadolu Türk Edebiyatının gelişmesini ve yayılmasını hakkında anlamak ve yorumlamak zordur.

Mevlânâ bin senelik Türk kültür tarihinin en önemli yüzlerinden biridir. O sadece usta bir şair, bir tarîkat kurucusu, derin bir sûfî, büyük bir âlim değil; bunlarla birlikte ve hepsinden önce Anadolu'da kurulmaya başlayan yeni kültür öğeleri arasında büyük bir kaynaşma ve birleşme gerçekleştiren derin bir ruh ve hamle adamıdır.³¹⁶

Bu tarîkat; âşık, âlim, ârif, fâzıl, kâmil ve hakîm mürşitler aracılığıyla yüzyıllar boyunca insanlığı iyiliğe, güzelliğe, dürüstlüğe, sevgiye, hoşgörüyeye ve güzel ahlâka çağırmış; bunun mekânlarını ve icrâ metotlarını mükemmel bir şekilde ortaya koymuştur. Bu mekânlar, gerçekleştirilen tasavvuf terbiyesine paralel bir şekilde verilen nazarî ve amelî eğitimle devrinin en büyük şâir ve hattatları, Türk mûsikîsinin en kuvvetli bestekâr ve icrâcıları yanında pek fazla müzehhib, mücellid, nakkaş ve ressamı eğitebilen feyiz menbâi olmuşlardır.³¹⁷

3.3. Mevlevîlik ve Mevlevîliğin Dönemleri

Daha önce belirttiğimiz gibi, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin vefatından sonra onun yerine Hüsâmeddin Çelebi geçmiştir. Hüsâmeddin Çelebi'nin ölümünden sonra onun makamına Mevlânâ'nın sâdik evladı Sultan Veled geçmiştir. Mevlevîliği sistematik bir tarîkat olmasını sağlayan Sultan Veled de 711/1312 senesinde vefat edince bu vazifeyi, oğlu Ulu Arif Çelebi üstlenmiştir. Sultan Veled'den itibaren Mevlevîlik daima Mevlânâ'nın soyundan gelen ve "Çelebi" diye anılan kişilerce temsil edilmiştir.³¹⁸ Mevlânâ'nın düşüncelerinden yola çıkarak, kendini yetiştiren ve bağlılık arz eden kişilere Mevlevî ismi verilmiş olup bir Mevlevî dervişinin yaşamında titizlikle uyması gereken ilkeler, Mevlevîlik şeklinde ortaya konulmuştur. Mevlevîlik, asırlar boyu insanlığı güzelliğe, iyiliğe, dürüstlüğe, hoşgörüyeye, sevgiye

³¹⁶ Ülgen, Hilmi Ziya, Selçukluların Çöküşü Zamanında Konya, *Mıhrab Dergisi*, İstanbul, 1923, s.

³¹⁷ Derman, Uğur, *Mevlevîlik ve Sanat*, Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Bel. Yay., İstanbul, 2002, s. 203-220.

³¹⁸ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19-20.

yani güzel ahlâka davet etmiş; bunu gerçekleştirecek mekân, düstûr ve icrâ yöntemlerini mükemmel bir şekilde ortaya koymuştur. Mevlevîlik, tarihî başlangıcından bu güne kadar genellikle dört ayrı dönem olarak değerlendirilir.³¹⁹

1. Dönem: Hz. Mevlânâ'nın ardından Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled vaktinde Mevlânâ'nın yolunda kurumsal hüviyeti belirtilmiş dönemdir. (672/1273-712/1312)

2. Dönem: Çeşitli gezginler ile Hz. Mevlânâ asıllı fikirlerin tanıtılıp yayıldığı dönemdir. (720/1320-914/1509)

3. Dönem: Farklı kültür ve tarikatların etkisi altına girmemesi için kendine has esas ve ilkelerin asli temelleri üzerine terar oturtulduğu ve Halep Mevlevîhânesi'nin kapatıldığı (1509-1945) vakte kadar geçen dönemdir.

4. Dönem: Türkiye'de Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasının arkasından 1946 senesinden itibaren bu güne gelinceye kadar süregelen Şeb-i Arûs törenleri olarak gerçekleştirilen "canlandırma dönemi"dir.

Mevlevîlik; ilhamını salt anlamda Kur'an-ı Kerim ve Hadis'ten alan, "Bende benimle ilgili bir şey bırakmadı" diyerek ifade ettiği, ilahi aşkın gerçek özgürlük olduğunu kavrayıp bu anlayışla merkezinde aşk bulunan, çevresine de dalgalar halinde aşkı yayan Hz. Mevlânâ'nın öğretileri olarak tasavvuf tarihinde kalıcı bir yer edinmiştir. Bu sebeple Hz. Mevlânâ her ne kadar VII/XIII. yüzyılda yaşamış olsada Mevlevîliğin teşekküllü Hz. Mevlânâ'dan sonra olup günümüze kadar etkinliğini sürdürmesinden dolayı Mevlevîliği dört ayrı dönem olarak değerlendirip temsilcilerine burada yer vermeyi uygun gördük.

3.3.1. I. DÖNEM:

3.3.1.1. ÇELEBİ HÜSÂMEDDİN (ö. 682/1284)

Mevlânâ , bir tarikat³²⁰ kurmamıştır. Bir tarikat kurucusu olmayı, bir tarikatın piri sayılmayı hiç düşünmemiştir. Mevlânâ'nın amacı bir tarikat olmaktan daha çok

³¹⁹ https://sebiarius.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=45 26.07.2018 tarihinde erişildi.

aşk yolu, cezbe yolu, bir kültür anlayışı ve dünyayı bırakma değil, irfana ulaştırıcı bir yaşam şekli olduğudur. Mevlânâ'nın yolunu, Mevlânâ'nın anlayışını canlı ve ayakta tutmak sıhhatinde Mevlânâ'nın etrafında toplananların, ölümüyle dağılmalarını engelleyebilmesi, onun gibi bir anlayışa sahip birinin tutuşturulan bu aşk ocağının ebediyen tütmesini sağlamak gayesiyle bir halifeye³²¹ ihtiyaç vardı. İşte bu sebepten ötürü Çelebi Hüsâmeddin görevi üstlenmiş, Mevlânâ dostlarının başına geçerek ilk postnişîn³²² olmuştur (ö. 682/1284).³²³

Çelebi Hüsâmeddin, daha toy yaşında doğru dürüst bir ahî genci iken, Mevlânâ'nın halkasına dahil olmuştur. Esas ismi Ahî Hüsâmeddin Hasan'dı. Babası Konya ahîlerinin şeyhi idi ve bir zaviyede oturuyordu. Ataları, Urmiye'den Konya'ya gelerek yerleşmiş fütüvvet³²⁴ ehliydi. Bu nedenle Çelebi Hüsâmeddin'e Ahî Türkoğlu da denmekteydi.³²⁵

Mevlânâ Türbesi'nin olduğu Has Bahçe, Konya Kalesi'nin içinde değil, Aksaray Kapısı yakınlarındaydı. Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykûbad aracılığıyla Has Bahçe, Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled ve hanesine hediye edilmişti. Konya'nın zamanla büyümesi, Has Bahçe'nin çevresine de konutlar, konaklar yapılmıştı. Çelebi Hüsâmeddin, bu Bahçe'yi duvarla çevirerek Mevlânâ Dergâhı'nın yerini kararlaştırmıştı. İlk başlarda Türbe'nin birleşimine birkaç oda yaptırıldı. Bu aralar Türbe'ye maddi yardımlar yapılıyor, vakıflar bağlanıyordu. Türbe'de

³²⁰Tasavvufta Hakk'a ulaşmak için benimsenen usul, tutulan yol. Tarîkatı "sâliki hakikate götüren yol" şeklinde tanımlayan sûfiler, dinin zâhirî ve şeklî kısmı olan şeriatın kurallarına uyulmadan tarikatla hakikate ulaşamayacağını vurgulamıştır. (Öngören, Reşat, "Tarîkat", *DİA*, TDV Yay., c. 40, İstanbul, 2011, s. 95.)

³²¹Tarikatlar döneminde şeyhin, kendi adına müridleri terbiye ve irşad etme yetkisi verdiği mensuplarına da halife denilmiştir. Mevlevîlik'te hilâfet şeyhlik ve dervişlik gibi bir makamdır. Bu makamda bulunan sâlike halife denir. (Uludağ, Süleyman, "Halife", *DİA*, TDV Yay., c.15, İstanbul, 2011, s. 300.)

³²²*Postnişîn* "makam sahibi, Mevlevîlikte bir rütbe" (Ahmet Vefik Paşa, *Lugat-ı Osmani*, 1876.)

³²³Sevgi, H. Ahmet, "Hüsâmeddin Çelebi", *DİA*, TDV Yay., c. 18, İstanbul, 1998, s. 512; Önder, Mehmet, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Bel. Yay., İstanbul, 2007, s. 131.

³²⁴Genel olarak fetâ ve fütüvvet kelimeleri sûfi ve tasavvuf anlamında kullanılmakla beraber tasavvufta bu terimlerden çok defa sûfide bulunan fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefsin söz geçirme gibi ahlâkî nitelikler kastedilir. Böylece gerçek yiğitlik, kahramanlık, cesaret ve mertliğin bu ve benzeri niteliklere sahip olmayı gerektirdiği anlatılmak istenir. Bu husus dikkate alındığında sûfilerin kendilerine has hümanizm düşüncelerini fütüvvet kavramı çerçevesinde geliştirdikleri görülür. Sûfiler, temel ahlâkî değerleri ve en önemli faziletleri fütüvvet kelimesine yükleyerek onu tasavvufun temel kavramlarından biri haline getirmişlerdir. (Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, TDV Yay.,c. 13, İstanbul, 2011, s. 260.)

³²⁵Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", c. 18, s. 512.

müezzinler, imamlar, mesnevîhanlar vazifelendirildi. Mesnevîhan³²⁶ Sirâceddin onların başındaydı. Tüm cuma namazlarının akabine Çelebi Hüsâmeddîn, Mevlânâ sevenlerini bir araya getirip, Mevlânâ'nın Türbesi'ni heyecan ile ziyaret ediyorlardı. Bu buluşmadan sonra Kur'an-ı Kerim ve Mesnevî okunup, dervişler semâ yapıyorlardı.³²⁷

Çelebî Hüsâmeddîn, tarîkat kurucusu değilken de Mevlânâ dostlarını bir arada tutma görevini on sene yerine getirebilmiştir. 25 Ekim 682/1284 yılında Çarşamba günü vefât etmiş, cenaze namazı Sultan Veled tarafından kıldırılarak, Mevlânâ'nın başucuna defnedilmiştir.³²⁸

3.3.1.2. SULTAN VELED (ö. 711/1312)

Mevlânâ'nın ilk oğlu olan Sultan Veled, Çelebi Hüsâmeddîn'in vefatından sonra, elli sekiz yaşında postnîşîn olmuştur.³²⁹

Babasının yârenlik meclislerinde yetişen Sultan Veled eğitimini kardeşi Alâeddin ile beraber Dîmaşk'ta sürdürdü. Öncelikli olarak büyük babasına, babasının da mürşidi olan Seyyid Burhâneddin Muhakkıkı Tirmizî'ye, onun ölümünün (639/1241) arkasından Şems-i Tebrîzî'ye bağlandı. Daha sonra babasının halifeleri Selâhaddîn-i Zerkûb ve Hüsâmeddin Çelebi'ye intisap etti. Mevlânâ vefat edince öncelikle Hüsâmeddin Çelebi ve Mevlevîler'in ileri gelenleri Sultan Veled'in Mevlânâ'nın yerine geçmesi teklifine karşın bu teklifi reddedip Hüsâmeddin Çelebi'ye bağlandı. Hüsâmeddin Çelebi'nin ölümünden (683/1284) sonra

³²⁶ Mesnevîhanlık ve Dârülmesnevî, Mesnevî'yi okuyan, nâdiren tegannî eden ve şerh mahiyetinde birtakım açıklamalarda bulunanlara "mesnevîhan" denilmiştir. Mevlânâ'nın halifesi Hüsâmeddin Çelebi'nin Mevlânâ'dan sonra Mesnevî'yi sâlikleri irşad edecek kitap olarak belirlemesi onu ilk mesnevîhan ve mesnevîhanlık müessesesinin bânisi yapmıştır. Hüsâmeddin Çelebi özel olarak Sirâceddin Mesnevîhan gibi bazı mesnevîhanlar da yetiştirmiştir. Sultan Veled'in oğlu Ulu Ârif Çelebi, zamanının çoğunu tarîkatı yaymak amacıyla seyahatlerde geçirdiği için Konya Âsitânesi'nde Mesnevî takrirleri için Sirâceddin Mesnevîhan'ı veya Menâkibü'l Ârifin'i Türkçe'ye çeviren Mahmud Dede'yi vekil tayin etmiştir. Daha sonraki dönemlerde Konya çelebileri, halife olmayan bazı kimselere Mesnevî okutmak üzere beyaz destar sarmaya izin verip mesnevîhanlık icâzetnâmeleri göndermişlerdir. Tarîkat geleneğinde mesnevîhanlık için icâzetnâme almak şart olsa da icâzet için Mesnevî'yi bir mesnevîhandan okumak zorunlu değildir. İbrâhim Şâhidî'nin Tuhfe'sini okuyup Mesnevî dilini anlayacak kadar Farsça'ya vâkıf olan kimse bir mesnevîhanın kendisine verdiği icâzetle mesnevîhanlık yapabilir. (Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 150-151.)

³²⁷ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 132.

³²⁸ Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", c. 18, s. 512.

³²⁹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 133.

Kerîmüddin b. Bektemur'a (Bektermüroğlu Şeyh Kerîmüddin) bağlanarak kendisinin de belirttiğine göre yedi yıl hizmetinde bulunmuş, Bektermüroğlu Şeyh Kerîmüddin (691/1292) yılında vefat edince, Sultan Veled babasının hemen yanına defnetmiştir.³³⁰

Sultan Veled babasının vefatından sonra, daha evvel Emir Bedreddin Gevhertaş'ın³³¹ Mevlânâ ve hanesi için yaptırmış olduğu okul ve evden ayrılmamıştı. Nitekim bu ev ve medrese zamanla yetersiz gelmeye başlayınca türbe ve çevresine mescit, semâhane gibi ek binalar yapılmış olsa da bunların yetersiz oluşu yeni bir medrese yapılmasını gerekli hale getirdi.³³²

Uzun seneler Mollâyı Cedîd yada Vele diye ismiyle bilinen Emir Bedreddin Gevhertaş'ın yaptırmış olduğu bu medrese zamanla harap olunca, 705/1305 senesinde üzerine yeni odalar yapılarak Bahâiyye Okulu imar edilmiş, 1951 senesi Ekim ayında, Mevlânâ Meydanı'nı genişletmek gayesiyle yıktırılmıştır. Mevlânâ'nın zamanında yaşadığı medrese de, bu yeni medresenin imar edilmesi ile Mollâyı Atik Medresesi diye bilinmiştir, o da zamanla tamamen yıkılarak yeri bile unutulmuştur.³³³

Sultan Veled'in imar ettirdiği yeni medrese ile birlikte Mevlânâ Türbesi çevresinde yeşermekte olan Dergâh, daha büyük bir mekân kazanmış, Mevlânâ ailesinde Dergâh'ta konaklamaya başlamışlardı. Mevlânâ topluluğunun ismi daha konmamışsa da, insanlar Sultan Veled'in çevresinde kümeleştiği için çoğu vakit bunlara Vele'dî denilirdi. Mevlânâ'ya dayanarak Mevlevî de deniliyordu. 1300'lü senelere gelindiğinde ise, Mevlânâ Türbesi ve etrafı, Sultan Veled'e tâbi olanların toplandığı yer olmuştur. Sultan Veled, Çelebi Hüsâmeddin'le beraber başlatılan

³³⁰Değirmençay, Veyis, "Sultan Veled", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, c. 37, 2010, s. 521.

³³¹Konya'da veliler listesinde yer alan Emir Bedreddin Gevhertaş, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat I.'ın lalası ve döneminin ileri gelen emir ve devlet adamlarındandır. Dizdar Bedreddin Gevhertaş olarak da anılmıştır. İbni Bibi de ondan Emir-i Silah olarak bahseder. Hazreti Mevlâna'nın babası Baha Veled'in ders ve sohbetlerinde bulunmuş, onun müritleri arasında yer almıştır. Baha Veled'in göstermiş olduğu bir keramet üzerine, Mevlâna ve ailesinin oturduğu meşhur medreseyi yaptırmış ve medreseye zengin vakıflar bağışlamıştır. Karaaslan Köyü'nü Mevlâna mensuplarına vakfeden de Gevhertaş'tır. (<http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/bedreddin-gevhertas/>, 31.07.2018 tarihinde erişildi)

³³²Değirmençay, "Sultan Veled", c. 37, s. 521; Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 133.

³³³Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 133.

Mesnevîhânlığı, çok daha düzene koymuş; Dergâh'ta *Mesnevî* okunacak günleri ve saatleri, semâ ve mutribin tertibini, belli kurallara bağlamıştı. Türbe'ye ve Dergâh'a yapılan maddi yardımlar artıp, yeni vakıflar bağlandıkça, dervişlerin kaldıkları, semâ ve musikî çalışmaları yaptıkları başka binalar eklenmiş. Hâtta "derviş olmanın da bir yolu yordamı olmalıdır" diye bunun da usûl ve kurallarını ortaya koymuş, öğretmişti.³³⁴

Sultan Veled bir taraftan bu yolun metod ve erkânını belirlerken diğer taraftan da bu yolun yayıcılarını belirlemeye, onları Anadolu kent ve kasabalarına göndermeye başlamıştı. Şeyh Süleyman Türkmânî'yi Kırşehir'e, Muhammed Alâeddin'i Amasya'ya, Hüsâmeddin Hüseyin'i Erzincan'a, Mevlânâ yolunun öğretilerini insanlara anlatmak üzere halifesi olarak göndermiştir. Bu sebeple Sultan Veled'in ölümüne yakın zamanda Mevlevîlik kurulmuş oluyordu. Sultan Veled, 11 Kasım 711-1312 yılında, 86 yaşında rahatsızlanarak vefat etmiş ve Mevlânâ Türbesi'nde babasının sandukasının sol tarafına defnedilmiştir. Yerine 40 yaşında olan büyük oğlu Ulu Ârif Çelebi, geçmiştir.³³⁵

3.3.2. II. DÖNEM:

3.3.2.1. ULU ÂRİF ÇELEBİ (ö. 719/1320)

Sultan Veled'in oğlu, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin torunu, 8 Zilkade 670'te (6 Haziran 1272) Konya'da dünyaya geldi. Doğduğunda Mevlânâ hayattaydı. Annesi, Mevlânâ'nın ileri gelen halifelerinden Selâhaddîn-i Zerkûb'un kızı Fâtıma Hatun'dur. Asıl ismi Ferîdûn, lakabı Celâleddin'dir. Bu isim ve lakap ona dedesi vermiştir. Yine dedesi buna ek olarak Emîr Ârif unvanı ile bilinmesini istedi ve bu unvan asıl isminin yerini aldı. Fakat sonradan Mevlevîler "emîr" yerine "ulu" diye bilindiler ve böylece daha fazla olarak Ulu Ârif Çelebi diye bilindi.³³⁶

Sultan Veled de Ulu Ârif Çelebi'yi çok sever, ona "ruhların şeyhi" derdi. Ona iyi bir eğitim verip, öncelikle babası Mevlânâ'nın bırakmış olduğu eserlerini okuttu.

³³⁴ Değirmençay, "Sultan Veled", c. 37, s. 521; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 134.

³³⁵ Değirmençay, "Sultan Veled", c. 37, s. 521.

³³⁶ Yazıcı, Tahsin, "Ârif Çelebi", *DİA*, TDV Yay., c. 3, İstanbul, 2010, s. 363.

Gençlik çağına gelince Tebrizli Emir Kayzer'in kızı Devlet Hatun ile evlendirdi. Bu izdivaçtan Bahaeddin Emir Âlim, Muzafereddin Emir Âdil isminde iki oğlu ve Melike isminde bir kızı oldu. Ulu Arif Çelebi Mevlânâ'nın tüm eserlerini ezberden bilebilecek kadar kuvvetli bir hafızaya sahipti.³³⁷

Sultan Veled'in, Mevlevî tarikatının tohumlarını attığı, tarikatın metod ve yöntemlerini belirlediği senelerde, Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîliğin bilinmesini sağlamak ve yaymak gayesiyle Anadolu'da birçok seyahatler yapmış bunlara ek olarak Tebriz'e; Asya'da Merend'e, Sultaniye'ye kadar gitmiştir.³³⁸ Gittiği mevkilerin ileri gelenleri hoşça karşılamış, saygı görmüş, düşünceleri ve sözleri beğeni uyandırmıştı. Bu seyahatlerde kendisine tabi olan, kendi düşüncelerini benimseyen dervişlerde vardı. Aynı zamanda Ulu Ârif Çelebi, bu dervişlerden bazılarını gittiği yerlerde bırakarak, ilk Mevlevî tekkelerinin, zâviyelerinin kurulmasını sağlıyordu. Tekke ve zâviyelerin kurulduğu şehirler arasında Lârende (Karaman), Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Afyon, Niğde, Amasya, Sivas, Tokat, Denizli, Birgi, Alanya, Erzurum, Bayburt gibi iller de vardı. Erzurum'dan da Tebriz'e gitmiştir. Bu seyahate Ahmed Eflâki Dede³³⁹ de dahil olmuştur. 5 Kasım 719/1320 Salı günü, 48 yaşındayken vefat eden Ulu Ârif Çelebi'nin Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhliği sekiz sene sürmüştür. Cenazesi Mevlânâ Türbesi'nde Mevlânâ'nın ayakucunun soluna defnedildi. Üzerine tuğla örgülü bir sanduka yerleştirildi.³⁴⁰

Sultan Veled'den sonra, altı yüz seneden çok devam edecek olan yeni bir gelenek başlıyordu. Ulu Ârif Çelebi'den sonra artık Konya Mevlânâ Dergâhı Postnîşinleri, Mevlânâ neslinden oğuldan oğula, büyük oğuldan başlayarak küçük

³³⁷ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşinler*, s. 134.

³³⁸ Yazıcı, "Ârif Çelebi", c. 3, s. 363.

³³⁹ Şemseddin Ahmed el Eflâki el Ârifî (ö. 761/1360), Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve etrafındakileri anlatan Menâkıbü'l Ârifin adlı eserin yazarıdır. Asıl adı Ahmed olup daha çok Eflâki nisbesiyle tanınır. Ârifî nisbesi ise Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'ye intisabından gelmektedir. Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'ye (ö. 715/1316) intisap ederek ölümüne kadar yanından ayrılmayan Eflâki, onun Azerbaycan ve Anadolu seyahatlerine katıldı. Şeyhinin isteği üzerine Menâkıbü'l Ârifin'in ilk şekli olan Menâkıbü'l Ârifin ve Merâtübü'l Kâşifin adlı eserini yazdı. Ulu Ârif Çelebi'nin ölümünden sonra türbedar olarak Âbid Çelebi'ye, onun ölümünden sonra da sırasıyla Vâcid, Şehzâde ve Emîr Âdil çeçebilere intisap etti. Bu arada daha önce yazdığı menâkıbı, sadece Menâkıbü'l Ârifin adı ile genişletmekle meşgul oldu. 30 Receb 761'de (16 Haziran 1360) vefat etti. (Yazıcı, Tahsin, "Ahmed Eflâki", *DİA, TDV Yay.*, c. 2, İstanbul, 2011, s. 62.)

³⁴⁰ Yazıcı, "Ârif Çelebi", c. 3, s. 363; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşinler*, s. 135.

oğluna doğru şeyhlik makamına geçilecek ve bu böyle devam edip gidecekti. Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîlik Tarîkatini, merkezi Konya olmak üzere, daha güçlü temellere oturtarak yaymaya çalışırken diğer taraftan çevresindeki güvenilir müridlerini, bir Mevlevî ocağı tütürmeleri için birçok illere görevlendirdi. Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı'nın vakıf gelir oranını artırırken aynı zamanda Mevlevîliğin ilkelerini gözden geçirerek, semâ ve zikir metodlarını kurallaştırdı.³⁴¹

3.3.2.2. ŞEMSEDDİN ÂBİD ÇELEBİ (ö. 738/1338)

“Şemseddin Emir Âbid Çelebi” olarak anılır. Sultan Veled’in altı evlâdından dördüncüsü ve Ulu Arif Çelebi’nin küçük kardeşidir. 682/1283 senesinde dünyaya geldi. Ulu Arif Çelebi, hayatının sonlarına doğru dergâh meseleleri ile biraderi Şemseddin Emir Âbid Çelebi ilgilendi, ölümünün ardından Emir Âbid Çelebi Dergâh’ın postnişînin dördüncüsü oldu. Ömrü Selçuklunun karışık dönemlerine denk gelmektedir.³⁴²

Selçuklu Devleti'nin yıkılışının ardından, Konya'ya Karamanoğulları yerleşmiş olmasına rağmen, İlhanlı'nın padişahı Ebu Sâid Bahadır Han³⁴³, Anadolu'ya Emir Çoban isimli bir komutanını genel vali mevkiine atamış, Emir Çoban'la Karamanoğulları arasında arbede olmuştu. Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş, Karamanoğulları'ndan Konya'yı almıştı. Siyasî kargaşanın fazlaca olduğu bu dönemde Emir Âbid Çelebi'nin Mevlevîliğin yayılıp gelişmesi için fazla bir çaba göstermediği görülmektedir. 13 Rebûlâhir 736'da (30 Kasım 1335)'te Ebû Said Bahâdır Han'ın ölmesi ve İlhanlı Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu'da beylikler yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁴⁴

³⁴¹ Yazıcı, “Ârif Çelebi”, c. 3, s. 363; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 135.

³⁴² <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/emir-abid-celebi/>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁴³ İlhanlı Devleti'nin son büyük hükümdarı olarak kabul edilen Ebû Said Bahadır Han şair, müsikîşinas ve aynı zamanda hattattı. İlim adamlarını ve edipleri himaye etmiş, bu sebeple şairler tarafından adına kasideler yazılmış ve eserler telif edilmiştir. (Yuvalı, Abdulkadir, "Ebu Sâid Bahadır Han", *DİA, TDV Yay.*, c. 10, İstanbul, 2011, s. 219.) 1333 yılında Emir Sungur Ağa, adlı bir adamını, Emir Âbid Çelebi'ye göndererek gönlünü almak üzere çeşitli hediyelerle Konya'ya göndermiş. "Nisan Tası" olarak bilinen kapta bu hediyeler arasındadır. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 136.)

³⁴⁴ Yuvalı, "Ebu Sâid Bahadır Han", c. 10, s. 219.

Emir Âbid Çelebi'nin, Eretna Beyi'nin bir ara elçisi olarak gittiği Tebriz seyahati bulunmaktadır. Bu seyahatten sonra Emir Âbid Çelebi dergah işlerini Konya'ya geri geldikten sonra tekrar düzenler. Türbe'de ve Dergâh'ta Karamanoğlu Beylerinin yardımıyla bazı tamirler yaptırır. Emir Âbid Çelebi 5 Muharrem 739 (23 Temmuz 1338) perşembe günü vefat etmiş ve kardeşi Ulu Arif Çelebi'nin kabrinin yanına defnedilmiştir. Selahâddin Emir Zahid, Şah Melek Hatun, Muhammed, Emir Âlim-i Sâni Âbid Çelebi'nin evlatlarıdır.³⁴⁵ Vefatından sonra Konya Mevlevî Dergâh'ı şeyhliği ve Çelebilik makamı ise daha sonra kardeşi Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'ye geçmiştir.

3.3.2.3. HÜSÂMEDDİN VÂCİD ÇELEBİ (ö. 742/1342)

Ulu Arif Çelebi'nin oğlu Hüsâmeddin Vacid Çelebi, 689/1290 senesinde dünyaya geldi. Emir Âlim Çelebi henüz hayatta iken Konya'da olmadığı vakitlerde onun yerine Dergah'ta halifelik görevini yerine getirdi ve vakıf ile ilgili mevzuları idare etti. 738/1338 yılında kardeşi Emir Âbid Çelebi'den sonra Çelebilik postuna oturdu. Eflaki, Vâcid Çelebi'nin dört yıl kadar az bir süre bu makamda kaldığından bahseder. Ve onu "Dinin ve şeriâtın kılınıcı, âriflerin ve şeyhlerin sultanı" olarak över. Vâcid Çelebi'nin Şubat 742/1342'de vefat etmesiyle postnişin geleneğine göre Hüsâmeddin Vâcid Çelebi'nin küçük kardeşi Emir Âlim Çelebi'nin makâma oturması gerekmektedir fakat Emir Âlim Çelebi Tebriz'e gitmiş oradan da dönmemişti. Bunun üzerine vekâleten posta Emir Âdil Çelebi oturdu.³⁴⁶ Emir Âlim Çelebi'yi tam sekiz yıl beklediler ama 1350 senesinde ölüm haberi Konya'ya ulaşınca, Emir Âdil Çelebi yerine geçti. Ayrıca bu sekiz sene süren dönemi Mevlevîler "Niyabet"³⁴⁷ seneleri olarak kabul ederler.

³⁴⁵ <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/emir-abid-celebi/> , 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁴⁶ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 136.

³⁴⁷ Başkası adına ve/veya hesabına iş görmek, başkasının yerine bazı dinî vecibeleri yerine getirmek anlamında fıkıh terimi. (Niyabet , *DİA, TDV Yay.*, c. 33, İstanbul, 2011, s. 161.)

3.3.2.4. EMİR ÂDİL ÇELEBİ (ö. 779/1368)

Emir Âdil Çelebi, Çelebilik makamında on sekiz sene hizmet görmüş ve I. Âdil Çelebi ismiyle Postnîşînler Şeceresi'nde yer almıştır.³⁴⁸

761/1360 senesinde vefat eden, Mevlânâ oğullarının menâkıbılarını kaleme alan ve bize mühim bir kaynak eser bırakan Ahmed Eflâkî'nin, "*Menâkıbu'l Ârifîn*" isimli önemli eseri Emir Âdil Çelebi'nin posta geçmesi ile son bulmuştur.³⁴⁹

3.3.2.5. EMİR ÂLİM ÇELEBİ II (ö. 797/1395)

Emir Âdil Çelebi'nin ölümünden sonra mâkamına geçen Âlim Çelebi II zamanında Karamanoğlu Alâeddin Bey, Mevlânâ 'nın annesi Karaman'daki Mümine Hatun, kardeşi Muhammed Alâeddin ile karısı Gevher Hatun'un mezarları üstüne, 771/1370 yılında bir Türbe, yanbaşında bir Mescit ve Mevlevîhâne imar ettirdiği, zengin vakıfları bağladığı bilinmektedir.³⁵⁰

Emir Âlim Çelebi II, kendisini tamamen semâya ve ibadete adanmış ve yirmi yedi sene Dergâh'ta postnîşînlik yapmıştır. Emir Âlim Çelebi, 797/1395 senesinde vefat edince, yerine Emir Âdil oğlu Küçük Arif Çelebi geçmiştir.

3.3.2.6. ÂRİF ÇELEBİ II (ö. 823/1421)

Ârif Çelebi'yi Ulu Ârif Çelebi'den yani dedesinden ayırt edebilmek için, Mevlevîler Ârifi Sâni (İkinci Ârif) diyerek de isimlendirmişlerdir. Anadolu'da karışıklıklar baş gösterdiği yıllarda Çelebilik makamında olan Ârif Çelebi, çoğunlukla Anadolu'yu gezerek olayların içinde olmamaya, siyasetin dışında durmaya özen göstermiştir. Bu dönemde Mevlânâ Türbesi'nin Karamanoğlu Alâeddin Bey'in baş tuttuğu önemli onarımı tamamlamak, en önemli işi olduğu

³⁴⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 718; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 136.

³⁴⁹ Bu eserden sonra Mevlevî tarihine ışık tutacak önemli eser, Kütahya Mevlevîhânesi Şeyhi Sakıp Mustafa Dede (ö. 1735)'nin "Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyan" adlı eseridir. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 136.)

³⁵⁰ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 137.

görülmektedir. Ârif Çelebi II, yirmi altı sene postnîşîn olduktan sonra 823/1421 yılında vefat etmiş ve cenâzesi Mevlânâ Türbesine defnedilmiştir.³⁵¹

3.3.2.7. PÎR ÂDİL ÇELEBİ (ö. 864/1460)

Pîr Âdil Çelebi, Âdil-i Râbi (IV. Âdil) adıyla anılmış ve (781/1379) yılında Çelebi Şemseddin Emîr Âbid (ö.739/1338)'in küçük oğlu Çelebi Emîr Âlim-i Sâni (ö.798/1395) ile Çelebi Emîr Âlim (ö.751/1350)'in kızı İsmet Hatun'un oğlu olarak dünyaya geldi. Beşinci Osmanlı padişahı Çelebi Mehmet'le yaşıttır.³⁵² Çelebi Mehmed'in öldüğü yıl olan 824 (1421) senesinde, Çelebi Muhammed Ârif-i Sâni (ö. 824/1421) yerine, kırk iki yaşında iken Konya'da posta oturdu. Vazifede kaldığı süre, kırk veya kırk bir yıldır.³⁵³

Âdil Çelebi'ye "pîr" denilmesi Mevlevîlik içindeki saygın konumundan ve Mevlevîlik tarihindeki hizmetlerinden dolayıdır. Önemli hizmetlerinden, birincisi Nakşibendiliğin esasları ile Şems'in aşk ve cezbesinin birleştirilmesiyle oluştuğunu söylemesi, Mevlevîliği öteki tarîkatlardan ayıran temel ilkelerin belirlenmesidir. İkincisi ise, semânın da onun zamanında son şeklini almış olmasıdır. Böylece Mevlevîlik, Pîr Âdil Çelebi döneminde, adap ve erkânıyla sağlam temeller üzerine oturtularak kendine has özellikleri olan bir kurum haline gelmiştir.³⁵⁴

Pîr Âdil Çelebi, Mevlevîlik Tarîkati'nin bir tür anayasasını oluşturarak, o vakite kadar gerçek anlamda saptanamayan, bir gelenek olarak devam eden tarîkat kurallarını ayrıntıları ile kurumsallaştırmıştır. Bu mânâ da Mevlevî Tarîkati'nin ikinci kurucusu sayılmaktadır. Pîr Âdil Çelebi, Fatih Sultan Mehmet'in, Karamanoğullarına son vermek için sefer kararı aldığı dönem içerisinde 864/1460 yılında vefat etmiştir. Makâmına ise Cemâleddin Çelebi geçmiştir.

³⁵¹ http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=965, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 138.

³⁵² Sultan Veled'in kızı ve Mevlânâ'nın torunu Mutahhara Hatun, Germiyan Beyi Süleyman Şah ile evlenmiş; bu evlilikten Hızır ve İlyas Paşalar ile Devlet Hatun isimimli bir kız dünyaya gelmiştir. Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyâzîd ile Devlet Hatun'dan, Musa ve İsa Çelebilerle, Çelebi Mehmed doğmuştur. Aslında Osmanlı şehzâdelerinin "Çelebi" unvanıyla anılması da onların Mevlâna soyundan geldiğinin delilidir. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 138.)

³⁵³ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100.

³⁵⁴ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100.

3.3.3. III. DÖNEM

3.3.3.1. CEMÂLEDDİN ÇELEBİ (ö. 915/1509)

Cemâleddin Çelebi döneminde, 871/1467 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Karamanoğulları Beyliğine son vererek Konya'yı fethi gerçekleşmiştir. Mevlevî eserleri, Mevlânâ Türbesi ile Semâhâne ve Mescidi birbirinden ayıran stalaktitli post kubbesiyle Mevlânâ sandukasının doğu ve batısında bulunan Kibâbü'l-aktâb (Kutupların Kubbeleri) diyerek ifade edilen ve mezarların üstlerini kamufle eden kubbeli kısımları Fatih devrinde imar ettirildiği söylenir. Türbe genişletilmiş, türbe dışında bulunan mezarlar türbenin içerisine alınmıştır.³⁵⁵

Cemâleddin Çelebi zamanında, Mevlânâ 'ya karşı duydukları saygı ve sevgisi nedeniyle Osmanlı Padişahı Sultan Beyâzîd, Mevlânâ Türbesi'nin kalem işi nakışlarını³⁵⁶ yaptırmış ve sandukaların üstlerine ipekli çatma kadife, sevai, diba gibi Bursa'da dokunan kumaşlardan pûşîdeler (örtüler) serdirmiştir. Kırk dokuz sene postnîşînlilik yapan Cemâleddin Çelebi, 1509 senesinde vefat etmiş ve cenâzesi Mevlânâ Türbesi'ne defnedilmiştir.³⁵⁷

3.3.3.2. HÜSREV ÇELEBİ (ö. 968/1561)

İkinci Bâyezîd ile Kânûnî Sultan Süleymân zamanının melevî büyüklerinden Cemâleddin Çelebi'nin torunudur. Babası Kâdı Mehmed Paşa, annesi Âbide Hanımefendidir. Kâdı Mehmed Paşa, Cemâleddin Çelebi'nin sağlığında vefat edince, başka erkek kardeşi olmadığı için, makâma oğlu Hüsrev Çelebi geçmiştir.³⁵⁸ Hüsrev Çelebi zamanında Yavuz Sultan Selim, Mısır ile İran seferlerini yapar ve yol üzerinde olan Konya'ya da uğrayarak Mevlânâ Türbesini ziyaret eder, gerekli onarımlarını yaptırır.³⁵⁹

³⁵⁵ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 139, Şimşekler, Mevlevîlik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁵⁶ Halepli ve aynı zamanda Mevlevî olan Muhammed oğlu Abdurrahman bu nakışların ustasıdır. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 139.)

³⁵⁷ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 139, Şimşekler, Mevlevîlik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir

³⁵⁸ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 139.

³⁵⁹ Öngören, Reşat, *Mevlânâ'nın Osmanlıya Etkileri*, İÜ. İlahiyat Fak. Dergisi, 2007, S. 16, s. 52-53; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 139.

Günümüzde Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı avlusunda bulunan şadırvan Yavuz Sultan Selim zamanında yaptırılmış ve şadırvan için su, Konya yakınlarındaki Dutlu isimli kaynaktan künk boruları ile getirilmiştir. Ayrıca Şems Türbesi yakınlarında 1519 tarihli bir çeşmesi vardır.³⁶⁰ Hüsrev Çelebi, altmış iki yıl dergâhta şeyhlik yapmış, 1561 yılında vefat etmiştir.³⁶¹

3.3.3.3. FERRUH ÇELEBİ (ö. 999/1591)

Babasından kalan zengin vakıflarla türbeyi idare eden Ferruh Çelebi bununla beraber Karatay Medresesi'nin öğretmenliği de şahsına tevcih olunmuş ve bu etkinliği kimi muhaliflerin dedikodusuna neden olmaya başlamıştır. Bu dönemde 973/1566 - 981/1574 seneleri arasında ise Osmanlı tahtında Kanuni'nin oğlu II. Selim bulunmaktadır. II. Selim, Konya'da vali olduğu dönemde Hz. Mevlânâ dergâhına dahil olmuş, feyizlenmiş ve bu bağlılığın sonucu olarak da dergâhın yanına Selimiye Camii'nin imâr emrini vermişti.³⁶²

Ferruh Çelebi ise sultanın huzurunda saygın bir yeri olmasına karşın kendisini çekemeyenlerin 'bolluk içinde şâşaalı bir hayat sürüyor gibi abartılı dedikodular sebebiyle padişah onu azledip, İstanbul'a sürgüne göndermesi Mevlevîlik tarihi açısından çok önem taşır. Çünkü bir padişah ilk defa Mevlânâ Dergâhı Postnişînliğine müdahale etmiştir. Ferruh Çelebi'nin otuz sene meşihatta bulunduğu kabul edilse de on sekiz sene devam eden bu sürgün sebebiyle resmi olarak on iki sene makamda oturduğu görülmektedir. Ferruh Çelebi 999/1591 senesinde vefat etmiş ve yerine Sultan III. Mehmed'in emriyle oğlu Bostan Çelebi I geçmiştir.³⁶³

3.3.3.4. BOSTAN ÇELEBİ (ö. 1039/1630)

Ferruh Çelebi öldüğü vakit İstanbul'da bulunan oğlu Bostan Çelebi I Konya'ya gelip şeyhlik makamına oturmuştu. Ferruh Çelebi'nin sürgün edilmesi ile

³⁶⁰Öngören, *Mevlânâ'nın Osmanlıya Etkileri*, S. 16, s. 52-53; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 139.

³⁶¹Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 139, Şimşekler, Mevlevîlik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁶²<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁶³<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

bozulan dergâh işlerini en kısa zamanda düzene koymuş, İstanbul'da bulunan Yenikapı, Beşiktaş, Kasımpaşa Mevlevîhanelerine şeyhler göndermiş, Mevlevî Dergâhlarındaki beraberlik ve uyumu tekrar kurmuştur.³⁶⁴

Mevlevîliğin sarayla arasını yeniden düzelttiği, tekrardan hem Anadolu'ya, İstanbul'a hem de Balkanlar, Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika ve benzeri bölgelere yayıldığı bir zaman dilimi olmuştur. Yine Mevlânâ muhibbi (tarîkata saygı ve sevgi besleyen kişi) olan Sultan I. Ahmed ve devletin önderleri bu tarîkata olan bağlılık ve düşkünlüklerini dile getirmiş, ziyaretleri ve bağışları yardımıyla Mevlevîliğe tekrardan bir heyecan bir etkinlik getirmişlerdir. Bugün bile Mesnevî'yi güzel ve doğru bir şekilde şerh ettiği düşünülen ve bu hizmetiyle 'Hz. Şârih' lakabını alan Ankaralı Rüşühi Dede Bostan Çelebi I'e mürid olup, hizmet etmiştir.³⁶⁵

Bostan Çelebi'nin şeyh olduğu dönem, Mevlevîliğin en parlak, en yaygın dönemlerinden biri olmuştur. Bostan Çelebi I, 1039/1630 senesinde vefat edince yerine kardeşi Ebûbekîr Çelebi geçmiştir. Cenazesi Mevlânâ Türbesi'ne defnedilmiştir.³⁶⁶

3.3.3.5. EBÛBEKÎR ÇELEBİ (ö. 1047/1638)

Ebubekir Çelebi'nin maalesef, aydınlık geçen abisinin döneminin arkasından tahtta olan ve sufi düşünceye ters olan Sultan IV. Murad sebebiyle birçok zorluk yaşamıştır. IV. Murad Ayasofya Camii vâizi Kadızâde (ö.1044/1635) ve etrafının etkisinde kalarak başka tarîkatlara da Mevlevîliğe de karşı çıkmış, ayrıca Bağdat Seferinde iken uğradığı Konya'da Mevlânâ Dergâhını ortadan kaldırmayı bile aklından geçirmiştir. Fakat dergâhta meydana gelen bir olay³⁶⁷ sonucunda bu

³⁶⁴ Tanrıkorur, Barihüda, "Mevleviye", *DİA*, TDV Yay., c. 29, Ankara, 2004, s. 468-475; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 140.

³⁶⁵ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁶⁶ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁶⁷ Revan Seferi'ne giderken, 18 Nisan 1635'de Konya'ya da uğramış, birkaç gün kalmıştır, Sakıp Dede ve tarihçi Naimâ'nın verdiği bilgilere göre, padişah daha Konya'ya girerken Kadızâdeler: "Eğer bu şehirde medfun Mevlâna Celâleddin, gerçek bir Allah velisi ise, cesedi çürümemiştir. Şayet çürümüş ise, Türbesini de, Dergâhını da yıkmak evlâdır. Padişahımız herhalde bunun tedbirini almalıdır" diyerek IV. Murad'ın zihnini çelmişler. Konya'ya gelerek Meram'da otağını kuran Padişah, Konya Kalesinde mahpus bulunan bazı zorbaları idam ettirmiş, daha sonra hışımına Mevlâna Türbesi'ne gelmiş, çizmeleriyle içeri girmek istemiş. Türbedâr, Hazret-i Mevlânâ'nın huzuruna çizme ile giremeyeceğini, çizmelerini çıkarmasını ihtar edince, büsbütün kızıp, öpmek bahanesiyle

düşüncesinden vazgeçip, Ebubekir Çelebi'ye armağanlar vererek, dergâha da vakıflar bağlayarak asırlardır gelen "Mevlânâ Yolu" na onay vermiştir.

Ebubekir Çelebi, Sultan IV. Murad'ın da desteğiyle daha da güçlenmiş bir şekilde makamında kalırken, kendisini çekemeyen kişiler "Dergâhın maddî imkânlarını şahsı için kullanıyor" dedikodularını çıkartıp 1046/1637 yılında İstanbul'a sürgüne gönderilmesine sebep olmuşlardır. Vezir Bayram Paşa'nın konağında misafir olduğu vakitte 1047/1638 senesinde vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir.³⁶⁸

3.3.3.6. KÜÇÜK ÂRİF ÇELEBİ (ö. 1051/1642)

İstanbul'a sürgün edilen Ebubekir Çelebi'nin makâmına, anne tarafından Mevlânâ 'nın soyundan olan Veled Çelebi oğlu, Küçük Arif Çelebi postnişîn olmuştur. Küçük Arif Çelebi'nin daha önce Afyon Mevlevîhânesi'nde şeyh olduğu, anne tarafından Mevlânâ 'nın soyundan geldiği gibi, Veled Çelebi'nin soyunun, Afyon Mevlevîhanesini kuran ve Mevlevîliğin yayılmasında büyük hizmetleri görülen Divane Mehmed Çelebi'ye (Semâ'i) dayandığı da söylenir. Ne var ki ilk kez Konya Mevlevî Dergâhına doğrudan doğruya Mevlânâ'nın erkek soyundan değil de, "inas" denilen kadın soyundan gelen bir Çelebi atanmıştır. Üç yüz yıldan fazla süregelen bir gelenek böylelikle sarsıntıya uğramıştır.³⁶⁹

Küçük Arif Çelebi'nin şeyhliği sadece beş sene sürmüştür, 1051/1642 senesinde vefatından sonra yerine, önceden Dergâh'ta şeyhlik yapmış olan dedesi Ferruh Çelebi

Türbedarın elini sıkarak kırmak istemiş. Pehlivan yapılı, güçlü IV. Murad karşısında, zayıf ve çelimsiz olan Türbedarın kendi el kemiklerini ezercesine sıktığını görünce, hemen bırakmış; bu kez de Mevlâna Türbesinde, Mevlânâ'nın cesedinin gömülü bulunduğu mezar mahzeninin kapısının açılmasını, içeri girilerek cesedin çürüyüp çürümediğinin görülmesini emretmiş. Ebubekir Çelebi, bu emre şiddetle karşı koyunca, tepesi atmış, elindeki inci tesbihi kopararak, tanelerini mahzen kapısını aralığından içeri atmış, bu kez de mahzene inilerek tespih tanelerinin toplanmasını emretmiştir. Ebubekir Çelebi, bunun da yapılamayacağını, eğer mutlaka bu emrinin yerine getirilmesi isteniyorsa, ancak ergenlik çağına ulaşmamış bir çocuğun mahzene sokulması gerektiğini söylemiş. Bunun üzerine sekiz-on yaşlarında bir çocuk bulunmuş; mahzen kapısı açılarak, basamaklardaki inci tanelerini toplaması söylenmiştir. Çocuk başını mahzenden içeri soktuğu an bir çılgık atmış, bayılmış. Bu olay IV. Murad'ı heyecanlandırmış olacak ki, fikrinden vazgeçerek, Çelebi'nin gönlünü almış, birkaç samur kürk hediye etmiş, ayrıca dervişlere ihşanlarda bulunduğu gibi, geliri bol Soğla Vakfı'nı da Dergâh'a bağlamıştır. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 141.)

³⁶⁸ Tanrıkorur, "Mevlevîyye", c. 29, s. 468-475.

³⁶⁹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 142.

olan Hüseyin Çelebi postnişin olmuştur. Çelebilik ise tekrardan zükur Çelebilere (baba tarafından Mevlânâ torunu) geçmiştir.³⁷⁰

3.3.3.7. HÜSEYİN ÇELEBİ (ö. 1076/1666)

Mevlânâ'nın soyundan Hasan Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi, Osmanlı hükümdarı Sultan İbrahim ile IV. Mehmed döneminde postnişinlik yapmıştır. Öncesinde Ebubekir Çelebi'nin hükümdar emriyle İstanbul'a sürgün edilmesi, Arif Çelebi'nin Afyon Mevlânâ Dergâhı'ndan Konya'ya getirilerek posta oturtulması gibi olaylar, o güne kadar sadece Mevlânâ'nın erkek tarafından olan en yaşlı Çelebiye verilen postnişinlik makamına zarar vermiş, üç yüz seneden çok süregelen bir geleneği sarsıntıya uğratmıştır. Sonrasında, makamda gözü olan kimseler, bazı siyasî hilelerle Çelebilik makâmını ele almayı arzulamışlardır. Nitekim, Derviş Çelebi isimli birisi Hüseyin Çelebi postnişin olduktan sonra şikayetçi bir topluluğuyla İstanbul'a gelmiş, Dergâh'a şahsının tayini için olmadık girişimlerde bulunmuş bunun üzerine kendilerine Galata Mevlevîhânesi şeyhliği verilerek olay kapatılmıştır.³⁷¹

Padişah IV. Mehmed dönemi, Anadolu'da Celâli isyanlarının arttığı, idarenin sarsıntıya uğradığı bir zamandır. Devleti ve idareyi düzene sokabilmek için, geniş yetkilerle sadrazamlığa atanan Köprülü Mehmed Paşa, ilk önce isyanları bastırmak, isyanlara önderlik edenleri saf dışı etmek için, kan dökülen, acımasız bir harekâta başvurmuştur. Anadolu isyanlarına önderlik edenlerden Abaza Hasan Paşa'nın bir müddet Konya'ya karargâh kurması Konya ileri gelenlerini ve aynı zamanda Konya Çelebilerini de rahatsız etmiş, töhmet altında bırakmıştır. Ayrıca Hüseyin Çelebi'ye karşı bazı kişiler: "Çelebi Abaza'nın Konya'ya girmesini sağladı, ona arakiyye giydirdi." benzeri ifadeler ortaya atmışlardır. Olay araştırılmış, iftira olduğu fark edilince Çelebi hoş tutulmuş, hatta hoş tutulmakla kalınmamış, isyanlar nedeniyle toplananlar içinde Mevlevî dervişleri bulunuyorsa serbest bırakılmıştır.³⁷²

³⁷⁰Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁷¹Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 142.

³⁷²İnançer, Tuğrul, Sema Adabı, <http://docplayer.biz.tr/20673713-Sema-adabi-o-tugrul-inancer.html>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 143.

Anadolu'daki bu karmaşanın üstüne bir de, İstanbul'da da Saray çevresinde, Kadızâdeler diyerek ifade edilen bir grup, tarîkatlara karşı cephe almıştı. Ayrıca bu grup, Şeyhülislâm'dan yani Bahâyi Efendi'den semâ etmenin haram ve sema edenlerin kâfir olduğu şeklinde bir de fetva almış, tekkeleri dolaşarak dervişleri dağıtmaya çabalamışlardır. Uyanık ve kültürlü bir sadrazam olan Köprülü Mehmed Paşa, Sultanla da görüşerek bu duruma engel olmuş, liderlerinin bir çoğunu Kıbrıs'a sürgün ettirmişti. Fakat bu grup gibi düşünen bazı kimseler yine de boş durmayıp icraâtlerini gizlice saraya sokmaya çabalıyorlardı. Hüseyin Çelebi 1076/1666 senesinde vefat ettiği vakit, bu faaliyetler daha da artmıştı. Hüseyin Çelebi'nin ardından ise yerine, tekrar Mevlânâ 'nın soyundan Abdurrahman Çelebi oğlu, Abdülhalim Çelebi, Dergâh postnişinliğine getirildi.³⁷³

3.3.3.8. ABDÜLHALİM ÇELEBİ (ö. 1089/1679)

Abdülhalim Çelebi devri Mevlevî Tarîkatı'nın duraklama ve resmen kapatılması ile karşı karşıya kaldığı bir devirdir. Kadızâdelerin İstanbul'da bulunan takipçilerinden Vani isimli bir hoca, şöhreti vaazlarıyla kazanmıştı. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatının ardından, Sadrazamlığa getirilen oğlu Fazıl Ahmed Paşa da, Vani'nin şöhretine sürüklenmiş, ismini Saraya dahi duyurmuştu. Padişah IV. Mehmed, bir ara tebdil kıyafetle dolanırken Vani'nin evine gitmiş, yaptığı görüşmeden hoşnut kalmış, onu Hünkâr Şeyhi olarak atayarak sarayına almıştı. Bu fırsattan istifade Vani Efendi, o senelerde mehdiliğini ilan edip duyuran kimi zavallıları da sebep göstererek, ülkedeki bütün tekkelerin kapatılmasına yönelik bir ferman almış, semâ edilen Mevlevîhânelerde bu durumu da yasaklamıştı. 1666 senesi sonlarına denk gelen bu olay, Mevlevîlerce Yasağı bed (kötü yasak) ifadesiyle tarihe geçmiştir. "Yasağı bed" ebcedle 1077 Hicri yılını ifade ediyordu. Bu olay, Vani'nin gözden düşmesi senesi olan 1057/1684'e kadar on sekiz yıl sürdü. Zamanındaki karışıklık ve yasaklarla uğraşan Abdülhalim Çelebi 1089/1679 senesinde vefat etmiş ve yerine oğlu Kara Bostan Çelebi geçmiştir.³⁷⁴

³⁷³ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 143.

³⁷⁴ Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, s. 296-316.

3.3.3.9. KARA BOSTAN ÇELEBİ (ö. 1122/1711)

Konya'da ve başka şehir ve kasabalarda bulunan Mevlevîhane, Asîthane³⁷⁵ ve Zaviyelerde on sekiz sene süren semâ yasağı, tarîkatı sarsmış, dervişlerin birçoğu dağılmıştı. Mevlevîhâneler bazı dervişleriyle kendi hallerinde ama dargın bir vaziyette yasağın biteceği günü bekliyorlardı. Nihayet, 1095/1684 senesinde, beklenen gün geldi ve Mevlevîlerin eskiden olduğu gibi Dergâhlarında semâ etmelerine müsâade edildi. Bu kutlu mevzu, tüm Mevlevîhânelerde âdetâ bayram sevincini getirdi.³⁷⁶ Semâ yasağı sonlandırılmasının ardından Kara Bostan Çelebi (Bostân-ı Sâni yani İkinci Bostan Çelebi), karışan Dergâh vakıflarını bir düzene koymak için çabaladı. On sekiz yıllık yasak süresince dergâh vakıflarına müdahale eden bazı kadı ve imamları saf dışı bıraktı. Dergâh eski mutluluğuna ulaşmış, Çelebilik Makamı saygınlığını yeniden elde etmişti. Dağılan dervişler Konya'ya ve diğer Mevlevîhânelere akın ediyorlardı.³⁷⁷

1100/1689 senesi Mart ayında, Osmanlı Hükümdarı Sultan II. Süleyman, II. Viyana yenilgisinin ardından devletin kaybettiği yerleri almak için sefere çıktı. Edirne'de otağını kurduğu esnada, büyük bir Mevlevî alayı düzenleyerek Edirne'ye gelen Kara Bostan Çelebi de ve sultanın yanında yerini aldı. Kara Bostan Çelebi'nin bu davranışı takdir görmekle birlikte, eğitim görmemiş alayın, orduda bir kargaşaya neden olabileceği kaygısıyla, zâtına teşekkür edilip Konya'ya gönderilerek; "Siz zaferimiz için dua ediniz, bu bize yeter" dendi.³⁷⁸

1102/1691 senesinde Sultan II. Ahmed'in Osmanlı tahtına geçmesiyle birlikte, Kara Bostan Çelebi ile ilgili Saraya şikayet gitti. Yasak döneminde Dergâh vakıflarına el uzatanlar, çıkarlarının bozulması nedeniyle yeni girişimlerde bulunup Çelebi'yi alt etmeye çalışıyorlardı. Bu mevzuda da başarılı oldular. Çelebi, Hacc görevini yerine getirme bahanesi ile Konya'dan uzaklaştırıldı. Birçok Dergâh vakıfları ortadan kaldırıldı. Çelebi Hacc'dan dönünce Kıbrıs'a sürüldü. Kırk gün

³⁷⁵ Dünyada 184 adet Mevlevîhâne var. Bunların sadece 14 tanesi Asîthane. Mevlevîliğin gereği olan tüm kurumların bir Mevlevîhâne'de bulunduğu zamanda Asîthane tanımı oluyor (<http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/yenikapi-mevlevihanesi/>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)

³⁷⁶ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

³⁷⁷ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

³⁷⁸ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

Kıbrıs'ta yaşayan Çelebi, bağışlanma emri Kıbrıs'a ulaşınca yeniden Konya'ya geri döndüğünde, neyli, kudümlü büyük bir alayla karşılanarak makâmına geçti. O günlerde zaten Sultan II. Mustafa tahta geçmişti. Tüm bu acı durumlara sabırla tavır sergileyen Çelebi, 1122/1711'de seksen beş yaşındayken vefat eder ve Mevlânâ türbesine defnedilir. Onun yerine ise büyük oğlu Sadreddin Çelebi geçmiştir.³⁷⁹

Yine o zamanlarda meydana gelen depremde Mevlânâ Türbesi'nde önemli çatlaklar oluşturmuştu. Kara Bostan Çelebi, kendi bütçesinden Dergâh'ta bir onarım başlatacakken, bu durum Osmanlı Sarayına ulaştırılmış, "Türbe padişahların eseridir. Bugüne değin, hep padişahların yardımı ile onarılagelmiştir. Bu onarımın da hazineden yaptırılması uygun olacaktır." denerek, onarım masrafları sarayın bütçesinden karşılanmış; ayrıca Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa da cebinden on sekiz kese niyaz parası ile katkıda bulunmuştur. Bu onarım esnasında Yeşil Kubbe'nin çinileri İznik'te yaptırılarak restorasyon edilmiştir (1109/1698).³⁸⁰

3.3.3.10. SADREDDİN ÇELEBİ (ö. 1122/1711)

Mevlevî kaynakları, babasının yerine Sadreddin Çelebi'nin iki defa posta geçtiğini göstermektedir. Birincisi babası Hacc'a gittiği ve Hac dönüşünde Kıbrıs'a sürgün edildiği esnada posta oturmasıdır. Hatta o sırada amcası Celâleddin Çelebi, posta oturmuşsa de yaşlılığı nedeniyle azledilmiş, makâma Sadreddin Çelebi getirilmiştir. Babası az bir müddet sonra bağışlanıp sürgünden dönünce postnişinlikten ayrılmış, babasının vefatının ardından ikinci kez posta oturmuştur.³⁸¹

Sadreddin Çelebi'nin devrindeki en mühim mevzu, Osmanlı şehzadelerine Arakiyye tekbirlemek sebebiyle İstanbul'a davet edilmesidir. Yaşlı Çelebi, bu davete icabet ederek İstanbul'a gitmiş, görevini tamamlamış, 1122/1711'de Haziran ayında tekrar Konya'ya giderken Akşehir'de rahatsızlanmış, Konya'ya döndükten birkaç gün sonra vefat etmiştir. Babası ile aynı sene vefat eden Sadreddin Çelebi, bir sene kadar meşihatta bulunabilmiştir. Sadreddin Çelebi'nin vefatıyla boş kalan Çelebilik

³⁷⁹ Ocak, Yaşar, Ahmet, Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış, SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, 1999, S. 2, s. 17-22.

³⁸⁰ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

³⁸¹ Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Makamı yeniden bir takım post kavgalarını gün yüzüne çıkarmış, nihayetinde Kara Bostan Çelebi'nin küçük amcası Abdurrahman Çelebi'nin oğlu Mehmed Arif Çelebi postnişînlige gelmiştir.³⁸²

3.3.3.11. MEHMED ARİF ÇELEBİ (ö. 1158/1746)

1158/1746 senesine kadar otuz beş sene Şeyhlik makamında Dergah'ta oturan Mehmed Arif Çelebi döneminde, Osmanlı Devletinin hâkim olduğu pekçok yerde yeni Mevlevîhâneler açılmış, Mevlevîlik Anadolu'dan Arap ülkelerine, Rumeli'den Sırbistan'a, Macaristan'a dahi Avrupa içlerine kadar ulaşmıştır. Afyon, Kütahya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, Kastamonu, Manisa benzeri kentlerindeki büyük Mevlevîhânelerin yanında Arap ülkelerinde Hama, Humus, Şam, Bağdat, Musul, Kerkük, Halep, Kudüs, Medine, Mekke; İran'da Tebriz; Akdeniz adalarında Kıbrıs (Lefkoşa), Girit (Hanya), Sakız, Midilli, Siroz; Rumeli ve Avrupa yakasında, Belgrad, Peç, Selanik, Üsküp, Saraybosna, Filibe, Niş, Vodine benzeri kentlerde Mevlevî zaviyeleri açılmıştı. Bu sırada sadece İstanbul'da Galata (Kulekapısı), Bahariye, Üsküdar, Kasımpaşa, Yenikapı, Beşiktaş benzeri altı Mevlevîhane vardı.³⁸³

Mevlânâ Dergâhı'nın Batı yanındaki Sultan Veled Medresesi'ni (Mollâyı Cedîd Medresesi) Mehmed Arif Çelebi, onarım sırasında ek yaparak büyütmüş, burayı Çelebi evlatları için medrese haline getirmiştir. Hatta Dergâh'ın kuzeyindeki Çelebi Misafirhanesi de onun vaktinde yaptırılmıştır. Çelebi'nin 1158/1746 senesinden vefatının ardından yerine oğlu Ebubekir Sâni Çelebi (Ebubekir II) getirilmiştir.³⁸⁴

3.3.3.12. EBUBEKİR ÇELEBİ II (ö. 1199/1785)

"Garîbî" takma adıyla şiirler de kaleme alan Ebubekir Çelebi II'nin postnişînliği dönemi, bazı siyasi sarsıntılar ve iç kargaşalar ile sürer. Çelebi'nin iki oğlu kendisi sağken vefat etmiş, başka bir erkek evladı olmaması sebebiyle Çelebilik Makamı hayattayken tartışmalara neden olmuştur. Bu sırada Çelebi de Konya'da

³⁸² Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 144.

³⁸³ Şimşekler, *Mevlevîlik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁸⁴ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 144.

Vilayet işlerine dahil olmaya, arzu ettiği gibi hareket etmeye meyletmesinden dolayı onun bu tavırları Saray tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple kendi haline çekilmesi, yerine Mesnevîhân Seyyid Alizâde'nin vekil olması emredilmiştir. Bu mevzular esnasında Karaman Valisi olan Çerkeş Hasan Paşa ile de araları bozulmuş, yeniçerileri ona karşı kıskırtmıştır. 1199/1776 senesinde bir idam fermanına karşı olan Ebubekir Çelebi II, etrafında topladığı kimselerle mahkemeyi basmış, Mesnevîhân'ın hanesine yürümüş, Konya'da önemli bir isyan ortaya çıkarmıştır. Sonunda isyan bastırılmış, Çelebi'nin idam edilmesinin önüne Şeyhülislâm geçerek 1199/1776'da Temmuz ayında Manisa'ya sürgün edilmesi sağlanmıştır. Bir müddet Manisa'da sürgün olan Ebubekir Çelebi II, bağışlanarak Konya'ya geri dönmüş ve 1199/1785'te Mayıs ayında burada vefat etmiştir.³⁸⁵

Ebubekir Çelebi II'nin vefatıyla, postnişinliği Mevlânâ 'nın kadın soyu tarafından Mesnevîhân Seyyid Alizâde ve erkek soyundan olan Karaman Mevlevîhânesi Şeyhi İsmail Çelebi oğlu Hacı Mehmed Çelebi talep etmiş, ikisi de İstanbul'a davet edilerek Sadrazam Şahin Ali Paşa ve devlet ileri gelenlerinin huzurunda Sarayın arz odasında tek tek dinlenmiş; nihayetinde postnişinlik gençlik çağında olan Hacı Mehmed Çelebi'ye verilmiştir.³⁸⁶

3.3.3.13. HACI MEHMED ÇELEBİ (ö. 1230/1815)

Otuz seneye yakın devam eden Hacı Mehmed Çelebi devri de Mevlevîlik tarihi bakımından iyi ve kötü durumları bulunduran bir dönemdir. Hacı Mehmed Çelebi'nin şeyhliğinin büyük kısmı Sultan III. Selim dönemine denk gelir. Uyanık ve yenilik sever bir hükümdar olan III. Selim Mevlevîdir. İstanbul'da ilk Galata olmak üzere diğer Mevlevîhâneleri sürekli ziyaret etmede, "mukabele" diye ifade edilen Mevlevî âyinine çağrılmaktadır. Galata Mevlevîhânesinin Şeyhi Şair Gâlib'in (Şeyh Gâlib) samimi dostudur. III. Selim, Mesnevi okumakta, besteler yapmakta, ney üflemektedir. III. Selim orduyu tertip etmek üzere Nizâm-ı Cedîd'i oluşturmuş, bu

³⁸⁵ Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁸⁶ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144; Şimşekler, Nuri, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

yenilik şehirlere de bildirilerek, valilerden gereken önlemlerin alınmasını talep etmiştir. O vakitlerde Konya valisi Kadı Abdurrahman Paşa idi. Onun Konya ve etrafındaki bazı isyanları kanlı bir şekilde ortadan kaldırması, Konya'nın ileri gelen bazı kişilerini katlettiği olayları yaşanırken, Hacı Mehmed Çelebi'nin bu ayaklanmanın dışında kalması için Kütahya'ya yada Afyon'a gitmesi söylenmişse de Çelebi bu tavsiyeleri dikkate almamış ne yazık ki ismi de isyan elebaşları içerisinde anılmıştır. Sultan ve Sadrazamın "Mevlânâ soyundandır, kendisine bir zarar gelmesin" diyerek korunması ile, Kadı Abdurrahman Paşa olayından zor bir şekilde kendini kurtaran Çelebi, bir çok şikayetlere sebep olan vakıf anlaşmazlıklarına da dahil olmuştur. Nihayet daha fazla Çelebilik makamında kalamayacağını idrak edince, III. Selim'in katledilmesinden birkaç sene sonra, dokuz yaşındaki evladı Mehmed Sâid Hemdem Çelebi'yi yerine geçirmiştir. O senelerde, Sultân II. Mahmud tahtta ve Mevlvî Sâid Halet Efendi de sultanın musahibi, en iyi ve samimi adamıdır. Hacı Mehmed Çelebi, İstanbul'da yapılması gereken işlerini Sâid Halet Efendi'ye yaptırmaktadır. Ünlü şair Keçecizâde İzzet Molla da Mevlvî olup, Çelebi'nin samimi arkadaşıdır. Hacı Mehmed Çelebi, oğlu Mehmed Sâid Hemdem Çelebi'nin hilâfet fermanını beklerken 1230/1815 senesinde vefat etmiş, Sâid Hemdem Çelebi de İstanbul'a gitmiştir.³⁸⁷

3.3.3.14. MEHMED SÂİD HEMDEM ÇELEBİ (ö. 1274/1858)

Dokuz Çelebi ile İstanbul'a gelen küçük yaşta Mehmed Sâid Hemdem Çelebi, hükümdar, vezir ve devlet ileri gelen kişilerince kabul edilmiş, şahsına ve Mevlânâ soyundan olan bütün Konya Çelebilerine ihsanlar verilmiş, Sadrazam'ın nezdinde samur kürk giydirilmiştir. Sâid Hemdem Çelebi, İstanbul'da bir ay kadar bulunmuş, ardından Üsküdar'a giderek, oradan Mevlvîhane şeyhlerinin tekbir ve dualarıyla Konya'ya gönderilmiştir.³⁸⁸

Kırk dört sene, Çelebilik makamında bulunan Sâid Hemdem Çelebi, kendisini başarılı bir şekilde yetiştirmişti. Dokuz yaşında iken postnişin olduğu için ona amcası

³⁸⁷ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 145.

³⁸⁸ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 146; Şimşekler, Nuri, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Ferruh Çelebi nâiblik (vekillik)'te bulunup, on sekizine gelinceye kadar, Dergâh yönetimi Ferruh Çelebi'nin idaresinde kalmıştı. Aynı zamanda Farsça ve Arapça eğitimi alan Sâid Hemdem Çelebi, usta hocalarının elinde bilgili bir Çelebi olarak büyümüşü. Onun akıllardan çıkmayan ve unutulmayacak bir hizmeti de Dergâh'ta önemli ve büyük bir kütüphane açmasıydı. O vakte değin, Dergâh'ta yazılmış ve Dergâh'a vakfedilen pek kıymetli kitaplar, kayda alınarak bir kütüphanede toplanmamıştı. Kitaplar çoğunlukla Çelebi'nin evinde bulunur, yahut bazı kişilerin elinde bulunurdu. Ebubekir Çelebi'nin İstanbul'a sürüldüğü esnada pek çok kitapta İstanbul'a gönderilmişti. Kitapların kıymetinden çok iyi anlayan Sâid Hemdem Çelebi, önce dağılan ve Çelebi dairelerine taşınan kitaplardan kalanını toplattı; ardından Dergâh'ta olan kitaplarla hepsini bir deftere kayıt alarak bir dervişin hâfız-ı kütüplüğüne verdi. 1269/1854 senesinde açılan Dergâh Kütüphanesi Hemdem Çelebi'nin vakfettiği bu kitaplar ismini taşıyan bir mühürle bellirlendi.³⁸⁹

II. Mahmud, 1241/1826 senesinde Osmanlı ordusunu bir düzene sokup yeniçeriliği ortadan kaldırır. Bununla beraber Yeniçeri ocağı Bektaşiliğe dayandığından, Bektaşiliği de yasaklayarak Bektaşî Dergâhlarını da kapattırır. Mevlevîler bu mevzuda tamamen tarafsız kalmış sultanın da sevgisini elde etmişlerdi. II. Mahmud, pek çok Mevlevîhânelerinin onarımını yaptırmış, vakıf meselelerine yeni bir düzen getirmişti. Özellikle Sultan Abdülmecid döneminde, Sâid Hemdem Çelebi'nin saraydaki saygınlığı daha da artmıştı. İstanbul'a Abdülmecid'in en üstün derecedeki nişanını almak için gittiğinde Konyalılar onu kilometrelerce önceden karşılamışlardı. Çelebi İstanbul'dan geldikten iki sene sonra vefat etmiş³⁹⁰, yerine 1274/1858 senesinde en büyük evladı Mahmud Sadreddin Çelebi geçmişti.³⁹¹

3.3.3.15. SADREDDİN ÇELEBİ (ö. 1298/1881)

Mahmud Sadreddin Çelebi, tüm Çelebilerin ve Dergâh liderlerinin söz ve gönül beraberliğiyle Çelebilik makamına geçirilmişti. Ağırbaşlı, hoşsohbet, yardımsever bir şeyh olarak ün salmıştı. Onun Dergâh şeyhi olduğu zamanlarda bir

³⁸⁹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 146.

³⁹⁰ Hemdem Çelebi'nin vefatından sonra sırasıyla dört oğlu Mahmud Sadreddin, Fahreddin, Mustafa Safvet ve Abdülvahid Çelebiler makamda bulunmuşlardır. (<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)

³⁹¹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 146-147.

ihmal yüzünden Konya çarşısı ve çarşı içinde olan Yüksek Cami ile Kapı Cami tümünden yanmıştı (1283/1867). O devrin Konya Valisi Burdurlu Ahmed Tevfik Paşa ve Mahmud Sadreddin Çelebi birlik olarak, Sultan Abdülaziz ile annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın bağışıyla Yüksek Cami yerine, 1290/1874 senesinde günümüzdeki Aziziye Cami imar ettirilmişti. Kapu Cami'nin yerindeki, 1284/1868 senesinde yaptırılan cami ise daha çok Mahmud Sadreddin Çelebi'nin maddi yardımıyla tamamlanabilmiş, hatta yanan dükkânlar için elli beş yeni dükkan yapılmıştı. Sultan Abdülaziz, ayrıca 1284/1868 senesinde Dergâh şadırvanını da onarmıştır.³⁹²

Konya bu yangın felaketinin sonrasında 1290/1873 senesinde büyük bir kuraklık ile başbaşa kalmış; 1290 kıtlığı diye ifade edilen bu sene, halk aç ve çaresiz sokaklara düşmüştür. Konya Valisi Sakızlı Ahmed Esat Paşa ve Mahmud Sadreddin Çelebi'nin halkla birlikte yer alması, halka yardım etmesi, Dergâh'a itibarı daha da artırmıştır. Hatta Sultan Abdülaziz Çelebi'ye nişanlar tevcih etmiştir. Sadreddin Çelebi 1298/1881'de vefat etmiş, yerine büyük biraderi ve Manisa Mevlevîhânesi şeyhi Fahreddin Çelebi, Çelebilik makamına getirilmiştir.³⁹³

3.3.3.16. FAHREDDİN ÇELEBİ (ö. 1299/1882)

Dergâhtaki dedelerin teklifi ve Şeyhülislâmın izniyle posta Fahreddin Çelebi getirilmiş ancak çok bir iş yapmadan bir sene sonra vefat etmiştir. (1299/1882) Daha sonra da yerine kardeşi Mustafa Safvet Çelebi tayin edilmiştir.³⁹⁴

3.3.3.15. MUSTAFA SAFVET ÇELEBİ (ö. 1305/1887)

Mustafa Safvet Çelebi yaklaşık beş sene kadar meşihatta bulunmuş ve bu sürede dergâhta bazı onarımlar yapmıştır. 1305/1887'de vefat edince yerine kardeşi Abdülvahid Çelebi geçmiştir.³⁹⁵

3.3.3.16. ABDÜLVÂHİD ÇELEBİ (ö.1325/1907)

³⁹² Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁹³ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler* s. 147.

³⁹⁴ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁹⁵ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Dört kardeşin en küçüğü olan Abdülvahid Çelebi de yaklaşık yirmi sene kadar dergâhta postta oturmuş, ancak tahtta olan Sultan II. Abdülhamid'i sürekli eleştirmesi sebebiyle sarayla arası pekiyi olmamıştır. Fazlasıyla hareketli ve biraz da Bektaşî meşreb bir şahsiyete sahip Çelebi, sarayın emriyle Konya valilerinin gözetimi altında tutulmaya çabalanmışsa da, o türlü bahaneler bularak bunu ihlâl etmiştir. Sultan Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'na karşılık Abdülvahid Çelebi Meram'da Yıldız Köşkü'nü inşa ettirmiş, saray faytonlarına benzeyen bir fayton yaptırarak Konya sokaklarında onunla dolaşmıştır. Çelebi tüm bunlarla beraber Konyalıların tüm sıkıntlarına yetişmeye çalışmış, hükümetle sorunu olan kişilere çözümü için yardım etmiş, fakirlere para yardımında bulunmuş ve bu tavırları ile de Konya halkının muhabbetini kazanmıştır.

Abdülvahid Çelebi 1325/1907'de vefat edince makâmına oğlu Abdülhalim Çelebi geçmiştir.³⁹⁶

3.3.3.17. ABDÜLHALİM ÇELEBİ (I. Defa)

Babasının tüm niteliklerini taşıyan Abdülhalim Çelebi, şeyh makamına geldikten bir sene sonra ikinci Meşrutiyet ilân edilince, İkinci Meşrutiyetin ilânıyla başlayan fikir özgürlüğü pekçok dinî makamları da tesiri altına almıştır. Abdülhalim Çelebi, Konya Mevlevî Dergâhı postnişliğinden azledilerek yerine, Necib Çelebi oğlu Bahâeddin Veled Çelebi (İzbudak) atanmıştır. (1326/1909)

3.3.3.20. VELED ÇELEBİ (İZBUDAK) (ö. 1953)

Veled Çelebi'nin postnişinlik yaptığı zamanda yaşanan en mühim olaylardan biri, Mevlevî dervişlerinin iştirak etmesiyle "Mücâhidîn-i Mevlevîyye" isimli bir Mevlevî alayı kurarak Birinci Dünya Savaşı esnasında Kanal Harekatı'na gönderilmiş olmasıdır. Sultan Mehmed Reşâd'ın ilân ettiği "Mukaddes Cihâd" üstüne oluşturulan, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâki Efendi'nin emrindeki bu alay, neyleri ve kudümleri ile Konya'dan 1916 yılında Şubat ayında Şam'a kadar gelmiş, askeri eğitimden mahrum, kimi yaşlı Dede ve Dergâh şeyhlerinin bulunduğu bu kalabalık, bir netice alamadan geri dönmüş, kimileri Mekke ile Medine'ye kadar

³⁹⁶ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 148.

giderek ziyaretlerde bulunmuştur. Sultan Mehmed Reşâd'ın vefatından ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1919 senesinde Veled Çelebi'nin postnişlikten azledilmesi üzerine Abdülhalim Çelebi, II. kez postnişliğine geçirilmiştir.³⁹⁷

3.3.3.21. ABDÜLHALİM ÇELEBİ (II. Defa)

Abdülhalim Çelebi Konya'da postnişinliğe ikinci kez geçirilmiş, Konya Milletvekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebûsân'ına katılınca, 1920 senesinin başlangıcında yerine Yakup Çelebi'nin oğlu Âmil Çelebi, postnişin olarak atanmıştır.³⁹⁸

3.3.3.22. ÂMİL ÇELEBİ (ö. 1920)

Postnişin olduğu esnada rahatsız ve yaşlı olan Âmil Çelebi 1920 senesi içerisinde vefat edince, yerine Abdülhalim Çelebi üçüncü kez postnişin olmuştur.³⁹⁹

3.3.3.23. ABDÜLHALİM ÇELEBİ (III. Defa) (ö. 1925)

1920-1925 seneleri içerisinde Konya Mevlevî Dergâhı postnişinliğinde makâma 3. kez oturan Abdülhalim Çelebi, bu dönemde Konya Milletvekilliği vazifesini de bir müddet sürdürmüş, ilk Büyük Millet Meclisi'nde, Meclis ikinci Başkanlığına geçirilmişti. Abdülhalim Çelebi, tarikatların kaldırılmasıyla alâkâlî kanunun hazırlıkları esnasında 1925 senesinde İstanbul'da hayatını kaybetmiş,⁴⁰⁰ aynı sene "Tarikatların ilgası" ile alâkâlî Kanun yürürlüğe girmiş, Türkiye'deki tüm Dergâh, Tekke ile Zaviyeler kapatılırken Konya'da Mevlânâ Türbesi ile Mevlevî Dergâhı'nın Atatürk'ün de emriyle "Müze" olarak ziyaret edilebilmesine karar

³⁹⁷ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s.149.

³⁹⁸ Şimşekler, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁹⁹ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

⁴⁰⁰ Çelebi bundan önce de Millî Mücadele günlerinde göstermiş olduğu başarılı tutumlarından dolayı TBMM tarafından İstiklâl Madalyasıyla onurlandırılmıştır (21 Ekim 1923). Abdülhalim Çelebi milletvekilliği sona erdikten sonra tekrar Konya'ya dönmüş bir müddet dergâhın hizmetinde bulunmuş, sonra da İstanbul'a giderek orada bir otel odasına yerleşmiştir. Ama ne acıdır ki, bu otel odasının balkonundan düşerek, ya da menfur bir olaya kurban giderek vefat etmiştir (12 Ekim 1925). Bu olaydan sonra ise makama Veled Çelebi (İzbudak) ikinci kez geçmiştir (1925). TBMM'de Yozgat ve Kastamonu milletvekilliklerinde bulunan ve Mesnevî'nin tamamını Türkçe'ye çeviren Veled Çelebi'nin ikinci şeyhliği de uzun sürmemiş ve döneminde çıkarılan Tekke ve Dergâhların kapatılması kanunu ile ülkedeki bütün tekkeler gibi Mevlânâ Dergâhı da kapanmıştır (1925). (<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)

verilmiştir. İki sene süren bir düzenlemenin ardından Konya Mevlânâ Dergâhı ise 1927 senesinde "Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi" ismiyle ziyarete açılmıştır.⁴⁰¹

Abdülhalim Çelebi'nin vefatının ardından oğlu Muhammed Bakır Çelebi, Konya'da bulunan Dergâhın kapatılması nedeniyle Çelebilik makamını Halep Mevlevîhânesi'nde sürdürmüştür.⁴⁰² 1937 senesinde Türkiye'ye gelen Bakır Çelebi'ye Suriye Hükümeti, yeniden Halep'e dönmesine müsâade etmemiştir. Suriye'deki Fransız mandater hükümet tarafından Abdülhalim Çelebi oğlu Vahid Çelebi, Halep Mevlevîhanesi postnişinliği vekâletine atanmıştır. 1943 senesinde Bakır Çelebi İstanbul'da vefat edince, yerine oğlu Celâleddin Çelebi "makam çelebisi" olarak gelmişse de 1944 senesinde Halep Dergâhı postnişinliğini Suriye Hükümeti lağvederek, Dergâhı vakıfa bağlamıştır. Böylece "Çelebilik" makamı 1944 senesinde resmen son bulmuştur.⁴⁰³

3.3.3.24. MEHMED (MUHAMMED) BAKIR ÇELEBİ (ö. 1943)

1901 senesinde Manisa'da dünyaya gelen Mehmed Bakır Çelebi'nin babası, Abdülhalim Çelebi, annesi Kevser Hatun'dur. Abdülhalim Çelebi'nin ölümünün ardından, oğlu Muhammed Bakır Çelebi, Çelebilik Makamını Halep'te oluşturmuş ve Türkiye'nin dışındaki Mevlevî Tekkesi'ni bu makâma bağlamada başarılı olmuştur. Ancak Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı meselesine gelince, Türkiye lehine olan çalışması nedeniyle, Suriye Hükümeti tarafından ajanlıkla vasıflandırılarak, 1937 yılında Türkiye'ye gelen Çelebi'nin Suriye'ye dönmesine izin verilmemiş, vefatına kadar kardeşi Şemsü'l Vâhid Çelebi, kendisine vekâlet etmiştir. 1943 senesinde İstanbul'da ölümü üzerine Vâhid Çelebi'nin Çelebiligi de onaylanmamış, temelinde mandater Fransız Hükümeti'nin ardından örgütlenen Suriye Devleti 1944 yılında tekke ve

⁴⁰¹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 149-150; Şimşekler, *Mevlevîlik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

⁴⁰² Genç Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki tüm tekkeler gibi Mevlânâ Dergâhı ve diğer Mevlevîhâneler de kapanmıştır. Abdülhalim Çelebi vefatından önce (1925) bu konuyu Mustafa Kemal Atatürk'le konuşmuş ve onun da onayını alarak oğlu Mehmed Bâkır Çelebi'yi Halep'teki Mevlevîhâneye Şeyh olarak atamıştır. İşte bu tarihten itibaren Mevlevîliğin resmî merkezi Suriye Devleti tarafından lağvedildiği 1944 yılına kadar Halep Mevlevîhânesi olmuştur. (<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)

⁴⁰³ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 150; Şimşekler, *Mevlevîlik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

zaviyelerle ilgili karar almıştır. Böylelikle Mevlevîlikle birlikte, Çelebilik Makamı'nda tarihe intikal etmiştir.⁴⁰⁴

3.3.4. IV. DÖNEM:

3.3.4.1. CELÂLEDDİN BAKIR ÇELEBİ (ö. 1996)

Yirmi birinci kuşaktan Hz. Mevlânâ 'nın torunu olan Celâleddin Bakır Çelebi, M. Bakır Çelebi'nin oğlu olup, annesi İzzet Hatun'dur. Çelebi 24 Aralık 1926 yılında Halep'te Mevlevî Dergahı'nda doğdu. Tahsilini ilk burada yaptı. Fransızca, Arapça ve İngilizce öğrendi. Halep Mevlevîhânesi'nde kusursuz bir tekke terbiyesi içinde yetişti. 1957 yılında ailesi ile beraber İstanbul'a gelen Çelebi, bir süre İskenderun'da ve Amik Ovası'nda çiftçilik ile ticaret yaptı. Sonrasında İstanbul'a yerleşip hayatını, büyük dedesi Mevlânâ 'nın bıraktığı eserlerini tetkik ile neşre adadı. Celaleddin Bakır Çelebi 13 Nisan 1996 senesinde İstanbul'da vefat etmiş, cenazesi ise Konya'ya getirilerek, Üçler Mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁰⁵

3.3.4.2. FARUK HEMDEM ÇELEBİ (D. 1950 / -)

Halep Mevlevîhânesi Makâm Çelebisi Celâleddin Bâkır Çelebi'nin ikinci çocuğu olarak Halep'te 25 Aralık 1950 yılında doğdu. Hz. Mevlânâ 'nın on dokuzuncu kuşak torunlarından olan babası Konya Makâm Çelebisi, Konya mebusu ve TBMM I. Dönem Başkan Vekili Abdülhalim Çelebi'nin torunu ve annesi Güzide hanım ise Osmanlı vezirlerinden olan Nâmık Paşanın torunudur. Çocukluğunun ilk yıllarında Halep Mevlevîhânesi'ni Suriye'yi işgal altına alan Fransız hükümetinin kapatması sebebiyle (1944) Halep Cemiliye mahallesindeki hanesinde Kur'ân-ı Kerîm tefsiri, Hadîs-i Şerîf okumaları, ney ve Semâ meşkleri ile Mesnevi dersleri arasında geçti. Mevlevî âdâbı üstüne önce eğitimini babası ile Halep Mevlevîhânesi dedelerinden Ferhad Dede aracılığıyla aldı. Okul yaşı geldiğinde Halep'ten memleketine gönderilerek İstanbul'da Işık Lisesinde, ilk ve orta ile lise eğitimini tamamladı. Bir yandan eğitimi sürerken diğer yandan Mevlevî âdâb ve erkânı üstüne dönemin bilinen Mevlevîlerinden dersler aldı. 1959 senesinde Yenikapı

⁴⁰⁴Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 151.

⁴⁰⁵Top, H.Hüseyin, *Son Dönem Çelebileri ve Evlâdları*, Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Bel. Yay., İstanbul, 2002, s. 152-154.

Mevlevîhânesi şeyhi olan Resuhi Baykara'dan Semâ meşketti. 1962 senesinde, on iki yaşında iken ilk kez semazen olarak ortaya çıktı. 1964 senesinde Konya'daki Şeb-i Arûs Törenlerine Semâzen olarak katıldı.⁴⁰⁶ Sonrasında Marmara Üniversitesi İşletme bölümünü kazanarak 1973 senesinde buradan mezun oldu.

Gençlik çağlarında, çoğu Mevlevîhânedeki Mevlevî âdâbıyla yetişen Midhat Bahârî (Beytur), Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Selman Tüzün, Doğan Ergin, Hâfız Hüseyin Top, Şefik Can, Halil Can, Sadettin Heper, Emin Işık ve Cinuçen Tanrıkorur gibi Hz. Mevlânâ sevgisiyle yaşayanlarla İstanbul Maçka'daki baba evinde her hafta cuma akşamı olan ders ve sohbetler de aralıksız olarak katılırdı.⁴⁰⁷

Üniversite tahsilinin arkasından babasının Hz. Mevlânâ ile ilgili çalışmalarını arttırması üzerine ailenin maddî sorumluluğunu üstlenerek Hatay'daki babasının işlerinin başına geçti, çiftçilik ve ticaretle uğraştı. Babası Celâleddin Bâkır Çelebi'nin 1996 senesinde vefat etmesinin ardından ticari hayatla beraber "Makâm Çelebiliği" manevî sorumluluğunu da üstlenmiş oldu.⁴⁰⁸

Mevlevîliğin yayılışı hakkındaki sınırlı olan kaynaklarımız, Eflâkî'nin *Menâkıb*'i, Sipehsâlar'ın *Risâlesi* ve Sâkîb Mustafa Dede'nin *Sefîne*'sine dayanmaktadır. İlk Osmanlı tarih kaynakları Mevlevîlik hakkında bir bilgi içerdiği tam olarak söylenemez. XI/XVII. yüzyıldan itibaren, yöneticilerin sıcak ilişkisine paralel olarak, Osmanlı topraklarında yayılışı arşiv belgelerinin çokluğuyla belli olmaktadır. Eflâkî'nin *Menâkıb*'i ve Sipehsâlar'ın *Risâlesi*'nin güvenilirliği konusunda kuşquamuz bulunduğundan, anlatılanların ne derece de vâki olduğu, unutulmamalıdır. Ancak yine de menkıbe ile tarihi olay arasında ilişki kabul edilerek, Mevlevîliğin oluşumunu bu kaynaklardan izlemekteyiz.⁴⁰⁹

Mevlevîlik tarikatının kent merkezli olduğu bilinmektedir. Aydın seviyesinin fazla olması, Mevlânâ 'nın eserlerini Farsça yazması ve ilk başta Dîvân'ı olmak üzere, derin tasavvufî bilgiler içermesi seçkin bir sınıfı celb etmiştir. Mevlevîliğin

⁴⁰⁶ <http://www.semazen.net/sp.php?id=211>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

⁴⁰⁷ <http://www.semazen.net/sp.php?id=211>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

⁴⁰⁸ <http://www.semazen.net/sp.php?id=211>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

⁴⁰⁹ Kayaoğlu, İsmet, "Anadolu'da İlk Mevlevîler", *Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik*, Karatay Bel. Yay., İstanbul, 2007, s. 159.

sâlikleri de kent dışında değil kent merkezinde kurulan Dergâh'larda tarîkat terbiyesi almışlardır. Kuruluşunun ilk yıllarındaki doğal halinden, XI/XVII. yüzyıldan başlayarak törene dayalı bir yapıya dönüştüğünü bahsi geçen kaynaklardan anlamaktayız. Mevlevîlikten önce Anadolu'da yaygın olarak Kalenderî⁴¹⁰ dervişleri ile Kâzerûnî⁴¹¹ dervişlerini görmekteyiz. Fakat Mevlevîlik bu tarîkatlara göre daha kuşatıcı olduğundan⁴¹² bu tarikatlar Mevlevîlik karşısında yayılma imkanı bulamamışlardır.

Mevlevîliğe, cidden rakip olabilecek Muhyiddin İbn Arabî tarafından kurulan ve evlatlığı Sadreddîn Konevî tarafından temsil edilen Ekberîye tarîkatı vardır. Ancak İbn Arabî'nin eserlerinin derin felsefî bilgiler içermesi ve anlaşılmasını zor oluşu Ekberîliği, Mevlevîliğe göre dar bir muhitte bırakmıştır. Ayrıca *Mesnevî*'nin şerh edilmesi herkes tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.⁴¹³ Böylelikle Mevlânâ ve Mevlevîlik günümüze gelinceye kadar Müslümanların olduğu her coğrafyada, toplumun her kesminden geniş kitleleri etkileyerek, İslam kültür ve medeniyetinin Batı toplumları arasında yayılmasında önemli katkılar sağlamıştır.

⁴¹⁰ Kalenderî bir hayat tarzını benimseyen çeşitli tasavvufî zümrelerin ortak adı. (*DİA, TDV Yay.,c. 24, İstanbul, 2011, s. 253.*)

⁴¹¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Şehriyâr Kâzerûnî (ö. 426/1035) Kâzerûniyye tarîkatının kurucusu. 352'de (963) İran'ın Fars bölgesinde bulunan Kâzerûn kasabasında doğdu. Bu dönemde Kâzerûn halkının önemli bir kısmı henüz Mecûsî idi. Anne ve babası onun doğumundan kısa süre önce Müslüman olmuş. Türkiye'de İshâkiyye veya Mürşidiyye diye tanınan Kâzerûniyye tarîkatı Anadolu'ya muhtemelen, Ebû İshak'ın Bizans'a karşı savaş için her yıl gönderdiği müridleri vasıtasıyla girmiştir. Ancak Kâzerûnî dervişlerinin devamlı olarak cihadda bulunduğu şeklindeki görüş ispat edilmiş değildir. Aksaray'dan gelen bir Kâzerûnî'nin 747'de (1346) Halep'te bir zâviye kurduğunun kaydedilmesi VIII/XIV. yüzyılın ilk yarısında, hatta VII/XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu'da Kâzerûniyye'nin mevcut olduğunu göstermektedir. (*DİA, TDV Yay.,c. 25, İstanbul, 2011, s. 145-147.*)

⁴¹² Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1983, s. 12-13.

⁴¹³ Kayaoğlu, "*Anadolu'da İlk Mevlevîler*", s. 159.

SONUÇ

VII/XIII. yüzyılın başlangıcından itibaren Moğol baskını ve diğer sebepler nedeniyle Mâverâünnehir, Hârizm, Horasan ile Irak bölgesinden Anadolu'ya gelip yerleşen ve çoğunlukla Türklerin oluşturduğu kitleler içinde olan âlim, şeyh, derviş ve tarikatların etkinliklerinin, yükselme döneminde olan Türkiye Selçukluları tarafından desteklendiğini görmekteyiz. Buradan hareketle Anadolu'nun, yeni bir vatan olmasının yanı sıra Türk-İslâm medeniyetinin bir çok unsurunun bu kişiler aracılığıyla bölgeye taşındığı, çeşitli fikrî akımların, Sünnî ile gayri Sünnî eğilimli tarikatların doğduğu, bir araya gelip kaynaştığı, rekabetle mücadele ettiği, devletin ise onların yardımıyla varlığını kuvvetlendirecek zengin bir kültürel yapıyı teşekkül ettirmeyi başardığı bir yer haline geldiğini ifade edebiliriz.

VII/XIII. yüzyılda Konya'nın siyasî, ilmî ve tasavvufî durumuna bakıldığında şu tablo ortaya çıkmaktadır: Anadolu'da o dönemde içte ve dışta siyasî kargaşalar yaşanıyor olmasına rağmen, konumundan dolayı Konya dönemin güvenilir merkezlerinden olma özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda Selçuklu Sultanlarının engin hoşgörüsü ve desteklerinden dolayı alim ve mutasavvıflar Konya'ya akın etmişlerdir. Bu durumun sonucu olarak Konya ilmin ve tasavvufun merkezi haline gelmiş, tasavvufun geniş halk kitlelerince benimsenip Anadolu'ya yayılmasına basamak teşkil etmiştir.

Diğer taraftan VII/XIII. yüzyılda Moğol istilası öncesi ve sonrasında Anadolu'yu dolduran ilim adamlarının ve mutasavvıfların Konya ile doğrudan veya dolaylı olarak bağları bulunan tarikatların ve zümrelerin kurulmasında veya Anadolu'ya taşınmasında rol oynayarak dönemin dini, sosyal ve kültürel hayatında önemli izler bıraktığını görmekteyiz. Özellikle mutasavvıflar Anadolu'nun aydınlanmasında rol oynadıkları gibi müslümanların kendi dinlerinden olmasa da farklı din, mezhep, tarikat mensupları ile beraber yaşayabileceklerini göstererek Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin tamamlanmasına önemli katkılarda bulduklarını söyleyebiliriz.

Tasavvufun Anadolu'ya girişi açısından en çok göze çarpan tarikat Yeseviyye'dir. Anadolu sufiliğinin kaynaklarından bahsederken, bu kaynağın kök itibariyle Orta Asya merkezli ve Ahmed Yesevî ıkışlı olduğunu, Ahmed Yesevî ekolünün ise Anadolu'da Hacı Bektaş Veli ile devam ettirilerek yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Anadolu'da mevcut olan bütün bir tasavvufi oluşumu ve kültürü sadece Yesevî tarikatına bağlamanın yanlış olacağı kanaatindeyiz. Anadolu'daki tasavvufun İnan kaynaklı boyutu da vardır ki, bu boyutun en büyük mümessili hiç şüphesiz Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir. Anadolu'daki tasavvufi hayatın öncelikle Mevlânâ'nın etrafında şekillendiği yaptığımız araştırmaların sonucu olarak ifade edebiliriz. Bu sebeple Anadolu'da Yesevî ekolünün etkisi inkar edilemeyeceği gibi, Mevlevî ekolünün oynadığı görevde göz ardı edilemeyeceği kaanatindeyiz.

Tarikatlar ve tasavvufi zümreler, tarihi gelişim içindeki durumlarıyla ele alınmışlardır. Tarikatlar ve tasavvufi zümreler doğuşları, kuruluşlarını tamamlamaları ve teşkilâtlarını genişletme yönünden izledikleri politika ve metotlar sonucu görülmüştür ki, ortaya ıkışları gelişi güzel değil, bilhassa tarihi tekâmuln tabi bir sonucu olduğu kanaatindeyiz. Hatta Anadolu'da tarikatların ve tasavvufi zümrelerin hızla çoğalmasının gerçek sebebinin, bir dini inanç meselesi olmakatan çok, siyasi, sosyal ve ekonomik bunalımlara dayanmakta olduğunu görmekteyiz. VII/XIII. yüzyıl tarikatlarından olup Anadolu'da yaygınlığı ve etkiliği olmayan şazeliye, Desukiye, eştiye, Bedeviye gibi tarikatlara konumuzun sınırlılığında dolayı yer verilmemiş olup bu tarikatların başka bir çalışmaya konu olabilir.

Anadolu tarihinin bu döneminde, Sultanül Ulema lakaplı Bahâeddin Veled , Mevlânâ Celâleddin, Eb Hafs Ömer Sühreverdi, Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre, Sadreddin-i Konevî ve daha birçokları bu ülkedeki ruh ve maneviyat dünyasının sultanları ve kurucuları olmuşlardır. Bedrettin Tebrizî, Selâhattin Malatî, Fahreddin Sivasî, Alâeddin Siryânus, Taceddin Mutasaddır, Sadreddinî Merendî gibi VII/XIII. yüzyıl mutasavvıflarının ise haklarındaki bilgiler kısıtlı olup ve daha çok menakıplara dayanmakta olduğunu görmekteyiz.

Mevlânâ 'nın insan sevgisi ve bütün din ve inançlara saygısı onun çağlara hitap eden insancıl tutumu bu tarîkatı diğerlerinden ayrıcalıklı hale getirdiği kanaatindeyiz. Bu minvâlde Mevlevîliğin önemine binâen Mevlevîliğin günümüze kadar olan temsilcilerine genel hatları ile yer vermeyi uygun gördük. Çünkü Mevlevîliğin tepki görmeden Anadolu'da rahatça benimsenip yayılması, Türk tabiatına ve yaşayış felsefesine uygun olması, herkesi kucaklayan inanç ve değerlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abû Bakr İbn al-Zakî**, *Ravzat al-Kuttâb va Hadîkat al-Albâb*, (haz.: Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 2011.
- Açıkgenç**, Alparslan, "İslam Felsefe Geleneğinde Konya Okulu", <http://mebkam.com/makale.asp?dil=28&MakaleID=35>, (22.02.2019)
- Agar**, M. Emin, "Menkıbeleriyle Sadreddin Konevi", *Sakarya Ün. Eğitim Fak.*, S. 6, 2003.
- Aksarâyî**, Kerimeddin Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi (Müsâmeretü'l-Ahbâr)*, (ter.: M. Nuri Gençosman), Receb Ulusoglu Bas., Ankara, 1943.
- Algar**, Hamid, "Necmeddin-i Kübra", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006 c. 32
- Babinger**, Franz, *Anadolu'da İslamiyet*, (çev. Ragıp Hulusi, nşr. Mehmet Kanar), İnsan Yay., İstanbul, 1996.
- Balcıoğlu**, Tahir Harîmî, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, (Hilmi Ziya Ülken'in mukaddime yazısıyla birlikte), Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Baltacı**, Halil, "Necmeddin Dâye'nin Bahru'l-Hakâik Adlı Tefsirinde İbâdetlere Dâir Bazı İşârî Yorumlar", *Hitit Ün. Dergisi*, 2011, S 20, c. 10.
- Bayram**, Mikâil, *Ahi Evran ve Ahilik Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.
-, "Ahî Evran'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti", *İÜ. Eğitim Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1982, S. 12.
-, *Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dînî ve Fikrî Hareketler, Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi*, Selçuk Ün. Yay., Konya, 1999.
-, "Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=374847>, (20.05.2019)
-, *Hâce Nasîrü'd-din-i Tûsî'nin İntihalciliği ve Ahi Evran Hâce Nasîrü'd-din ile İlgisi*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2016.
-, *Şeyh Evhâdüdîn Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Kardelen Yay., Konya, 2005.
- Bausani**, A., "Religion in the Saljuq Period", *The Cambridge History of Iran* (edit. J. A. Boyle), *Cambridge At The University Press*, 1968, Volume 5.

Can, Şefik, *Konulara Göre Açıklamalı Mesnevî Tercemesi*, Ötüken Neş., İstanbul, 2005, c. I.

....., *Mevlânâ , Hayâtı, Şahsiyeti, Eserleri*, Ötüken Neş., İstanbul, 1995, s. 55.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (ter.:Yıldız Moran), E Yay., İstanbul, 1994.

Cebecioğlu, Ethem, "Seyyid MahmûdHayrânî", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2003, c. 27.

Ceyhan, Semih, "Selâhaddîn-î Zerkûb", *DİA*, TDV Yay., İstanbul , 2009, c. 36.

....., "Seyyid Burhânüddîn", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. 37.

....., "Şems-i Tebrîzî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 38.

Değirmençay, Veyis, "Sultan Veled", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 37

Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. 35.

Derman, Uğur, *Mevlevîlik ve Sanat, Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Bel. Yay., İstanbul 2002.

Devletşah, Tezkire-i Devletşah, (ter.: Necati Lugal), MEB Yay., Ankara, 1967, c. I.

Derviş Ahmed Aşiki, Âşıkpaşazâde Tarihi (*Tevârih-i Âli Osman*), (Neşre Haz.: Hümayun Hafız-ı Kütübü Muavini Ali Bey), Matba'i Amire, İstanbul, 1332.

Duran, Hamiye, *Kitâb-ı Velâyet-nâme-i Hünkâr Hacı Bektâş Velî* (hz.: Hamiye Duran-Dursun Gümüšoğlu), Gazi Ün. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2010, v. 106b

Elmalı, Hüseyin, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007.

Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkibeleri*, (ter.: Tahsin Yazıcı), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1989.

Eraslan, Kemal, "Ahmet Yesevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. 2.

Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Derseâdet Matbasası, İstanbul, 1314, c. II.

Fırat, M.Ş., *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Milli Eğitim Bas., Ankara, 1961.

Firuzanfer, Bediuzzaman, *Mevlânâ Celâleddin (ter.: F.Nafiz Uzluk)*, MEB, İstanbul, 1963.

Gibbons, Herbert Adams, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, (ter.:Ragıp Hulûsi Özdem, Hüseyin Dağ)*, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 1998.

Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti, (ter.: Azer Yaran)*, Onur Yay., Ankara, 1988.

Gölpınarlı, Abdalbâkî, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1959.

....., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılab Kitabevi, İstanbul, 1953.

....., "Mevlânâ Şems-i Tebrîzî İle Altmış İki Yaşında Buluştu", *İÜ. Edebiyat Fak. Şarkiyât Mec.*, c. III, İstanbul, 1959.

....., *Vilâyetnâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.

....., *Yunus Emre Hayatı*, İkbâl Kitabevi, İstanbul, 1936.

Güllüce, Hüseyin, "Mevlânâ'nın Yaşadığı VII/XIII. Asırda Belh ve Konya'nın İlmî ve Tasavvufî Durumuna Genel Bir Bakış", *Ekev Akademi Dergisi*, 2013, yıl 17, S 55.

Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neş., İstanbul, 1989.

Gürer, Dilâver, *Hz. Mevlânâ ve Tasavvuf*, Altınkaynak Yay., Konya, 2015.

Hasluck, F. W., *Bektaşîlî Tetkikleri, (ter.: Ragıp Hulûsi)*, Devlet Mat., İstanbul, 1928.

Hacı Bektaş Velî, *Vilâyet-Nâme, (ter.: A. Gölpınarlı)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1958.

Hocazâde, Ahmet, Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliya*, Osmanlı Yay., İstanbul, 1979, VI. Bölüm.

Hammer, V., *Osmanlı Tarihi I, (haz.: M. Çevik - E. Kılıç)*, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 1989.

Hidâyetoğlu, A. Selâhaddin, *Hz. Mevlânâ Muhammed Celâleddin Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2013.

İbn'ül Arabî, *El- Futuhat El- Mekkiyye, (nşr.: Nihat Keklik)*, İÜ. Edebiyat Fak., İstanbul, 1980.

İbn Bîbî, Anadolu *Selçukî Devleti Tarihi*, (*Farsça Muhtasar Selçuknâme*), (ter.: M. Nuri Gençosman), Uzluk Bas., Ankara, 1941.

....., *el-Evamirü'l-Alâiye fi'l-Umûri'l-Alâiye* (*selçukname*), (ter.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

İnan, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954.

İnançer, Tuğrul, Sema Adabı, <http://docplayer.biz.tr/20673713-Sema-adabi-o-tugrul-inancer.html>, 01.08.2018.

İzgi, Cevat, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, c. 10.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay. İstanbul, 1985.

Kayaoğlu, İsmet, "Anadolu'da İlk Mevlevîler", Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Belediyesi Yayını, İstanbul, 2007.

Kaygusuz, İsmail, "Hacı Bektaşî Veli ve Mevlânâ Celâleddîn İlişkileri", <http://www.ismailkaygusuz.com/index.php/makalelerim/arastirma-inceleme-makaleleri/273-haci-bektas-veli-ve-Mevlânâ-celaleddin-ilskileri>, (25.09.2018)

Kazıcı, Ziya, "Ahîlik", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. 1.

Keklik, Nihat, *Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah-Kainat ve İnsan*, İÜ Edebiyat Fak., 1967

Kılıç, Mahmud, Erol, "Ekberiyeye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994 c. 10.

Köprülü, Fuat, *Abû İshak Kazruni ve Anadolu'da İshaki Dervişleri*, Belleten, 1969, c. XXXIII, S. 130.

....., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1988.

....., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet Yay., Ankara, 1976.

Küçük, Hasan, *Tarikatlar*, TÜRDAV Basım Yayım, İstanbul, 1976.

Lambton, A. K., "Changing Concepts of Justice and Injustice from the 5th/11th Century to the 8th/14th Century in Persia: The Saljuk Empire and the Ilkhanete", *Studia Islamica*, LXVIII (1988).

Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar* (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1963.

....., *Mecalis-i Seb'a*, (ter.: F. Nafiz Uzluk), Bozkurt Bas., İstanbul, 1937.

Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, Düşün Yay., İstanbul, 2011.

Melikoff, Irene, "Les Origines Centre-Asiatiques du Sufisme Anatolian", <http://hakyolu.free.fr/mak-origine.htm>, (15.05.2019).

Nureddin Abdurrahman Câmî, *Nefahatü'l-üns* (ter.: Lamii Çelebi; Hz.: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), Marifet Yay., İstanbul, 1995.

Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, (Hz.: Cem Zorlu), İnsan Yay., İstanbul, 2003.

Sarikaya, Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler", <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi3/sarikaya.pdf>, 20.05.2019.

Sezgin, Abdülkadir, *Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektaşîlik*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.

Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, (çev.: Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul 2016.

Şahin, İlhan, "Ahî Evran", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. I.

Şimşekler, Nuri, *Mevlevîlik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Babâiler İsyanı*, Dergah Yay., İstanbul, 1980.

.....,"Babaîlik", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. 4.

....., Bazı Menâkıbnamelere Göre XIII-XIV. Yüzyıllardaki İhtidallarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 1981.

....., "Hacı Bektaşî Velî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996.

....., Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 1999, S. 2.

Okuyan, Mehmet, "Necmeddîn Dâye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. 32.

Öngören, Reşat, "Sühreverdiyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010 c. 38.

....., "Tarikat", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 40.

....., *Mevlânâ'nın Osmanlıya Etkileri*, İÜ. İlahiyat Fak. Dergisi, 2007, S. 16.

Önder, Mehmet, *Gönüller Sultanı Mevlânâ*, Yıldız Bas., Konya, 1959.

....., "Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Pastnişinler", *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Belediyesi Yayını, İstanbul, 2007.

Özdeş, Fahrettin, "Abdallık Geleneği Temsilcileri", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/503625>, (21.05.2019).

Öztürk, Rıdvan, *Dediği Sultan Adı ve Bir Yerelleştirme Örneği*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Ankara, 2015, S. 74.

Sevgi, H. Ahmet, "Hüsâmeddin Çelebi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. 18

Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menakıbı Hazret-i Hüdvendigâr*, (ter.: Midhat Behari Hüsami), Selanik Matbası, İstanbul, 1331.

Sultan Veled, *İbtidânâme*, (ter.: Abdalbaki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2014.

Safak, Yakup, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya, 2004.

Tahrallı, Mustafa, "Rifâiyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. 35.

....., *Endülüs'ten İspanya'ya*, (Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye'ye tesirleri), TDV Yay., Ankara, 1996.

Tanrıkörür, Barihüda, "Mevlevîye", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. 29.

Togan, Zeki Velidî, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İsmail Akgün Mat., İstanbul, 1946.

Top, H.Hüseyin, "Son Dönem Çelebileri ve Evlâdları", *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Bel. Yay., İstanbul 2002.

Topaloğlu, Bekir, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 29.

Turan, Osman, *Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yay., İstanbul, 1980.

....., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neş. Yurdu, 1971.

....., *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neş. Yurdu, İstanbul, 1971.

....., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neş. Yurdu, İstanbul, 1969.

Türker, Özgür, Haçlılar, Moğollar ve Ortadoğu'da Haçlı Moğol Münasebetleri, AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, S. 54.

Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 13.

....., "Halife", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 15.

Uzluk, Şahabettin, "Mevlânâ'nın Ölümü ve Yeşil Kubbe", *Selçuk Üni. II. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler* (3-5 Mayıs 1986), Konya 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "XII ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseselere Bir Bakış", III. *Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, Ankara, 1948.

Ülgen, Hilmi Ziya, Selçukluların Çöküşü Zamanında Konya, *Mihrab Dergisi*, İstanbul, 1923.

Ünver, Ahmet Süheyl, *Selçuk Tababeti*, TTK Yay, Ankara 2014.

Yazıcı, Tahsin, "Ârif Çelebi", *DİA*, TDV Yay., c. 3, İstanbul, 2010.

....., "Ahmed Eflâk", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 2.

....., "Haydariyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. 17.

Yeniterzi, Emine, "Mevlânâ'nın Tefekkür Dünyası ve İnsan", *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Bel. Yay., İstanbul 2002.

Yılmaz, Muhammet, "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları", *Çukurova Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, 2013.

Yuvalı, Abdulkadir, "Ebû Said Bahadır Han", *DİA*, TDV Yay., c. 10, İstanbul, 2011.

http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=965, (01.08.2018)

<http://irfanmirasi.com/>, (12.05.2019).

<http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/emir-abid-celebi/>, (01.08.2018).

<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, (01.08.2018).

<https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/11/26/prens.charles.ve.esi.konyada/407289.0/index.html>, (26.07.2018).

<http://www.mynet.com/haber/guncel/kralice-sophia-Mevlânâ-muzesini-gezdi-323628-1>, (26.07.2018)

https://sebiarus.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=45
(26.07.2018).

<http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/yenikapi-Mevlevîhanesi/>,
(01.08.2018).

<http://www.semazen.net/sp.php?id=211>, (01.08.2018).

